



2. – bylo zveřejněno, že nepálský premiér Giridža Prasad Koirála jmenoval do svého nového koaličního kabinetu pět členů maoistické Komunistické strany Nepálu podle loňské mírové dohody o ukončení desetiletí trvajícího ozbrojeného konfliktu.

3. – ukrajinský prezident Viktor Juščenko rozpustil parlament a na 27. května vyhlásil předčasné volby, které mají vyřešit politickou krizi. Část protijuščenkovských poslanců přešla na stranu premiéra Viktora Janukovyče. Začaly demonstrace obou táborů.

4. – syrský prezident Bašár Asad projevil při setkání s předsedkyní Sněmovny reprezentantů Kongresu USA Nancy Pelosiovou ochotu vést mírové jednání s Izraelem. Viceprezident Dick Cheney den nato prohlásil, že návštěva Pelosiové v Sýrii nebyla prospěšná, že nezastupovala vládu a není oprávněna dělat zahraniční politiku.

5. – londýnská prokuratura oficiálně obvinila tři muže, kteří se měli v červenci 2005 podílet na teroristických útocích v britské metropoli, při nichž zahynulo 25 lidí.

5. – odtajněná nová zpráva Pentagonu popřela tvrzení, že Saddám Husajn spolupracoval s organizací al-Káida, což bylo jedním z hlavních argumentů pro útok na Irák v roce 2003.

6. – v Bruselu skončila týdenní konference světových klimatologů. Zpráva Mezinárodního panelu pro klimatickou změnu, opírající se o vědecké studie z celého světa, varuje, že oteplování postihne celou zeměkouli.

8. – Irán oznámil, že započal průmyslovou etapu výroby jaderného paliva.

9. – hlavní severokorejský jaderný vyjednavč Kim Kje-kwan sdělil americké delegaci v Pchjongjangu, že jeho vláda okamžitě pozve do země jaderné inspektory OSN, jakmile bude odblokováno 25 milionů dolarů zadržovaných v bance v Macau.

10. – američtí vojáci začali v Bagdádu betonovými bloky oddělovat převážně sunnitskou čtvrť Azamiya a další čtyři čtvrti od okolních částí města s převahou šiitů.

10. – srbský soud pro válečné zločiny udělil tresty od pěti do dvaceti let příslušníkům vojenské jednotky Škorpion, kteří během občanské války zmasakrovali v Bosně šest muslimů.

10. – bylo uveřejněno, že boje v Somálsku si za minulý týden vyžádaly 1000 obětí. Situaci údajně stabilizuje Eritrea, která podporuje Svaz islámských soudů, zřejmě napojených na organizaci al-Káida.

10. – Irán se rozhodl umístit ve svých zařízeních na obohacování uranu 50 000 centrifug.

11. – do Japonska přijel poprvé od roku 2000 čínský premiér Wen Tia-pao. S japonskými představiteli se delegace dohodla o tom, že budou společně čelit historii řešení v otázce sporných nalezitů plynu ve Východočínském moři a problému dosažení bezjaderného Korejského poloostrova.

11. – ukrajinský prezident Viktor Juščenko naznačil, že je ochoten pozastavit rozhodnutí o rozpuštění parlamentu a vypsat předčasné volby. Vláda rozhodla, že nebude volby financovat. Demonstrace pokračovaly.

12. – zástupci Česka, Slovenska, Maďarska a Polska se v Bratislavě shodli na vytvoření jednotky rychlého nasazení. Čtyřka plánuje využívat kontingent pod vlajkou Evropské unie v rámci mírových operací.

13. – polský Sejm zamítl dva návrhy zákonů, které by znamenaly úplný zákaz potratů. Návrhy předložila Liga polských rodin.

15. – protiputinovské demonstrace v Moskvě. Jedním z organizátorů byl šachový velmistr Garri Kasparov, který byl na kratší dobu zatčen.

15. – demonstrace 300 000 Turků proti kandidatuře premiéra Recpa Tyypa Erdogana na prezidenta. Erdogan je předsedou Strany spravedlnosti a rozvoje, nástupkyně proislámské Strany ctnosti.

17. – mluvčí ruského ministerstva zahraničí oznámil, že Rusko postaví do roku 2010 první jadernou elektrárnu na lodi. Náklady 200 milionů dolarů.

17. – polští vyšetřovatelé z Institutu národní paměti obžalovali devět Poláků včetně bývalého prezidenta Wojciecha Jaruzelského za vyhlášení výjimečného stavu na konci roku 1981.

17. – strany Finský střed premiéra Mattiho Vanhanena, konzervativní Národní koaliční strana, Zelení a Švédská lidová strana se dohodly na vytvoření koaliční vlády. Program: snížení daní, zejména DPH na potraviny ze 17 na 12 procent, vytvoření 100 000 nových pracovních míst, prosazování obnovitelných zdrojů energie.

18. – v Ženevě skončila mezinárodní konference OSN, která řešila problém dvou milionů iráckých uprchlíků, kteří odešli zejména do Sýrie a Jordánska. Loni bylo v Iráku zabito nejméně 35 000 lidí.

20. – německé předsednictví rozeslalo ostatním státům EU dopis, v němž se naznačuje, že v nové smlouvě pro Unii, jež má být hotova do konce roku, už nemusí být ani výraz ústava, ani pojem Charta základních práv pro občany EU.

21. – prezidentské volby a volby do Národního shromáždění a horní komory v Nigérii. Mnohde chyběly volební listky, někde byly ukradeny urny a zavraždění jejich hlídači. Podle pozorovatelů by se volby měly opakovat.

22. – v prvním kole prezidentských voleb ve Francii zvítězil kandidát vládní pravice Nicolas Sarkozy. V druhém kole se utká s kandidátkou socialistů Ségolène Royalovou. Třetí se umístil centrista François Bayrou, čtvrtý Jean-Marie Le Pen.

23. – ve věku 76 let zemřel první ruský prezident Boris Jelcin.

24. – ozbrojené křídlo palestinské vládní strany Hamás symbolicky přerušilo příměří s Izraelem vypálením několika raket na území židovského státu. Hamás reagoval na víkendové operace izraelské armády, při nichž zahynulo devět Palestinců.

24. – útok neznámých ozbrojenců na ropná zařízení v Etiopii, patřící čínské

společnosti, si vyžádal 74 obětí. Sedm Číňanů bylo uneseno.

24. – po protestech proti kandidatuře současného tureckého premiéra Recpa Tyypa Erdogana na prezidenta se jeho Strana spravedlnosti a rozvoje rozhodla pro nového kandidáta, ministra zahraničí Abdulláha Güla.

26. – ruský prezident Vladimir Putin v projevu o stavu země v parlamentu prohlásil, že jeho země pozastavuje plnění evropské smlouvy o konvenčních zbraních CFE. Členské státy NATO pakt nejen neratifikovaly, ale také ho odmítly respektovat. Ostře kritizoval záměr vybudovat protiraketový deštník v Polsku a Česku.

27. – ruská menšina v estonském Tallinu zahájila demonstrace proti deinstalaci sochy rudoarmějce v centru města. Zabit byl jeden člověk. Demonstrace pokračovaly i v dalších dnech. Rusko pohrozilo přerušením diplomatických styků. Estonská vláda oznámila, že socha bude znovu postavena 8. května.

27. – novým ministrem zahraničních věcí ČR byl jmenován Jang Tie-čche.

27. – novým maršálkem polského Sejmu se stal exministr vnitra Ludwik Dorn.

27. – turecké opoziční strany neúčasti ve sněmovně bojkotovaly volbu nového prezidenta.

27. – Kreml zmínil prohlášení Vladimíra Putina upřesněním, že Moskva nepodnikne právní kroky k uvalení moratoria na plnění CFE, pokud nedosáhne pokroku v jednání s NATO.

27. – podle zdrojů OSN uprchlo kvůli bojům od února ze somálského Mogadiša až 400 000 lidí.

29. – demonstrace proti kandidátovi na prezidenta Abdulláhu Gúlovi se v Istanbulu zúčastnilo přes milion lidí. Demonstranti se vyslovovali pro zachování demokracie a sekulárního státu.

29. – Irán vyslovil souhlas se svou účastí na květnové konferenci o Iráku.

29. – americké ministerstvo obrany oznámilo, že Abd Hádí Iráki, jeden z deseti nejmocnějších mužů al-Káida, je uvězněn na základně Guantánamo.



4. – vláda dosouhlasila, že Afghánistán dostane 12 bitevních a transportních vrtulníků, pro které Česko nemá uplatnění.

5. – ministr zahraničí Karel Schwarzenberg oznámil členům zahraničního výboru sněmovny, že první kolo jednání s USA o umístění radarové základny v Brdech se uskuteční 10. a 11. května.

6. – agentura AP informovala, že Češi, Slováci a další nováčky v EU budou moci pracovat v Nizozemsku už od letošního května.

17. – prezident Václav Klaus diskutoval na Hradu Mesenbergu s německou

kancléřkou Angelou Merkelovou a exprezidentem Romanem Herzogem o svých postojích k euroústavě.

18. – ministr zahraničí Karel Schwarzenberg odletěl na jednání o radaru a vízové povinnosti do USA. Den nato ve Washingtonu řekl, že pokud nevznikne protiraketový projekt v rámci NATO, bude se Česko orientovat na spolupráci s USA.

18. – parlamentní shromáždění Rady Evropy kritizovalo ČR a SR za případy špatného zacházení s Romy. Šlo zejména o údajnou diskriminaci romských dětí v českém školství a údajnou sterilizaci romských žen bez jejich vědomí.

18. – v pákistánském Kašmíru byl položen základní kámen k novému projektu

společnosti Člověk v tísni, který bude řešit problém odpadů v místech loňského zemětřesení.

19. – bylo oficiálně oznámeno, že americký prezident George W. Bush přijede 5. června do Česka na bleskovou návštěvu.

19. – na jednání Severoatlantické rady v Bruselu žádná země nekritizovala americký záměr postavit v ČR a Polsku protiraketové základny. Jednání o nich však musí být průhledné v rámci NATO i ve vztahu k Rusku.

23. – ředitel americké Agentury pro raketovou obranu generál Henry Obering při jednodenní návštěvě v Praze prohlásil, že USA nikdy nepůjdou tam, kde s tím není souhlas. Ruské obavy prohlásil za iracionální.

23. – ministři zahraničí EU podpořili požadavky ČR a dalších nových členských států na zrušení víz pro cesty do USA.

27. – prezident Václav Klaus se v rámci oficiální návštěvy Ruska setkal v Moskvě s prezidentem Vladimírem Putinem. Šéf Kremlu rázně odmítl veškeré jeho argumenty pro plány USA zřídit ve střední Evropě protiraketovou základnu a přirovnal je k hrozbě rozmístění raket Pershing na začátku 80. let. Přesto označil Česko za jednoho z nejdůležitějších partnerů Ruska. Klaus byl doprovázen početnou skupinou podnikatelů a zahájil v Moskvě česko-ruské podnikatelské fórum. Bylo podepsáno několik důležitých hospodářských dokumentů.

Africa Terra

Při příležitosti českých Dnů Afriky je poctivé připomenout si, že tradičním problémem afrických studií je neschopnost vnímat jednotu celku a částí, obecného a zvláštního, systému a jeho jednotlivých prvků. Jako by celistvost kontinentu Africa Terra – africké země – sváděla k jakémusi obecnému, nikoli však holistickému přístupu a vidění a jako by kartografické ustrnutí pronikalo nejen do afrikanistických studií, ale zejména do politického uvažování o Africe.

Už dnes asi nejběžnější otázkou po původu aktuálních problémů Afriky by ale měla dbát na vhodnost či nepatřičnost přívlastku africké, a to nejen s ohledem na ekonomickou globalizaci, ale na skutečně globální původ problémů současného světa a více nebo méně viditelných i méně viditelných sítí, které obepínají kromě jiných také africký kontinent.

Zatímco Asii, Ameriku, Evropu, a dokonce i Austrálii, umíme zdánlivě snadno umístit do globálních struktur a definovat jejich vnitřní a vnější vztahy a souvislosti téměř bez problémů, připojit je k fantaskním úvahám o střetu nebo pronikání civilizací, Afrika je tomuto vzorování světa nepřiraditelná, nebo naopak přidaná, jako celek nebo jako mozaika, jako nějaký nadbytečný appendix.

Samozřejmě, že takový názor závisí na objemu a kvalitě informací a i z evropské historie víme, že jinak africký kontinent zakreslovali do svých map řečtí a římské kartografy, jinak arabští dobyvatelé severního afrického pobřeží, jinak portugalské, britské nebo nizozemské plavci nebo arabští obchodníci otroky, jinak vojáci ve službách Francie, Velké Británie a Velkoněmecké říše v 19. století, jinak vidí Afriku a její země obchodníci a nově industrializovaní výrobci z Indie a Číny dnes.

Nicméně každý student Afriky by si mohl pro způsoby svého poznávání a porozumění tomuto kontinentu vypůjčit z psychologie pojem *teritoriální chování*, který mu pomůže vidět Afriku jako celek s jeho regiony a teritoriálními fragmenty, stejně jako část globálního celku. Jako analytický instrument zklamal totiž pojem geopolitika, a to nejen pro své starodávné negativní konotace, ale zejména pro nové politické souvislosti, které nás opakovaně přesvědčují, že jde o snadno ideologicky zneužitelný velmocenský nástroj, který předpokládá nezpochybnitelnou danost vztahu politiky a území, kterými lze ovšem odůvodnit cokoli.

A tak se zdá, že zatím nejúspěšnějším pokusem o pochopení africké skutečnosti je vytvoření politické mapy Afriky a porozumění tomu, že na ní nejsou důležité jen hranice států, třeba zakreslené a pozměňované evropskými mocnostmi už od berlínských ujednání (1884/1885). Ta jen totiž zaznamenávala evropské osídlování afrického pobřeží a Livingstonovo nebo Holubovo pronikání do nitra Afriky jí bylo *cestou do temnot*, jak je později expresivně pojmenoval Joseph Conrad.

Když se tento kulturně antropologický itinerář cesty do neznáma stal předlohou Coppolovy *Apocalypsis now*, filmu situovanému do prostředí vietnamské války, někam na hranice Vietnamu, Kambodže a Laosu, ukázalo se, že přece jenom existují jevy nebo hodnoty, které jsou nadčasové, nadteritoriální a celosvětové. (Mimochodem, názvem tohoto filmu byl prý kód amerického prezidenta pro zahájení nukleární války). A na politické mapě Afriky se začaly objevovat jiné vizuálně zachytitelné body, než vojenští zeměpisce a cestovatelé dokázali zaznamenat v době zcela nedávné. Připomeňme si třeba jen mapování severní Afriky v letech druhé světové války Spojenci i německými důstojníky Rommelova Afrikakorpsu, nebo i průjezd *neznámou Saharou*

Frankem Elstnerem v roce 1947, kdy československý dvoutakt Minor, dávno před rallye Paříž–Dakar, vytyčoval dnes frekventované transsaharské kamionové a pašerácké stezky, používané mj. podivnými a obtížně identifikovatelnými přepravci všeho možného ze střední Evropy.

Chaotické a krvavé následky a důsledky dekolonizace v Africe, jejímiž milníky jsou dodnes nezapomenuté vojenské puče nebo změny režimu, stejně jako jejich poddůstojníctví protagonisté v Ghaně, Ugandě, Středoafrické republice, Nigérii, Libérii, Rovnickové Guineji, Pobřeží slonoviny, abychom jmenovali ty s nejtragičtějšími následky, se postupně legalizovaly respektive – ač původně v Evropě odmítány – postupně *realisticky* a jako *poznatelná nutnost* přijaty, a to bez ohledu na to, že pro nové vlády a jejich vládnutí byl nadbytečný pojem lidských práv ve prospěch, podobně jako v Asii, kolektivistických afrických hodnot, pojmu stejně obtížně srozumitelnému jako fatálně, alespoň v nedávné minulosti, opomíjenému.

V tomto čísle Mezinárodní politiky může pozorný čtenář najít jako jeden z mezititulků metaforu *volání po demokracii*, která upozorňuje na deficit optimálního chování a jednání afrických politických elit a občanů jejich zemí, a to zejména díky absenci politické odpovědnosti nebo od evropských poměrů odlišného vnímání občanské společnosti. Avšak upozorňuje tím také na to, že tento deficit je vnímán v mnoha zemích subsaharské Afriky jako nezbytnost, potřeba, a vybízí, abychom si více všímali nadějného vývoje v Ghaně, Jihoafrické republice, Nigérii a Senegalu jako příkladů relativně úspěšného přijímání demokracie.

Podobně se ještě v šedesátých letech 20. století popisoval africký *Západ od Greenwiche* a evropské veřejnosti byla vnucována představa, že britské, někdy i francouzské koloniální dědictví znamenalo lepší politický pořádek než v ostatních zemích. Ukázalo se brzy, že to sice není pravda, ale přesto tam, kde byli lidé, snad ještě neobčané, lépe připraveni mluvit o svých společných problémech také v souvislosti s demokracií, je situace lepší než jinde.

Připomeňme také, že pomalu se rodící a evropskou integraci napodobující Africká unie se zdá být přidáním na důrazu *volání po demokracii* a také po větším porozumění aktuálním africkým událostem. Schválně se vyhýbáme na tomto místě a v této souvislosti pojmenování *africké problémy*, protože to je, podle našeho názoru, jedna z překážek poznání a porozumění tomu, co se na africkém území odehrává.

Afrika a její obyvatelé jsou totiž v Evropě předváděni jako etnografická nebo kulturně antropologická kuriozita, jakési odbočení od vývoje na jiných kontinentech, ale také jako země a lidé, denně konfrontovaní s nějakým zlem. A protože zlo je v audiovizuálních médiích vždy atraktivní, málokdy se Evropan, pokud nevyrazí na soukromou cestu do Afriky, dovídá, že je tam také něco, co může jeho život obohatit, nebo ho inspirovat alespoň si uvědomit, že ve své evropské uzavřenosti něco postrádá.

Pokoušíme se tedy tímto číslem Mezinárodní politiky upozornit nejen na právě probíhající Měsíc Afriky, ale také na to, že Afrika není jen *Africa terra*, jak je odedávna vnímána, a že to dokonce ani není kaleidoskopická třída politických režimů. Je to také *Terre des Hommes*, pro kterou nacházel i v Africe své podněty Antoine de Saint Exupéry, a je to také část i našich středoevropských nebo evropských denních starostí, byť se stále nacházející na okraji našich soustavně materializovaných zájmů a hodnot. Ale nejde jen o morálku, ale zejména o poznání a porozumění, protože Afrika je součástí naší politické existence. Také tam se můžeme něco dovědět o sobě a pak s překvapením zjistíme, že některé africké země jsou nám bližší než mnozí naši evropští sousedé.

-zz-

zboril@iir.cz

Afrika

kontinent, který nás zklamal

ZDENĚK ČERVENKA

Před padesáti lety, dne 6. března 1957, získalo Zlaté pobřeží, první britská kolonie na jih od Sahary, nezávislost a změnilo své jméno na Ghana. Tehdejší ministerský předseda a později prezident Kwame Nkrumah (1957–1966) ji vyhlásil slovy: „Nezávislost Ghany je bezvýznamná, pokud nebude spojena s nezávislostí celé Afriky.“ Nkrumahův důsledný boj proti kolonialismu, myšlenka morální a finanční podpory národněosvobozeneckých hnutí a vize sjednoceného kontinentu měly ohlas v Africe a na celém světě.

V roce 1960 šestnáct afrických kolonií následovalo Ghanu na cestě k nezávislosti a o dva roky později, v květnu 1963, se splnil Nkrumahův sen: Třicet jedna nezávislých států Afriky založilo Organizaci africké jednoty (OAJ).

V šedesátých letech se Afrika těšila neuchájecímu zájmu světové veřejnosti.

O Africe se psalo na prvních stránkách novin, zakládaly se instituce pro studium Afriky a tisíce absolventů univerzit si zvolilo Afriku za předmět svého bádání.

Na globální politické scéně se Afrika stala pilířem organizace neangažovaných států (Non-aligned movement) a stabilizátorem světa rozděleného studenou válkou. Byla to léta velkých nadějí na svobodu, prosperitu a jednotu kontinentu s největším přírodním bohatstvím na světě. Stojí za to některé připomenout: Z Afriky pochází 80 procent produkce platiny, více než 40 procent diamantů a jedna pětina světové roční produkce zlata a kobaltu. Ročně se v ní těží přes milion tun mědi. Ložiska ropy jsou odhadována na 75 miliard barelů.

Léta nadějí vystřídala léta zklamání

Tato euforie netrvala dlouho. Skončila v roce 1966 vojenským pučem v nejlidnatějším africkém státě Nigérii a krátce poté v Ghaně, jež během padesáti let zažila tři vojenské převraty. Až do roku 1990 v ní vládl vojenský režim. Od roku 1966 africký kontinent zažil téměř 250 vojenských pučů.

Všichni vojáci, kteří se násilně dostali k moci, se vyhlašovali prezidenty. Někteří – jako četař Idi Amin v Ugandě (1971–1979) – se prohlásili za prezidenty na doživotí. Náčelník armády Středoafrické republiky Jean Bedél Bokassa

(1966–1979) se dal korunovat na císaře a přidal ke svému titulu přívlastek apoštol. Brutalita, s jakou oba tyranizovali své poddané, připomínala temné doby otrokářství v Belgickém Kongu za dob vlády krále Leopolda. Mezi další barbary patří četař Samuel Doe v Libérii (1980–1990), který vlastní rukou zavraždil prezidenta Williama Tolberta a dvanáct ministrů. Vládl deset let, než ho potkal stejný osud z rukou jemu podobného zločince. Byl zajat velitelem jedné z jednotek armády rebelů Williama Taylora, pozdějšího liberijského prezidenta a válečného zločince. Jmenoval se Prince Johnson. Zúčastnil jsem se jeho tiskové konference, na níž novinářům promítl video ukazující, jak Doe ho mučil, uřezal mu uši a nechal ho vykrvácet k smrti. Johnson při tom kouřil havanský doutník a popíjel šampaňské. Za jeden z nejkrutějších režimů v Africe byla považována vláda „prezidenta na doživotí“ Maciase Nguemy (1968–1979) v Rovnickové Guineji. Během deseti let zahynulo nebo uprchlo 80 000 lidí, tj. dvacet procent obyvatelstva.

Období „legalizace“ vojenských převratů

O příčinách vojenských převratů byly napsány stovky knih a studií a vedly se o nich nesčetné debaty. Západ rezignoval a všechny vojenské převraty uznal za legální. Jejich zastánci argumentovali, že vojáci zavedli pořádek a disciplínu. Oponenti namítali, že vojáci dovedou vyhodit

mosty do vzduchu, ale neumějí je postavit. O demokracii se už dlouho přestalo mluvit a mlčelo se i o lidských právech. Někteří zastánci legitimacy vojenských režimů razili tezi, že demokracie a lidská práva v Africe se nemohou posuzovat naším, tj. evropským měřítkem. Totéž říkají komunističtí vládcí Číny.

Podle mého názoru jedinou příčinou všech vojenských převratů byl boj o moc, protože moc byla klíčem k osobnímu obohacení. Každý puč byl odůvodňován korupcí předešlého režimu. Každý vojenský režim bez výjimky zabředl do ještě větší korupce a posléze byl odstraněn důstojníky, na které se ještě nedostalo. Byl to „dábelský kruh“.

Vojenští prezidenti považovali státní pokladnu za osobní spořitelnu. Edwin Blumenthal, jenž v rámci pomoci OSN Zaire, dnes Konga, zastával místo ředitele Státní banky, mi vyprávěl, jak prezident Mobutu Sese Seko (1965–1979) si před každou cestou do Ameriky poslal svého pobočníka do banky s kufrem pro 100 000 dolarů. Peníze používal na odměny pro americké politiky, kteří obhajovali jeho vládu jako baštu proti komunismu v Africe. Pobočník předložil Dr. Blumenthalovi šek vystavený Mobutem na *Présidence de la Republic*. Mobutovo osobní jmění dosáhlo čtyř miliard dolarů, což tehdy představovalo celkovou dlužní částku Zaire západním bankám.

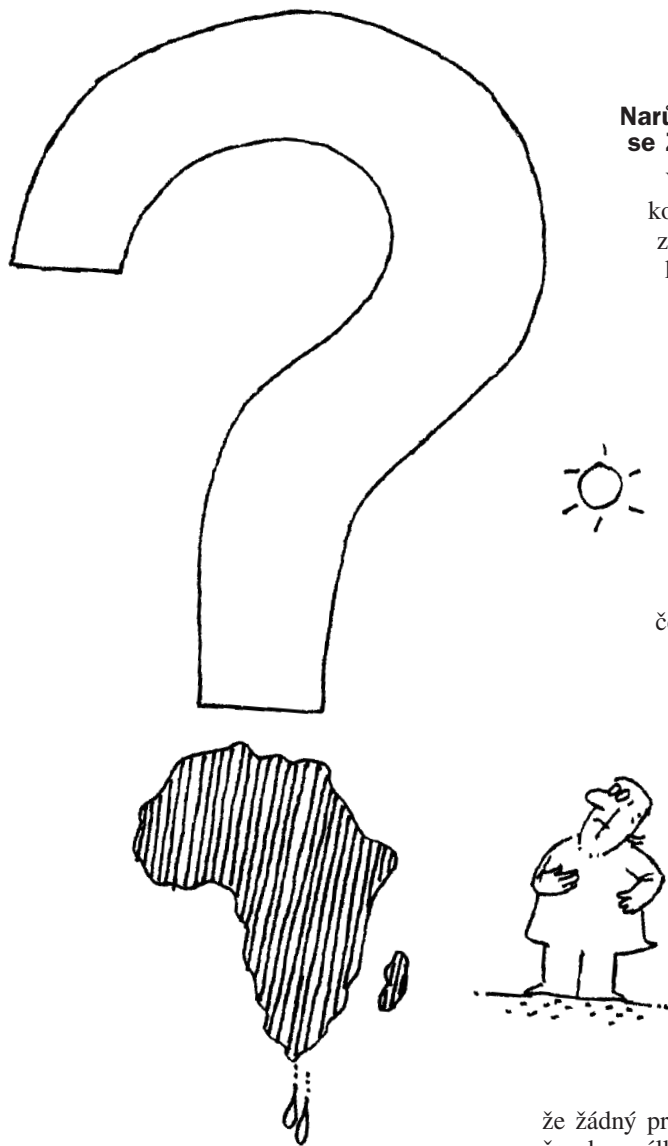
Vojenský diktátor Nigérie prezident Sani Abacha (1993–1998) ukradl ze státní pokladny téměř 5 miliard dolarů.

Korupce v Africe nabyla gigantických rozměrů a je doposud jednou z hlavních příčin hospodářského úpadku. Druhou je špatné hospodaření a třetí je absence aktivní účasti obyvatelstva na rozhodování o otázkách, které se ho bezprostředně týkají.

Volání po demokracii

Demokracie není pouze právo a možnost zvolit své představitele, ale především právo je kontrolovat a brát je k odpovědnosti za porušení svěřeného mandátu. Příkladem úspěšné demokracie je dnes Ghana, Jihoafrická republika, Nigérie a Senegal. Politický pluralismus sice existuje ve více než polovině zemí, ale v mnohých z nich je demokracie iluzorní a prostor pro změnu demokratickými prostředky malý. Mauritánie se dočkala prvních svobodných voleb až po 47 letech, a to 11. března tohoto roku.

V Libyi možnost změny vůbec neexistuje. „Vůdce revoluce“, jak se nazývá plukovník Muamar Kaddáfí (1969), si za



Narůstající konflikt se Západem

Vlna vojenských převratů od konce šedesátých let postupně zhoršovala vztahy mezi Afrikou a Západem. Západní vlády a sdělovací prostředky kritizovaly Organizaci africké jednoty, že ignoruje hrubé porušování lidských práv v členských státech.

Poukazovaly na to, že OAJ schvaluje politiku Idi Amina, který vypověděl z Ugandy všechny občany asijské národnosti, a že vrah prezidenta Tolberta četař Samuel Doe byl v roce 1981 uvítán na summitu OAJ s pompou příslušící hlavě státu. Vyčítaly OAJ, že nedokázala zabránit válkám a ozbrojeným konfliktům.

Africké vlády kritiku kategoricky odmítaly a obviňovaly Západ z vměšování do vnitřních záležitostí svrchovaných států. Trvaly na tom, že africké problémy si musí Afričané vyřešit sami. Problém byl,

že žádný problém nikdy nevyřešily. Občanskou válku v Sierra Leone (1991–2001) neukončily jednotky Hospodářského společenství západoafrických států ECOWAS (Economic and Social of West African States), ale 800 britských výsadkářů. Invazi Jihoafrické republiky do Angoly v roce 1987 nezastavila angolská armáda, ale 50 000 „dobrovolníků“ z Kuby.

Ze škodolibosti, s jakou západní média komentovala africké neúspěchy ve všech sférách podnikání, zaznívala nadřazenost „západní civilizace“ a ponižování Afriky. Afrika reagovala kritikou, že Západ černý kontinent přehlíží, diskriminuje ho uvalováním tarifů na africký export a je skoupý v hospodářské pomoci. Afričané obviňují Západ z vykořisťování cenovou politikou: nízké ceny za africké suroviny a vysoké za západní průmyslové zboží.

Neúspěšné pokusy o nápravu

Západ reagoval na kritiku Afriky řadou polovičatých programů, jakým byl například v roce 2001 NEPAD (Nové partnerství pro rozvoj Afriky). Hospodářská pomoc byla podmíněna demokratizací afrických režimů, jež pomoc dostávaly.

Nedošlo ani k demokratizaci, ani k výraznějšímu zvýšení hospodářské pomoci, ale k vzájemnému osočování, že žádná strana neplní své závazky.

Když se Afrika, za podpory liberálních politických stran a organizací v Evropě a Americe, dožadovala odepsání dluhů, západní věřitelé jí pod tlakem domácí veřejnosti částečně vyhověly. V roce 2005 konference států G8 souhlasila odepsat 18 africkým zemím dluh ve výši 40 miliard dolarů. Dodnes nebyl celý dluh odepsán a finanční efekt byl minimální.

Žádná rozvojová iniciativa OSN, Evropské unie a jednotlivých států průmyslově vyspělých zemí nepřinesla uspokojivé výsledky. Dvě návštěvy amerického prezidenta Billa Clintona v Africe v roce 1998 a 2000 byly jen politickým gestem adresovaným americké a světové veřejnosti. Měl to být důkaz, že Amerika bere Afriku vážně. Afričané o tom pochybovali a ukázalo se, že měli pravdu.

Hrozící „srážka civilizací“

Paralelně s rostoucí konfrontací se Západem roste v Africe rasová diskriminace bílých. Hrozí přerůst v rasovou nenávist a ve „srážku civilizací“, jaké jsme dnes svědky mezi Západem a islámem. Projevuje se především v zemích s bílou menšinou – v Jihoafrické republice, do jisté míry v Keni a nejvíce v Zimbabwe. Prezident Robert Mugabe (1980) záměrně rozdmýchává zášť vůči Evropanům jako jeden z prostředků udržet se u moci. Konfiskace půdy bílých farmářů, jejichž produkce obilí a tabáku byla páteří zimbabwského hospodářství, totálně zruinovala zemědělství. Obyvatelům země, jež byla „bread basket“ jižní Afriky, hrozí letos hladomor. Násilí, s jakým byli bílí farmáři vypovězeni ze svých farem, málem vyprovokovalo Velkou Británii k evakuaci svých občanů vojenským zásahem. Nebezpečí, že se plán uskuteční, nadále trvá.

Africe hrozí hospodářská katastrofa

Dnes, po padesáti letech od nezávislosti prvního černého státu Afriky, je kontinent osmi set milionů lidí, což je 13 procent světové populace, nejchudší na světě. Na poslední příčce žebříčku nejchudších 102 zemí světa je Mali. Před ním je Burkina Faso na 101. místě, Niger na 99., Sierra Leone na 96. a Středoafrická republika na 91. místě.

Více než 25 milionů lidí v Africe má AIDS, což je 60 procent všech lidí na světě nakažených virem HIV. Životní úroveň obyvatel všech 53 států Afriky je nižší, než byla za kolonialismu. Podle

38 let své vlády vypěstoval kult osobnosti, jenž se vyrovná „prezidentovi na věčné časy“ Kim Il-sungovi v Severní Koreji. Říká se, že v Libyi je na ulicích měst a vesnic více plukovníkových portrétů, než má země obyvatel.

Prezidenti, jako Robert Mugabe v Zimbabwe, Husní Mubarak v Egyptě, Josef Kabila v Kongu nebo Obiang Nguema v Rovnické Guineji, se nechávají znovu zvolit ve volbách, o jejichž výsledcích nejsou nejmenší pochyby.

V hlavním městě Rovnické Guineje Malabu o tom koluje vtip. *Den před prezidentskými volbami španělský velvyslanec netrpělivě čeká na audienci u prezidenta. Posléze je přijat a prezident se mu zdvořile omluví: „Promiňte, Vaše Excellence, že jsem Vás nechal čekat. Musel jsem zkontrolovat výsledky zítřejších voleb.“*

V roce 1996 byl prezident Obiang Nguema v Rovnické Guineji zvolen 99 procenty hlasů, tak jako kdysi komunističtí baroni v Československu.

statistiky OSN přežívá většina obyvatel za méně než jeden dolar denně. Během minulého půlstoletí zahynulo v Africe během vojenských převratů, válek a ozbrojených konfliktů téměř deset milionů lidí. V roce 1994 si genocida ve Rwandě vyžádala milion životů.

O Afriku se svět přestal zajímat. Zmizela z televizních obrazovek, ze stránek novin a světová veřejnost se k ní obrátila zády. O poklesu zájmu o Afriku v České republice svědčí fakt, že Karlova univerzita opětovně nezařadila afrikanistiku do svého studijního programu. Achim Steiner, autor zprávy Program OSN pro životní prostředí z června 2006, varoval, že pokud Afrika nebude lépe využívat bohaté přírodní zdroje, sklouzne do ještě větší chudoby.

Kdo za to všechno může?

Zní to naprosto neuvěřitelně, ale dodnes je stále slyšet hlasy skalních marxistů, že za všechno může kolonialismus. Pochybují, že vláda České republiky bude v roce 2040 svalovat vinu za vyskytnuvší se problémy na komunistický režim Milouše Jakeše. Nicméně tito lidé pokládají kritiku těch, kteří to opravdu zavinili, tj. vlád afrických zemí, za projev neokolonialismu, imperialismu a dalších „ismů“ komunistického žargonu.

Za zdevastování Afriky korupcí, válkami a špatným hospodařením mohou především ti, kteří Africe vládnou. Je však pravda, že Západ má na úpadku Afriky svůj podíl. Platí to především o korupci.

Korupce v koloniální Africe byla minimální. To není obhajoba kolonialismu, ale fakt. Dobře placení koloniální úředníci to neměli zapotřebí a jejich nadřazení dbali na to, aby k tomu neměli příležitost. Situace se změnila, když jejich místa obsadili afričtí administrátoři, a zejména když se k moci dostali vojáci.

Všichni soutěžili o kontrakty na průmyslové objekty, na dodávky zboží a služeb a nákupu surovin. Aby je získali, upláceli prezidenty, ministry a všechny, kteří o tom rozhodovali. Úplatky byly často nabízeny s neomaleností hraničící se sprostotou. Nkrumahův ministr průmyslu Krobo Edusei mi o jednom takovém úplatku vyprávěl. „Byl jsem pozván na večeři do rezidence britského vysokého komisaře se skupinou představitelů britských firem, jež se ucházely o kontrakt na rekonstrukci přístavu v Takoradi. Když jsem vkročil do rezidence, vysoký komisař mne pozdravil a zeptal se, zda si nepotřebuji umýt ruce. Podíval jsem se na ně, zdálo se mi čisté a nabídku jsem zdvořile

odmítl. Poté jsem byl představen jeho manželce, jež se na mne úpěnlivě podívala a zašeptala: „Pane ministře, myslím, že byste měl navštívit naši koupelnu.“ A tak jsem jí vyhověl.

V koupelně jsem si umyl ruce a sáhl po ručníku, abych si je utřel. Vypadlo z něho pět svazků dvaceti librových bankovek. Celkem 10 000 liber.“

Tak začala v Africe korupce.

Negativní efekt rozvojové pomoci

Rozvojová pomoc Africe příliš nepomohla. S výjimkou skandinávských států – Švédska, Norska a Dánska a také Nizozemska, jejichž pomoc byla nezištná, rozvojová pomoc bývalých koloniálních mocností a Ameriky sledovala posílení politického a hospodářského vlivu. Během studené války hospodářská pomoc Západu i Východu zahrnovala rovněž vojenské dodávky a rozhodujícím způsobem přispěla k militarizaci Afriky.

Po skončení studené války se rozvojová pomoc bývalých koloniálních mocností a Ameriky přeměnila na pomoc vlastním firmám, které do Afriky vyvážely výrobky a zařízení placené daňovými poplatníky. Rozhodovalo se o ní v Londýně, Paříži, Bruselu, Berlíně a Washingtonu, nikoli v Africe: „My přece víme, co potřebujete a co je pro vás dobré.“

I nezištná rozvojová pomoc v mnoha případech brzdila soběstačnost. V Tanzanii byla zprvu švédská rozvojová pomoc zahrnuta ve státním rozpočtu v rubrice „zahraniční příjmy“. „Proč se sami namáhat, když to dostaneme zadarmo?“, podivil se mé otázce o účinnosti takové pomoci tanzanijský velvyslanec Mhina ve Stockholmu.

Od roku 1970 do roku 2006 dostala Tanzanie od Švédska 2,800 miliardy dolarů, a přesto je na 62. místě v žebříčku nejchudších zemí světa.

Kde se vzaly všechny ty zbraně, kterými bylo zabito deset milionů lidí?

Kromě Egypta a Jihoafrické republiky žádná africká země nevyrábí zbraně.

Ačkoli zákony všech členských států Evropské unie, Ameriky a Kanady zakazují vývoz zbraní do zemí, kde probíhá ozbrojený konflikt, Afrika je zbraněmi doslova zaplavena. Dodávala je oficiálně Velká Británie, Francie, Belgie, Amerika, tehdejší Sovětský svaz a dnes Rusko, Čína, Bulharsko i Česká republika. Neoficiálně prodávaly zbraně desítky soukromých obchodníků a pašeráků zbraní. Na trhu v somálském Mogadišu se dá

koupit český samopal Škorpion za 20 dolarů.

Podíl Západu na genocidě ve Rwandě

Průběh genocidy ve Rwandě je dramaticky vylíčen ve filmu Hotel Rwanda, natočeném podle knihy Paula Rusesabagina, manažera hotelu Des Milles Collins v Kigali. Rusesabagina poskytl v hotelu střeženém jednotkou OSN azyl stovkám příslušníků kmene Tutsiů, kteří tam uprchli před mačetami zfanatizovaných vojáků z kmene Hutu. Velitel jednotky OSN plukovník Oliver zoufale žádal Kofiho Ananna, pozdějšího generálního tajemníka OSN, tehdy odpovědného za vojska OSN, o posilu. Kofi Annan učinil pravý opak – jednotku OSN z Rwandy odvolal. Rusesabaginovy zoufalé výzvy na vlády Belgie a Francie prostřednictvím generálního ředitele letecké společnosti SABENA, jenž vlastní hotel, zůstaly bez odezvy. Cynický postoj Belgie, bývalé koloniální mocnosti, vyvrcholil dnem, kdy do Kigali přiletěl belgický výsadek. Všichni Tutsiové v hotelu jákali, že jsou zachráněni. Jásot vystřídal šok, když zjistili, že Belgičané přijeli evakuovat pouze bílé hosty hotelu a je ponechali svému osudu. Na tento ořesný akt rasismu Afrika nikdy nezapomněla. Afričané v tom viděli pravou tvář západních vlád, které se předhánějí ve skloňování slov lidská práva – ale jen jde-li o lidská práva bělochů. Západ jim opětovně poskytuje důkazy, že nepokládá Afričany za rovnocenné Evropanům, dokonce ani ne Arabům, a že ztráty černošských životů nejsou důvodem k intervenci – rozhodně ne ozbrojené. V Bosně a Srbsku se doposud vyhrabávají a identifikují oběti občanské války. Z Iráku a z Palestiny denně hlásí přesný počet zabitých vojáků a civilistů. Kolik lidí zahynulo ve Rwandě, nikdo neví – milion? Milion a sto tisíc? Nikoho to nezajímá a nikdo se nesnaží to zjistit.

Od roku 2005 Evropská unie a Amerika neučinily kromě diplomatických protestů nic, aby zastavily genocidu v Dárfúru.

„Není divu,“ komentoval to nejvlivnější africký novinář, Nigerijec Peter Ena-horo. „Však tam zatím zahynulo pouze 100 000 lidí a všichni jsou černí. Who cares?“

Afrika nás zklamala a my jsme zklamali Afriku.

Zdeněk Červenka (1938) je bývalý vědecký ředitel Skandinávského ústavu pro Afriku v Uppsale. Afrikanistikou se zabývá 40 let a je autorem 30 publikací.

zdenek.cervenka@orange.fr

Rozvojová spolupráce ve spojení praktických kroků a vzdělávání

TOMÁŠ TOŽIČKA

Když jsem se dozvěděl, že projektová koordinátorka Sjedené zambijské církve vážně onemocněla, začal jsem tušit problém. Při realizaci první fáze projektu byla naší důležitou oporou. Obavy se změnily v realitu, když mi nový koordinátor napsal, že kontejner je už v Dáresálamu a na jeho proclení se pracuje. Kontejner však měl být – a také byl – v Durbanu a o jeho odbavení se nikdo nestaral.

O tři neděle později jsme přistáli v hlavním městě Zambie, v Lusace. Po devatenácti hodinách v letadlech a na letišti jsme okamžitě po příletu navštívili vyjeveného zastupujícího koordinátora, který nám neuměl vysvětlit, proč se mu po dvou měsících nepodařilo dostat kontejner z Durbanu do Lusaky. Sehnali jsme celního agenta a zajeli na centrálu největšího jihoafrického dopravce. Situace se po několika prosloveh poměrně rychle vyjasnila a po dohodě nám bylo přislíbeno, že kontejner dorazí do dvou týdnů, což byla kratší doba než nejkratší deklarovaná. Nakonec se nám podařilo dostat kontejner do Zambie ještě dříve a proclít ho během hodiny. A pak už materiál čekala několikasetkilometrová trasa po cestách i necestách do odlehlé misie hluboko v buši v horách nad Kariba Lake... Konečná fáze projektu elektrifikace střední školy, kliniky, domů personálu a zajištění tekoucí pitné vody mohla začít.

„Solidarita postižených“

Ještě v roce 1999 se české nevládní organizace a občanské iniciativy v rozvojové pomoci prakticky vůbec neangažovaly. Úspěšně se však rozvíjela mezinárodní humanitární pomoc zaměřená především na válečné oblasti. V té době se začal na severu Čech realizovat projekt nazývaný „solidarita postižených“. V rámci komunitních aktivit a programů aktivní politiky zaměstnanosti se mladí lidé na Mostecku dovídali také o tom, jak se žije lidem v různých částech světa. Byla to jedna z cest k motivaci a zároveň připomenutí, že problémy, s nimiž se potýkali, musí řešit i v jiných částech světa. Výsledkem těchto

aktivit bylo v roce 1999 zapojení do největší světové kampaně: *Jubilee / Milostivé léto, která je zaměřena na oddlužení nejchudších zemí světa. Ve spolupráci s dalšími organizacemi – křesťanskými, sociálními i environmentálními pak organizovali mezinárodní akce na podporu oddlužení během zasedání Mezinárodního měnového fondu a Skupiny Světové banky v Praze v roce 2000, které přijel podpořit i zpěvák Bono Vox. To vyvrcholilo společným veřejným setkáním mezi koordinátory německé a české části kampaně a prezidentů MMF a SB. Bylo to vlastně poprvé, kdy se v Čechách začalo mluvit v takové míře o strukturálních problémech rozvoje. Někteří česká média došla k názoru, že se v Praze jednalo o oddlužení nejchudších zemí světa...*

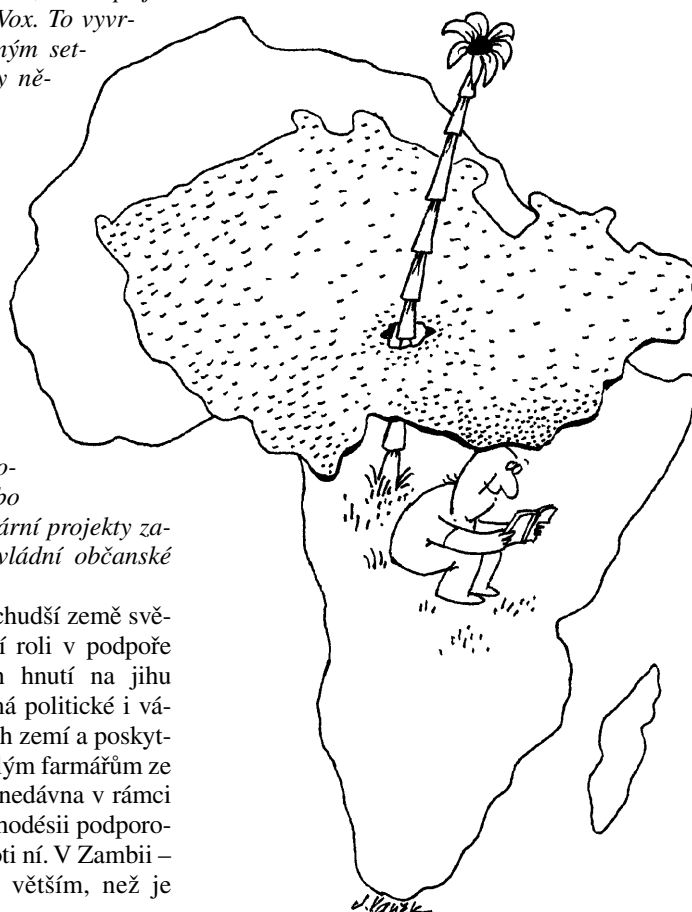
Na začátku milénia pomalu z malých aktivit nebo v návaznosti na humanitární projekty začaly vznikat základy nevládní občanské rozvojové spolupráce.

Zambie patří mezi nejchudší země světa. Dlouho hrála vedoucí roli v podpoře národněosvobozeneckých hnutí na jihu Afriky, přijímala a přijímá politické i válečné uprchlíky z okolních zemí a poskytla útočiště i vyhnaným bílým farmářům ze Zimbabwe, kteří ještě donedávna v rámci segregáčního režimu v Rhodesii podporovali teroristické útoky proti ní. V Zambii – na území devětapůlkrát větším, než je

Česká republika, žije přes deset milionů lidí, z nichž naprostá většina žije pod hranicí extrémní chudoby. Relativně bohatá a slibně se rozvíjející země se propadla do chudoby nejen vinou křesťansko-socialistických a poté neoliberálních experimentů, ale především kvůli své závislosti na vývozu mědi a dovozu ropy.

Zambie byla zvolena za prioritní zemi České rozvojové spolupráce rozhodnutím vlády v roce 2004 na základě dlouhodobých vztahů – sahajících až k našemu prvnímu a poslednímu cestovateli světového formátu – Emilu Holubovi.

Náš implementační tým vytvořili cestovatelé ani hledači dobrodružství či romantiky exotických zemí. Zatímco jsme čekali na materiál, připravovali jsme instalaci v Masuku. Nejdůležitějším partnerem byla místní komise pro vodu a elektřinu, složená ze zástupců a zástupkyň střední školy, kliniky a základních škol a vesnic v okolí. Začali jsme s přípravou vodní nádrže a rozvodů vody. Komise se rozhodla, že naše plány rozšíří, a když jsme je upozornili, že náš rozpočet je už nyní značně napjatý, řekli, že si toho jsou vědomi a že o to chtějí navýšit své spolufinancování, původně určené pouze na nákup baterií. Po výběru řemeslníků byly



práce započaty a my se mohli věnovat také jednání s okresním zdravotním úřadem. Spolu s vedením Masucké kliniky jsme s ním dojednali další finanční podporu. Doprava materiálu – včetně několika desítek fotovoltaických panelů – buší by sama vydala na román. Proběhla však úspěšně, aniž by se cokoli rozbilo. Klid zambijských řidičů skákajících s kamionem přes hluboké výmoly prашných cest mě však doháněl k šilenství.

Čas na instalaci solárních energetických systémů pro pumpu domácnosti a ubytovny studentů se nám podstatně zkrátil. Přesto se nám díky rozplánování takřka každé hodiny podařilo ve spolupráci s místními elektrikáři i celou komunitou nainstalovat všechno včas. Výhodou pak bylo, že místní velmi dobře věděli, jak systémy fungují, a my jsme potřebovali méně času na školení. Na závěr zbývalo to nejdůležitější, zajistit udržitelnost celého systému: Komise a komunita se musely domluvit na poplatcích, které se budou za užívání služeb platit.

Zapojení do regulérní rozvojové spolupráce

V roce 2002 vrcholila přípravná jednání před konferencí OSN Financování rozvoje. České nevládní organizace si už uvědomovaly, že rozvojové projekty musejí v jejich agendě převzít důležitost humanitárních akcí. Nástroje pro řešení a pomoc při krizových situacích byly už dostatečně vyvinuty a dotahovaly se na světový standard. Přes nejrůznější problémy při komunikaci, kvůli rozdílným prioritám a pohledu na svět, přes částečné přehlížení nevládních organizací z transformujících se zemí se rozšiřovaly kontakty českých organizací se zahraničím. I tím se posilovala snaha zapojit se do regulérní rozvojové spolupráce. Několik českých organizací se stalo neformálními pozorovateli v evropské rozvojové platformě. Ukazovala se potřeba tento vztah institucionalizovat a jedním z popudů byl i vznik slovenské národní rozvojové platformy. Vznik české platformy se poprvé diskutoval právě na semináři věnovaném konferenci Financování rozvoje, kde se mluvilo i o roli České republiky v tomto procesu. Přes odtahité stanovisko některých organizací k institucionalizaci se ukázala její nezbytnost a na podzim téhož roku vzniklo Fórum pro rozvojovou spolupráci. Dnes je v něm sdruženo 25 organizací a jednání jeho orgánů nepochybně napomohlo k pozitivnímu vývoji.

Už kampaň Milostivé léto ukázala na nutnost zvyšování povědomí lidí o proble-

matice mezinárodního rozvoje, globální chudobě a mnoha dalších jevech spojených s negativními dopady ekonomické globalizace. Velká část rozvojové konstituce se věnuje rozvojovému vzdělávání a mnohé z nich ve vhodné kombinaci s realizací konkrétních projektů. Na začátku tisíciletí byla problematika nejchudších zemí asi tím nejmarginalnějším tématem, kterému byly média, ale i školy a akademická půda ochotny se věnovat, a znalosti byly naprosto katastrofální. Vedle několika nevládních organizací to paradoxně byla část státní správy, která se těmito tématy zabývala, především proto, že je musela řešit ve vztahu k mezinárodním institucím. I díky tomu pak mohly vzniknout některé vzdělávací aktivity zaměřené především na učitele a státní správu, financované ze státního rozpočtu. Přes mnohé počáteční omyly, zjednodušování a zkreslení se podařilo nastartovat proces, který k vlne zájmu o „etno“ a „world“ proudy dokázal přidat i reálný popis konkrétní situace. Ten sice dodnes nebyl schopen stát se konkurencí k banalizujícím „cestopisům“ televizních stanic, ale díky práci lektorů, publicistů a také filmovým festivalovým představením si dokázal najít svůj okruh kritičtější smýšlejících příznivců. První reakce lidí byly však ještě dlouho odmítavé a spojené s nechutí přiznat si, že problém skutečné extrémní chudoby leží mimo českou kotlinu.

Někoho z nás fascinuje příroda africké buše, asijských velehor, islandských ledových plání s gejzíry, nebo chmurná věsoviště Krušných hor. Nejcennější zkušenost rozvojové spolupráce není v exotice, ale v setkání různých pohledů na svět, rozšiřování zkušeností a vzájemné pomoci. Naše úspěšná instalace nezávislého solárního energetického systému v zapadlé střední škole kdesi v horách uprostřed jižní Afriky pomohla zvýšit úspěšnost studentů z 59 procent na 83 procenta. Je však také jedním z mnoha příkladů, že i nevelké investice mohou pomoci a pro nás v Evropě je cenným příkladem toho, že skutečná funkčnost nových udržitelných technologií není jen bláznovstvím intelektuálů. Může pro nás být například poučením, že reálná demokracie a participativní rozhodování je v africké buši mnohdy rozšířenější a efektivnější než v Čechách nebo v mezinárodních institucích.

Ač žádní velcí cestovatelé s pohledem upřeným do dálky, přesto i my jsme si dovezli své trofeje: plechový vaříč na dřevěné uhlí, pletené misky na jídlo, neglazurovanou hliněnou nádobu na vodu, v níž se chladí tím, že se pomalu vypařuje přes

stěny. Tyto a další předměty běžné venkovské kuchyně jako součást větší putovní výstavy snad alespoň trochu umožní pohled na život v jiné realitě.

Uvědomovat si globální souvislosti

V roce 2004 vznikl v Čechách první velkoobchod s produkty se značkou Fairtrade a poté i Asociace pro Fairtrade, která sdružuje české obchodní i vzdělávací organizace. Stále více lidí se začalo zabývat o problematiku jihu a uvědomovat si také problém globálních souvislostí. Mzdy pod hranicí přežití, popírání všech pravidel bezpečnosti práce a ochrany životního prostředí umožňují sice lacinou výrobu, ale pro jiné znamenají ztrátu zaměstnání. Jedy, které jsou u nás zakázané, ale které se dál vyrábějí, se k nám dostávají zpět v potravinách. Proto není divu, že se k malé skupince organizací, které začaly v roce 2005 s propagací Rozvojových cílů tisíciletí, velmi rychle přidávaly další a další, nejen rozvojové, ale také environmentální, genderové, lidskoprávní. Na Platformě deseti politických požadavků, které požadují zásadní změny v českém přístupu k rozvojové spolupráci, vznikla kampaň Česko proti chudobě, která se stala největší společnou kampaní české občanské společnosti.

Za sedm let systematické práce občanských aktivit na poli rozvojového vzdělávání můžeme vidět nárůst zájmu o problematiku boje s extrémní chudobou – od pěti organizací pracujících na kampaň Milostivé léto po 35 zapojených v Česku proti chudobě. Průzkum veřejného mínění, který provedla SC&C pro ministerstvo zahraničí, ukazuje, že šest Čechů z deseti slyšelo o vládním programu rozvojové pomoci. Češi by nejvíce pomáhali lidem v nouzi, dětem a v boji proti chudobě. Prioritu mají programy na boj s HIV/AIDS a podpora žen a dětí. Více než polovina respondentů připouští možnost až jednorázového nárůstu daní, pokud by byl ve prospěch chudých zemí. Ta přitom podle 82 procent z nich nemusí přinášet žádné výhody nám. Občané jednoznačně preferují pomoc potřebným zemím před pomocí těm, s nimiž máme dobré vztahy. To přesně koresponduje s požadavky nevládních organizací orientovat rozvojovou pomoc na nejchudší země, a nikoli podle teritoriálních zájmů naší země (blízké sousedství). Zajímavá je otázka, zda preferovat humanitární, či rozvojové projekty. Především lidé s nižšími příjmy a vyšší věkové kategorie preferují humanitární akce – 41 procento; pro oba druhy pomoci se vyslovilo

42 procenta a pro dlouhodobou spolupráci 14 procent, především lidí s vyšším školním vzděláním a vyššími příjmy. O rozvojové problematice nemá dostatek informací 79 procent lidí, především z Moravy. To je také výzva pro kampaň Česko proti chudobě a v ní sdružené organizace. O kampani má nějaké povědomí jen 15 procent a o Rozvojových cílech tisíciletí slyšelo pouhých 14 procent respondentů.

Z průzkumu je patrné, že v naší zemi existuje potenciál pro podporu odpovědného přístupu k mezinárodnímu rozvoji. Jeho mobilizace záleží na kreativní práci občanské společnosti, tedy na otevřené spolupráci mezi nevládními organizacemi, státní správou, vládou a nezbytným zapojením odpovědné části podnikatelského sektoru. Otázkou zůstává ve světě standardní podpora odborů a církví, které se zatím zapojovaly jen prostřednictvím svých charitativních složek.

Afrika je nejproblémovějším a nejchudším kontinentem. Její bohatství se paradoxně stalo brzdou jejího rozvoje; války o suroviny, čerpání zdrojů a jejich vývoz bez zpracování nemohly vytvořit základnu pro rozvoj. Proto je třeba soustředit se na spolupráci s tímto kontinentem, ne proto, že je největší surovinovou základnou, bez níž nebudou moci zajistit svůj rozvoj ani Evropská unie, Spojené státy či Čína. Pomoc Afrike je prioritou Evropské unie a na nás je, jak se k této aktivitě připojíme. Je to dlouhodobý záměr, který vyžaduje podporu napříč společnostmi. K tomu potřebuje odpovědnou diskusi postavenou na kvalitním rozvojovém vzdělávání a prezentaci úspěšných příkladů z realizace humanitárních i rozvojových projektů, aniž bychom zastírali problémy, s nimiž se potýkají. Neobejdeme se bez podpory médií, pro které je tato problematika zatím složitá a neprůhledná. A klíčovou je již zmíněná spolupráce státních a nestátních aktérů. Rozšíření naší pomoci Afrike je jedinou cestou k naplnění našich závazků v rámci Rozvojových cílů a je také šancí rozšířit naše znalosti a chápání světa o jejich nezbytný světový rozměr. Do společenství vyspělých států se nezařadíme, dokud neprokážeme odpovídající míru spolupodpovědnosti a solidarity a nezbytné cti dodržovat vlastní závazky.

Tomáš Tožička (1966) se podílí na kampani Česko proti chudobě, dlouhodobě se zabývá problematikou mezinárodního rozvoje.

tozicka@nybox.cz

Afrika

aneb

Klamný obraz politické mapy kontinentu

MICHAEL ROMANCOV

Zažili jste někdy frustrující pocit, když věci, které jsou zakreslené ve vaší mapě, nejste schopni nalézt? Víte, že ulice se mohou přejmenovat, domy či mosty zbourat či postavit, údolí zatopit atd., ale pokud s sebou máte novou, aktualizovanou mapu, pak by vše „mělo být na svém místě“. Na výše naznačeném scénáři není nic překvapivého, neboť jsme si zvykli mapy považovat za sice zjednodušené, ale přesto přesné a objektivní zdroj informací. Platí to i pro politickou mapu Afriky?

Politická mapa se snaží přinést maximálně přesný obraz teritoriální distribuce politické moci zobrazovaného regionu. Dominantní pozornost je soustředěna na základní stavební jednotku mezinárodního systému – teritoriální stát, jehož celé území bývá kvůli přehlednosti vybarveno stejnou barvou, která výrazně kontrastuje s barvami použitými pro zobrazení území sousedů. Pokud někde dojde ke vzniku, či naopak zániku státu, je v aktualizovaném vydání příslušný region „přelakován“, čímž je nová realita zviditelněna. V Africe se v podstatě nic takového neděje. Jedinými výjimkami byly v 90. letech změny „barev“ v oblasti „afrického rohu“, kde se z Etiopie vydělila Eritrea a v jižní Africe získala plnou nezávislost a suverenitu Namibie. Očekávaná změna, navzdory deklaracím OSN a „vůli“ mezinárodního společenství, nenastala v severozápadní Africe, kde nedošlo k emancipaci Západní Sahary. Klasická politická mapa je tedy schopna podat relativně přesnou informaci o aktuální prostorové lokaci členů mezinárodního společenství, zároveň však má téměř nulovou vypovídací hodnotu o podobě vnitřního politického, administrativně-správního, ekonomického a sociálního uspořádání. V tomto ohledu dokonce často bývá zcela zavádějící, neboť stejná „vnější“ podoba všech států na mapě nám „sugeruje“ pocit, že si „musí“ být podobné i „uvnitř“.

Drtivá většina afrických problémů se dnes již dávno neodehrává v rámci jednotlivých států, ale projevují se v celokontinentálním rozměru. Současná Afrika představuje díky nefunkčnosti podstatně

části jejích států¹⁾ stále větší globální strategické nebezpečí. Nezvládnutí demografického, environmentálního a sociálního napětí, jehož nejviditelnějšími příznaky jsou nemoci (zejména HIV a malárie), přelidňenost (zejména nekontrolovatelně rostoucích měst), nedostatek zdrojů (včetně půdy a pitné vody), političtí uprchlíci a ekonomičtí migranti, sílící moc soukromých armád a mezinárodních zločineckých kartelů, pozoruhodně kontrastuje se stabilitou hraniční soustavy. Političtí vůdci však evidentně právě tento fenomén považují za rozhodující aspekt umožňující civilizované fungování mezinárodního systému. Je pravda, že tomu tak bylo například v poválečné Evropě, kde se garance hraniční soustavy staly základem, na kterém bylo možné začít budovat dialog mezi Východem a Západem. Bohužel jim však uniká, že to, co je na první pohled stabilní, vůbec nemusí být funkční, může se jednat i o „mrtvolnou strnulost“.²⁾

Berlínská konference 1884/1885

Jak politická mapa Afriky vznikla? V předkoloniálním období se odehrálo cosi, co lze označit za „africkou dělbou Afriky“. Většinou muslimské státní útvary nacházející se buď na severoafrickém pobřeží (například Egypt), v tzv. Súdánu (neplést s dnešním Súdánem na Nilu), nebo podél východoafrického pobřeží (například Zanzibar) pronikly do vnitrozemí. Rozhodující událostí pro vytvoření současné hraniční a státní struktury však byla konference mocností, která se v zimě 1884/1885 konala v Berlíně. Až do poslední čtvrtiny 19. století se evropské ak-

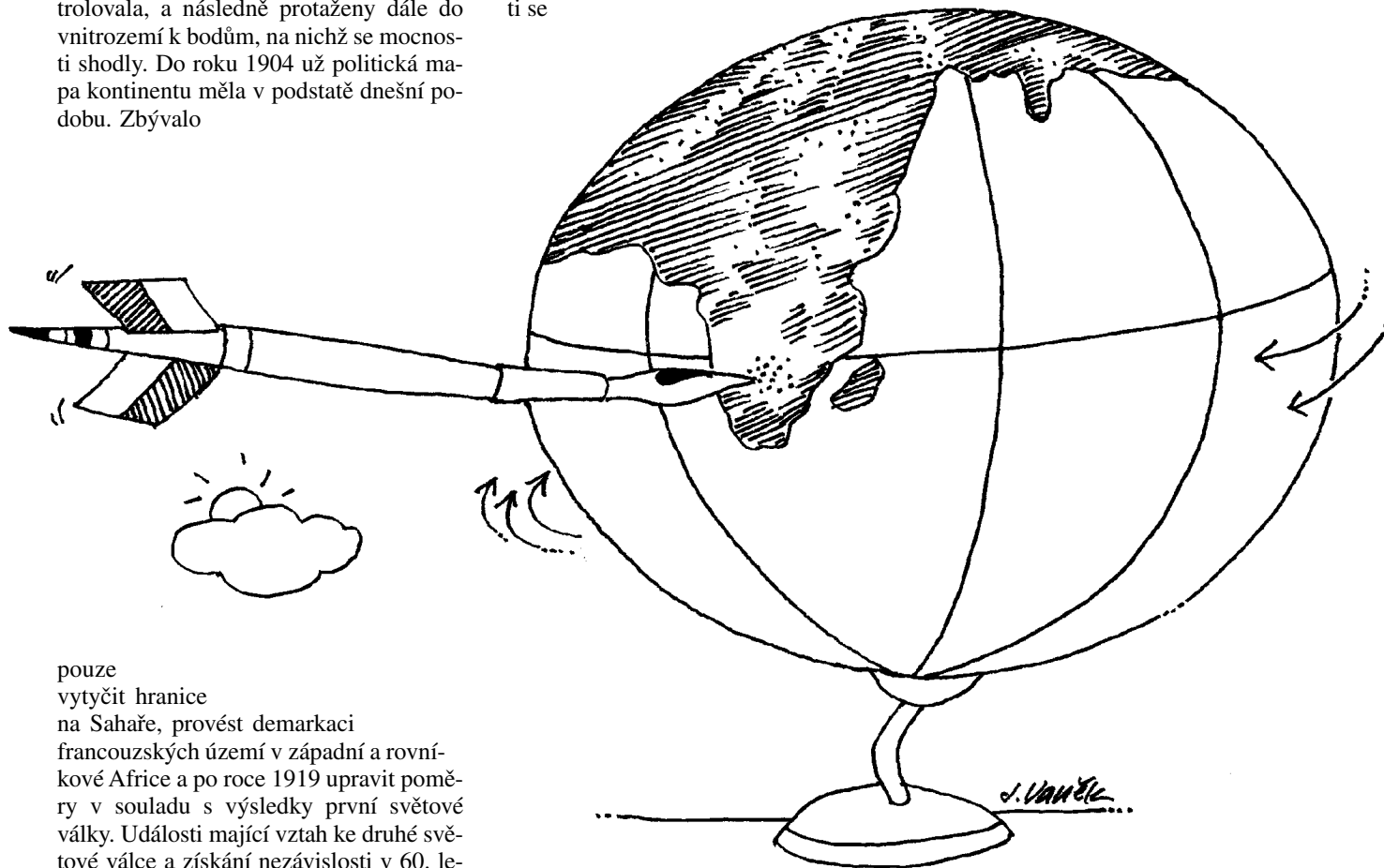
AFRIKA

tivity v Africe omezovaly v podstatě pouze na pobřeží. Pět let po jejím ukončení byl už celý kontinent rozparcelován na evropské zóny vlivu. Delimitující linie byly většinou vedeny kolmo k příslušné části pobřeží, které nějaká mocnost kontrolovala, a následně protaženy dále do vnitrozemí k bodům, na nichž se mocnosti shodly. Do roku 1904 už politická mapa kontinentu měla v podstatě dnešní podobu. Zbývalo

řeky Gambie až k nejzazšímu bodu splavnosti, zhruba 350 km od ústí do moře. Roku 1904 takto byla stanovena oficiální hranice vůči sousednímu francouzskému Senegal a po získání nezávislosti se

Neměnnost hranic navzdory jejich svévolnému vytyčení

Stabilita afrických hranic je neuvěřitelná zejména v tom ohledu, že panuje všeobecná sho-



pouze vytyčit hranice na Sahaře, provést demarkaci francouzských území v západní a rovníkové Africe a po roce 1919 upravit poměry v souladu s výsledky první světové války. Události mající vztah ke druhé světové válce a získání nezávislosti v 60. letech představují pouhé „doladění“ tohoto systému.

I když se hranice někdy vytvořily na základě dohody mezi Evropany a místními náčelníky, většinou zcela ignorovaly lokální politické, kulturní a jazykové záležitosti. Podle Ieua Griffithse jsou proto africké hranice zcela „dehumanizovány“, neboť každá hraniční čára rozděljuje minimálně jednu kulturní oblast; hranice mezi Nigérií a Kamerunem 14 a hranice Burkiny Faso jich dělí 21. Tentýž autor uvádí, že 44 procenta veškerých hranic jsou rovné linie; 30 procent afrických hranic bylo vytvořeno podle astronomických linií (sledují poledník či rovnoběžku). V Africe tak dnes najdeme státy groteskních tvarů a velikostí. Příkladem může být západoafrická Gambie, která vznikla (a dodnes existuje!) jen proto, že Britové v 18. století nehodlali akceptovat přílišný vliv Francie v tomto regionu, a tak po jedné z četných vzájemných válek získali kontrolu nad tokem

stala i hranicí mezi dvěma nezávislými a suverénními státy. Další ze série stupidních příkladů evropského přístupu k teritorializaci Afriky mohou být hranice Namibie, z jejíhož teritoria na severozápadě vystupuje podivný výběžek falcického tvaru. Tento tzv. Capriviho pruh dodnes symbolizuje tehdejší německou touhu po přímém přístupu k Zambesku. Obrovský zmatek panoval v rámci francouzských kolonií v západní Africe, kde se v roce 1922 objevila na mapě Horní Volta (dnes Burkina Faso), aby v roce 1932 zmizela a znovu se vynořila v roce 1948. Tehdy to ještě až tak výrazně nevařilo, neboť Horní Volta a všechna další území byla jen teritoria existující v rámci francouzského záboru. V 60. letech, po získání nezávislosti, se vnitřní administrativně-správní hranice v podstatě přes noc staly hranicemi mezinárodními (v Evropě takto při rozpadu SSSR připadl Krym Ukrajině).

da v tom, že jejich vytyčení v terénu je zcela svévolné a že většina zemí má jen nepatrné síly na to, aby své hranice bránila před případným nepřítelem. Proč tedy hraniční soustava přežila až do současnosti? Významnou roli při udržení stávajících hranic sehrálo mezinárodní společenství, včetně OSN, ale zejména nové africké elity a panafrická Organizace africké jednoty (OAJ).

Dalo by se předpokládat, že pokud Evropané svého času přistoupili k parcelizaci Afriky tak, aby to pokud možno odpovídalo jejich ekonomickým zájmům, bude po získání nezávislosti vůle ke změně. Zásadním politickým problémem nových postkoloniálních režimů však bylo zachovat v Africe i nadále takový systém, který by umožnil udržet kontinent ve stavu, kdy existovalo minimum třecích ploch mezi státy. Vše, co svého času stačilo Evropanům vykonat, bylo vytvoření nějaké institucionalizované přítomnosti na pobřeží.

To pak danému státu dávalo právo na expanzi do vnitrozemí. Takto vzniklé teritoriální jednotky tedy získaly absolutní externí suverenitu, a panovala všeobecná shoda, že další expanze nebude doplňována výstavbou funkčních institucí ve vnitrozemí, aby zabrané území mohlo začít fungovat jako institucionalizovaná teritoriální jednotka s alespoň minimální úrovní interní suverenity. Je zajímavé přiblížit si, proč Evropané na něčem takovém neměli zájem. Při dělbě Afriky sehrál velmi významnou roli soukromý kapitál. Vedle „přímých“ soukromých akterů, na prvním místě je třeba zmínit „slavnou“ British South African Company Johna Cecila Rhodese, se ve všech evropských zemích dokázaly soukromé osoby prosadit i nepřímě. Na základě pozoruhodně širokého konsensu demokratické parlamenty evropských koloniálních metropolí přijímaly zákony, na jejichž základě byly investovány veřejné zdroje do koloniálních podniků kvůli – převážně – soukromým ziskům v blíže neurčené budoucnosti. Stát, na jehož bedrech pak, pochopitelně, ležel výkon správy, měl zájem na co možná nejlevnější administraci zabraných teritorií. V podstatě žádná správa pak logicky byla nejlevnější. Ani na této praxi se noví afričtí vládcí nerozhodli cokoli podstatného měnit. Principy, na nichž se Evropané shodli v Berlíně, se v roce 1963 dočkaly potvrzení na půdě Organizace africké jednoty, která kolektivně postavila práva států nad práva jedinců či etnických skupin. Jestliže Evropané museli efektivně kontrolovat pobřeží, pak dnešní vůdci musejí se stejnou efektivitou kontrolovat hlavní město, či alespoň tu jeho část, kde se nachází letiště.

Pozoruhodné je, že na lokální úrovni nepůsobí takováto organizace prostoru až tak negativně. Je to dáno zejména tím, že díky nedokonalé a na mnoha místech zcela absentující vnitřní správě představuje hranice na většině míst kvalitativně cosi zcela jiného, než na co jsme (byli) zvyklí z Evropy. Místní obyvatelé hranice většinou volně překračují ať již kvůli svým ekonomickým zájmům, či při různých společenských příležitostech (například výběr životního partnera). Konfigurace hranic však pochopitelně silně ovlivňuje řadu aspektů fungování státu na celostátní úrovni, zejména distribuci ekonomických aktivit, zřetelně indikuje rozložení centra a periferií. Pohraniční region, pokud nemá to obrovské štěstí, že se tam nachází ložisko strategické suroviny, či přirozený přístav, bývá většinou ekonomickou periferií.

Každá velmoc budovala vlastní dopravní systém

V řadě případů mají tyto teritoriální záležitosti fatální dopady. Již zmíněný I. Griffiths jako příklad uvádí region západní Afriky. Každá velmoc budovala svůj vlastní dopravní systém, který obsluhoval pouze její územní zábor. Jedinou mezistátní železnicí je tak dráha Senegal–Mali a Pobřeží Slonoviny–Burkina Faso. Díky tomu je 90 procent území západní Afriky vzdáleno více než 80 km od nejbližší železniční trati. Existují tu však teritoria, která mají k dráze podstatně blíže, ale je jim odmítnut přístup, neboť železnice je v sousedním státě. V Africe najdeme čtrnáct států bez přístupu k moři (více než ve zbytku světa dohromady), takže mohou jen velmi obtížně participovat na celosvětové obchodní výměně, jejichž 95 procent probíhá právě po mořích. V rámci tohoto kontextu je jistě zajímavá informace, že vědci pracující pro National Geographic vyhodnotili, že vliv člověka sahá přibližně do vzdálenosti 15 kilometrů od pobřeží, řek, silnic a železnic, tedy zhruba do vzdálenosti, kterou by průměrný člověk ušel v těžkém terénu za jeden den.³⁾

Z poněkud jiné (leč stále geografické) perspektivy vnímá tentýž region Robert D. Kaplan. Podstatnou částí západoafrického problému je kumulace obyvatelstva v horizontálních pásích (podél pobřeží), ale Evropané přicházející od moře vytvořili hranice kolmé na tyto přirozené pásy. Navzdory tomu, že pobřeží je rozděleno mezi pět států (Nigérie, Benin, Togo, Ghana, Pobřeží Slonoviny), probíhá nejintenzivnější komunikace v rámci přirozeného pobřežního koridoru Lomé–Abidžan. Logicky proto vyvstává otázka, zda by takto neměly být redefinovány i politické hranice. Snahu po dosažení regionální hegemonie vidíme u Nigérie, největšího ze zdejších států. Díky svému lidskému potenciálu, má více obyvatel než ostatní státy v regionu dohromady, a přesahům svých etnik na území sousedů může pomýšlet na postupnou absorpci Nigeru (Hausové), Beninu (Jorubové) a případně i Kamerunu. Minimálně dva státy – Libérie a Sierra Leone jsou zmítány chronickým vnitrostátním konfliktem, v jehož důsledku se do všech okolních zemí přelilo obrovské množství uprchlíků. Vezmeme-li v úvahu, že v 90. letech minulého století 250 000 Liberijců uprchlo na Pobřeží Slonoviny, 280 000 obyvatel Sierry Leone a 600 000 Liberijců do Guineje, zhruba 100 000 dalších ze

Sierry Leone do Libérie, odkud současně 400 000 lidí uprchlo do Sierry Leone, tak hranice nominálně oddělující tyto země vlastně ztratily smysl. Západní Afrika se z hlediska politické organizace ve skutečnosti vrací do doby královny Viktorie. Na pobřeží najdeme několik (dnes již špatně) fungujících obchodních míst, jako je Freetown nebo Conakry, zatímco vnitrozemí je zmítáno zločinem, chudobou a chorobami.

Místo závěru několik statistických dat: počet obyvatel: 900 milionů, tj. 14 procent světové populace; 71 procento obyvatel je mladších 25 let; 15 milionů uprchlíků; více než 2000 jazyků; 385 milionů muslimů a 410 milionů křesťanů; 66 procent obyvatel se živí zemědělstvím; 50 procent Afričanů žije s příjmem menším než 1 dolar denně; průměrná délka života: 46 let v subsaharské Africe, 67 let v severní Africe; počet demokratických vlád: 19 z celkového počtu 53 států.⁴⁾

Michael Romancov (1969) je vedoucím oddělení evropských studií na Katedře sociologie a politologie Západočeské univerzity v Plzni.

romancov@kap.zcu.cz

Literatura

Ieuan Griffith: The Scramble for Africa: Inherited Political Boundaries, In: Geographical Journal, Vol. 152, No. 2 – Jul., 1986, pages 204–216, The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers), London 1986.

Jeffrey Herbst: The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa, In: International Organization, Vol. 43, No. 4 – Autumn 1989, pages 673–692, MIT Press, Boston 1989.

Robert D. Kaplan: The Coming Anarchy, In: The Atlantic Monthly, Vol. 273, No. 2, pages 44–76, February 1994.

Robert O. Collins (ed): Historical Problems of Imperial Africa, Markus Weiner Publishers, Princeton 2000.

D. K. Fieldhouse: The Colonial Empires, The Macmillan Press, London 1982.

¹⁾ Podle tzv. Failed States Index zveřejněného časopisem Foreign Policy je mezi prvními 50 státy nejvíce ohrožených rozpadem 25 reprezentantů Afriky, z toho 6 v první desítku: Súdán (1), Demokratická republika Kongo (2), Pobřeží Slonoviny (3), Zimbabwe (5), Čad a Somálsko (6). Citováno podle: The Failed States Index by Foreign Policy and the Fund for Peace May/June 2006, at: www.foreignpolicy.com

²⁾ V podstatě doslovně to platí pro Somálsko, které stále vypadá jako impozantní „flek“ na mapě, ale ve skutečnosti je vnitřně zcela dezintegrováno a žádná centrální autorita není k nalezení.

³⁾ Citováno podle: Afrika – čitelné lidské stopy. Mapa uveřejněna v časopise National Geographic Česko: Afrika, zvláštní vydání, září 2005.

⁴⁾ Citováno podle: National Geographic Česko: Afrika, zvláštní vydání, září 2005, s. 14.

Rozvojová spolupráce mezi Českou republikou a zeměmi subsaharské Afriky

PETR JELÍNEK

Afrika je kontinentem, který bývá nejsilněji asociován s konceptem rozvojové pomoci a spolupráce. Důvod je zřejmý. Afrika se potýká s celou řadou vážných ekonomických a sociálních problémů (míra chudoby, přístup k základnímu vzdělání, mateřská úmrtnost, přístup k pitné vodě, výskyt HIV/AIDS, malárie, tuberkulózy a dalších nemocí apod.) a rozvojová spolupráce se v tomto kontextu jeví jako nejpotřebnější.

Rozvojová spolupráce představuje významnou součást i vztahů mezi Českou republikou a zeměmi subsaharské Afriky, přičemž může navázat na tradici sahající do počátku postkoloniálního období. V období 50.–80. let byla rozvojová spolupráce mezi Československem a africkými státy silně ovlivněna tehdejšími bipolárními rozděleními světa. Na přelomu 50. a 60. let Československo tak podporovalo zejména radikální státy Ghanu, Guineu a Mali, později mj. Tanzánii, Zambii a další státy ovlivněné tzv. africkým socialismem. Od poloviny 70. let byla rozvíjena poměrně intenzivní spolupráce s nově nezávislými bývalými portugalskými koloniemi Angolou, Guineou-Bissau a Mosambikem a s Etiopií. Tato spolupráce měla standardně podobu zvýhodněných úvěrů na nákupy investičních celků, materiální pomoci, technické pomoci (vysí-

lání československých expertů, pořádání školení apod.) a podpory ve formě poskytování stipendií ke studiu na vysokých školách.

Po roce 1989 došlo k útlumu rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a zeměmi subsaharské Afriky v souvislosti s celkovou sociální, ekonomickou a politickou transformací v České republice. K postupnému nárůstu prostředků vynakládaných na rozvojovou spolupráci s africkými zeměmi docházelo po roce 2000 (viz tabulka 1). V absolutních hodnotách lze konstatovat postupný nárůst prostředků ze spíše symbolické částky 5,8 milionu Kč v roce 2000 na téměř 100 milionů Kč v letech 2004 a 2005. Pokud jde o podíl prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci se zeměmi subsaharské Afriky na celkovém objemu prostředků na bilaterální spolupráci, zde došlo k nárůstu

na šest procent v roce 2004 po období 2000–2003, kdy tento podíl osciloval mezi dvěma a čtyřmi procenty.

V souvislosti s tímto nárůstem lze formulovat hypotézu o dopadu vstupu České republiky do Evropské unie na bilaterální rozvojovou spolupráci mezi ČR a subsaharskou Afrikou. Rozvojová spolupráce se zeměmi subsaharské Afriky je historicky nejstarším (od roku 1958) a nejvýznamnějším segmentem rozvojové politiky Evropské unie, přičemž mimořádná pozice subsaharské Afriky, pokud jde o potřebu rozvojové spolupráce, byla opětovně vyzdvížena a potvrzena rozhodnutími Rady EU v roce 2005 (schválení zvláštní Strategie EU pro Afriku, závazek alokovat nejméně 50 procent z navýšení prostředků vyčleněných na oficiální rozvojovou spolupráci právě ve prospěch afrických zemí). Česká republika sice v rámci EU vystupuje spíše proti stanovování vymahatelných závazků ve prospěch Afriky, na druhou stranu ale akceptuje jako fakt, že subsaharskou Afriku v rámci rozvojové spolupráce (včetně spolupráce bilaterální) nelze zcela opomíjet. Tuto pozici lze hodnotit jako plně pochopitelnou, mj. i s ohledem na budoucí úspěšnost českých subjektů (firem i nevládních organizací) při ucházení se o zakázky financované z Evropského rozvojového fondu (ERF). Česká republika začne přispívat do nového desátého Evropského rozvojového fondu, ze kterého bude hrazena většina spolupráce mezi Evropským společenstvím a zeměmi Afriky, karibské oblasti a Pacifiku v období 2008–2013 (podíl ČR na 10. ERF bude činit 0,51 procenta, tj. přibližně 115 mil. EUR). Účast na realizaci bilaterální rozvojové spolupráce České republiky se zeměmi subsaharské Afriky umožní získat českým subjektům zkušenosti a znalosti teritorií, bez kterých je úspěch ve výběrových řízeních vyhlašovaných na řešení zakázek financovaných z ERF téměř nemožný.

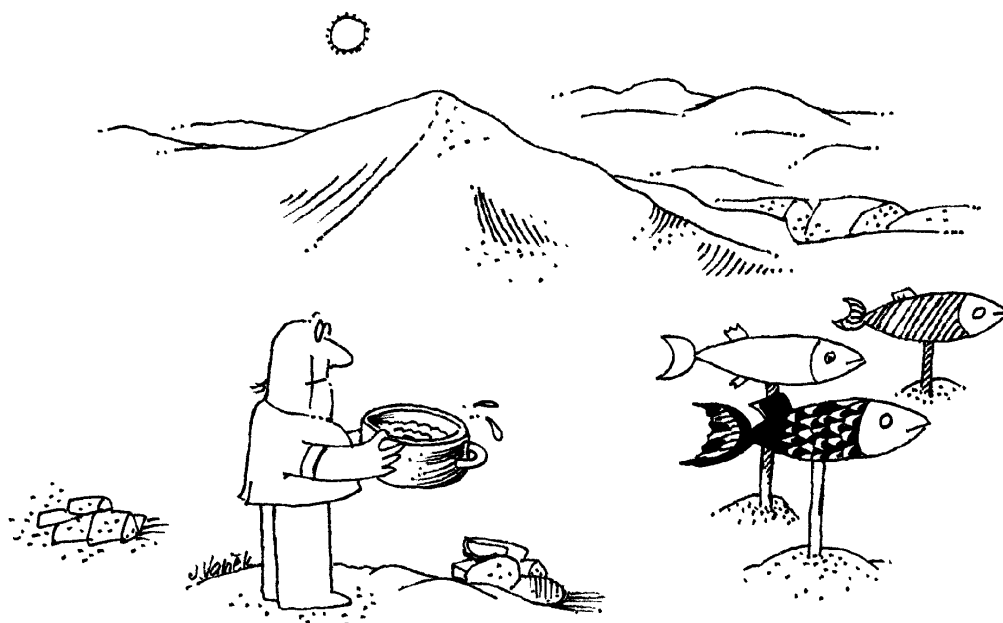
České priority v Africe: Angola a Zambie

V této souvislosti není překvapujícím, že tzv. „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do EU,“ které vláda ČR schválila svým usnesením č. 302 ze dne 31. 3. 2004, zahrnují mezi osm prioritních zemí pro dlouhodobou rozvojovou spolupráci i dvě země africké – Angolu a Zambii.

Angola byla mezi prioritní země rozvojové spolupráce ČR zařazena především z důvodu vysoké potřeby spolu-

Tabulka 1 Prostředky vyčleněné na bilaterální rozvojovou spolupráci ČR se zeměmi subsaharské Afriky v letech 2000–2005 a jejich podíl na celkové bilaterální rozvojové spolupráci

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Prostředky vynaložené na bilaterální rozvojovou spolupráci se zeměmi subsaharské Afriky (v mil. Kč)	5,8	21,0	38,0	61,5	97,1	95,6
Podíl subsaharské Afriky na celkové bilaterální rozvojové spolupráci ČR (v %)	2,4	3,7	3,7	2,7	6,0	6,2



práce a silné tradice vzájemných vztahů. Pokud jde o potřebnost spolupráce, Angola zůstává přes poměrně silný hospodářský růst (14,7 procenta v roce 2005)¹⁾ nadále jednou z nejméně rozvinutých zemí, nachází se na 161. místě ze 177 zemí světa seřazených podle tzv. indexu lidského rozvoje.²⁾ Zvláště alarmující jsou takové indikátory, jako je úmrtnost dětí do pěti let nebo kojenecká úmrtnost, kde Angola dosahuje hodnot 260/1000 a 154/1000.³⁾ Silná tradice vzájemných vztahů, která sahá do období angolského boje za nezávislost na Portugalsku, se vedle povědomí o České republice a její technologické vyspělosti projevuje mj. i značným počtem Angolanů, kteří v minulosti studovali v Československu na vládní stipendia a kteří nyní zastávají významné pozice ve státní správě (například současný ministr zemědělství Afonso Pedro Canga). Pro efektivní realizaci rozvojové spolupráce je klíčová činnost zastupitelského úřadu ČR v Luandě, který byl po skončení angolské občanské války znovuotevřen v roce 2002.

Priority rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Angolou byly definovány v tzv. Programu rozvojové spolupráce mezi ČR a Angolou v období 2006–2010, který schválila vláda ČR svým usnesením

č. 664 ze dne 1. června 2005. Tento dokument stanovil za prioritní sektory školství (základní školství a střední školství se zaměřením na zemědělství) a zemědělství (zemědělské poradenství, rybníkářství, lesnictví a agrolesnictví, veterinární služby). Za geografickou prioritu byla stanovena středoangolská provincie Bié, která zvláště silně trpěla následky dlouholeté občanské války. Celkový objem prostředků plánovaných na spolupráci s Angolou přináší tabulka 2.

V roce 2006 byla rozvojová spolupráce s Angolou realizována v souladu se schváleným programem. V sektoru školství byla zahájena realizace projektů v oblasti středního školství zemědělského zaměření (návaznost na projekt realizovaný v období 2003–2005) a základního školství. Pokud jde o sektor zemědělství, v druhém pololetí roku 2006 byla zahájena realizace projektu v oblasti poradenství v chovu ryb a drůbeže a byly učiněny první kroky k zahájení realizace spolupráce v oblasti podpory zefektivnění zemědělské produkce drobných zemědělců (experimentální zavádění nových technologií, poradenství). Vedle aktivit v prioritních sektorech byly v roce 2006 realizovány tři malé lokální projekty v gesci zastupitelského úřadu České republiky a jeden pokračující-

cí projekt v gesci ministerstva životního prostředí.

I Zambie byla mezi prioritní země zahraniční rozvojové spolupráce ČR zařazena na základě potřebnosti a jisté tradice vztahů. Pokud jde o potřebnost, Zambie patří mezi nejméně rozvinuté země s HDP per capita 490 USD, úmrtností dětí do pěti let 182/1000 a kojeneckou úmrtností 102/1000.⁴⁾ Mezi 177 zeměmi seřazenými podle indexu lidského rozvoje se nachází na 165. místě.⁵⁾

Program rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Zambií, který schválila vláda ČR svým usnesením č. 664 ze dne 1. června 2005, stanovil za prioritní sektor pro rozvojovou spolupráci ČR zdravotnictví. Za geografickou prioritu byla stanovena zambijská Západní provincie, která patří mezi nejméně rozvinuté regiony země. Celkový objem prostředků plánovaných na spolupráci se Zambií uvádí tabulka 2.

V roce 2006 ovšem rozvojová spolupráce se Zambií nebyla realizována v souladu se schváleným programem, žádné nové projekty v roce 2006 zahájeny nebyly. Realizovány tak byly pouze projekty schválené před rokem 2005.

Nárůst počtu projektů financovaných ze soukromých zdrojů

Vedle spolupráce s prioritními zeměmi jsou realizovány projekty rozvojové spolupráce i v celé řadě neprioritních afrických zemí. V roce 2006 se jednalo o vzdělávací a vodohospodářské projekty v Etiopii, vzdělávací, geologický a sociální projekt v Namibii, zdravotnické projekty v Malawi, Tanzanii a Ugandě a projekt zaměřený na alternativní zdroje energií v Keni.

Potěšující skutečností je, že vedle projektů financovaných z veřejných prostředků se rozvíjí i projekty financované ze zdrojů soukromých. Příkladem může být sbírka nevládní organizace Člověk v tísni „Postavme školu v Africe,“ z jejíhož výtežku je hrazena výstavba základních škol v Etiopii.

Petr Jelínek (1975) je vedoucím Rozvojového střediska MZV.

jelinek@iir.cz

Tabulka 2 Objem prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci s Angolou a Zambií na základě vládních usnesení 664/2005 a 686/2006 (nové projekty, v tis. Kč)

	2006	2007	2008	2009
Angola	14 600	25 892	32 000	38 600
Zambie	7 500	13 600	16 600	2 000

¹⁾ www.worldbank.org.

²⁾ hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf.

³⁾ Údaje za rok 2444. www.worldbank.org.

⁴⁾ www.worldbank.org.

⁵⁾ hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf.

Brazílie v Africe a Afrika v Brazílii

Každý pátek se v Brasílii na křižovatce cest v parku před budovami několika evropských velvyslanectví pohybují osoby v červených hábitech. Zaříznou slepici, do několika směrů rozstříknou třtinovou kořalku, rozbijí keramickou nádobku a přitom něco mumlají. Neklamné známky obřadů macumba čili umbanda, které mají pozitivně působit v něčí prospěch – většinou ve sféře milostné, i když někdy jde i o peníze.

VÁCLAV HUBINGER

Trochu mne překvapilo, když se můj šofér zdráhal u jednoho takového místa zastavit, abych si zbytky po obřadu mohl vyfotografovat. Nikdo prý se těch věcí ani nedotkne. „To je *macumba*, kouzlo. Může být dobré, nebo špatné.“ A taky mi vysvětlil, že přece všechny důležité stavby ve městě včetně elegantního mostu otevřeného v roce 2003 jsou pečlivě začarovány, aby byly chráněny před zlými silami.

Jihoamerická Afrika

Jakže! Ve městě vymyšleném a postaveném podle kdysi avantgardních plánů urbanisty Lucia Costy se stavbami starého a otužilého komunisty Oscara Niemeyera? Inu, je to tak. Africké dědictví v Brazílii nepřehlédnete a zde, uprostřed náhorní planiny na pomezí států Goiás a Minas Gerais, samozřejmě také ne. Víc než polovina obyvatel skoro třímilionové aglomerace pochází z regionu Nordeste (Severovýchod) a ten je na mnoha místech něco jako jihoamerická Afrika.

Africké dědictví v brazilské kultuře bývá mimo akademické kruhy celkem tradičně opomíjené a považuje se spíš za organickou součást kultury lidové. Těžiště evropské či západní vzdělanosti a kulturnosti tradičně bylo v Riu de Janeiro, ve druhé polovině 20. století se začalo přesouvat do São Paula a postupně zasahuje stále více států brazilského jihu. Vnitrozemí je z tohoto pohledu skoro prázdné, opera v Manausu byla a zůstává raritou.

Velkou část země, pokud jde o rozlohu a počet obyvatel, tvoří Nordeste. Nejchudší část země, kam sice jezdí statisíce turistů k moři, ale kde jsou ve vnitrozemí oblasti, v nichž nepršelo několik let. Děsivá bída je často srovnatelná s Afrikou, stejně jako vzezení řídce se vyskytujících vesnic. V jižní Bahii v samém

centru města Bom Jesus de Lapa je v obrovské skále jeskyně a v ní chrám. Katolický. V neděli ráno jsem si tam připadal jako ve scéně z *Bídníků*, pokud by byla natáčena v Ghaně nebo v Mosambiku. Stovky lidí v bílém, před kostelem žebráci s kovovými miskami, děti s nezbytnou plastickou lahvičkou lepidla přísátou na dolním rtu, chaos, prodáváci všeho možného... Kolem města existují *quilombos*, osady kdysi uprchlých otroků. Stejně jsou i poměrně blízko hlavního města Brasílie a samozřejmě i leckde jinde. Salvador, bývalé hlavní město portugalské Brazílie, je centrem kultů, kterým se říká *candomble*. Jsou zde kněží uctívající božstva zvaná *orixas* (v Brasílii u jezera je několik jejich soch a kulturní prostranství), jako rituální jazyk se používá jorubština. Africká slova v brazilské portugalštině jsou mnohá, africké motivy v brazilské hudbě jsou neopominutelné. Při letošním karnevalu v Riu si hned tři školy samby vybraly za své téma Afriku či africké dědictví v Brazílii. Vítězná škola jménem *Beija Flor* (Kolibřík; jedna z největších a nejslavnějších a také jedna z těch, které někdy bývají spojovány s praním peněz z obchodu s drogami), toto téma vyjádřila názvem *Áfricas: do berço real à corte brasileira* (Afriky: od královské kolébky k brazilskému císařskému dvoru). Hlavní základnou této školy jsou čtvrti Gamboa a Saúde, kterým se v Riu říká „Malá Afrika“. Afrika je v Brazílii všude.

Brazilská společnost je považována za jednu z těch mála etnicky a kulturně pestrých, kde se nevyskytuje rasismus. Není to tak úplně pravda, i když ne vše, co se někdy za projevy rasismu vydává – nerovným přístupem ke vzdělání počínaje – je skutečně rasismus. Asi by bylo vhodnější mluvit o sociálních důsledcích někdejší segregace. Podstatné je, že si to významná

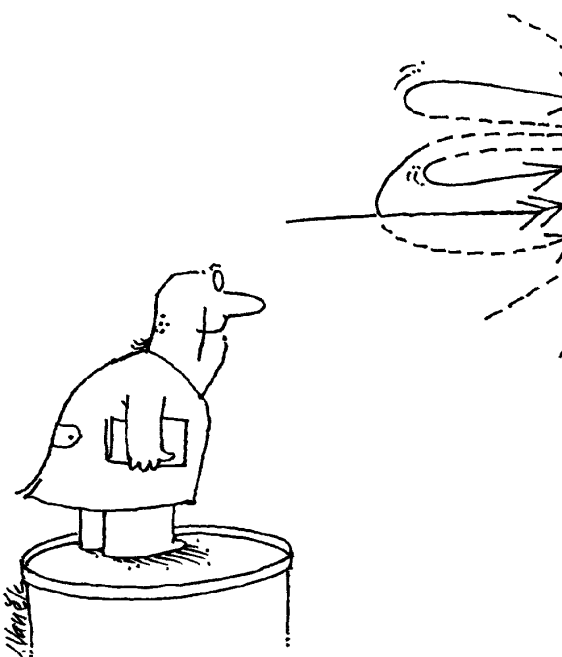
část společnosti uvědomuje a snaží se o nápravu.

Nový zájem o Afriku

Nástup levicové reformistické vlády prezidenta Luly¹⁾ v lednu 2003 znamenal mnoho změn v akcentech na politické scéně doma i v zahraničí. Naprosto zásadní novinkou byl velký zájem o africké státy, o všestranné kontakty s africkými zeměmi, který prezident Lula deklaroval brzy po svém nástupu do úřadu. Cílem různorodých aktivit bylo oživit vazby mezi Afrikou a Brazílií. Nejen vazby kulturní a náboženské, ale i politické a hospodářské.

„Čas oponou trhnul a změněn svět“, což pocítili i dnešní vládcí brazilské politiky a ekonomiky. Brazilská vláda se nahlas a vehementně hlásí ke svému „členství“ v nejasně vymezeném seskupení států Jihu. Její ambicí je stát se vůdčí silou těchto států a při jednání ve Světové obchodní organizaci (WTO) už ukázala, že už i ví, jak na to. Dlouhá desetiletí byla Brazílie v podstatě uzavřeným trhem a společností, která si v mnoha ohledech vystačila sama. Svět byl jiný a brazilská hospodářská a politická elita necítila potřebu systematické spolupráce s jinými regiony.

Prioritou brazilské zahraniční politiky je získání místa stálého člena Rady bezpečnosti OSN. Tomuto cíli a vybudování pevnějších a institucionalizovaných vazeb se státy Jihu je brazilská zahraniční politika podřízena slovy i činy. Dokonce i struktura ministerstva zahraničí doznala dramatických změn a – narozdíl napří-



klad od mnoha evropských zemí – zdejší africké, blízkovýchodní a samozřejmě jihoamerické relace jsou dnes personálně obsazeny lépe než relace evropské. Afrických států je mnoho a při rozhodování o reformě OSN a o její konkrétní podobě budou mít jejich hlasy velkou váhu.

Dalším cílem „africké ofenzivy“ bylo rozšířit možnosti brazilského exportu. I když africké státy nepatří k nejvýznamnějším obchodním partnerům Brazílie, jsou to přece jen zajímavé a hlavně perspektivní trhy. Afrika samozřejmě nemá a hned tak mít nebude potenciál nahradit vztahy s Evropskou unií nebo s USA, ale to ani není cílem. Podstatné je diverzifikovat trhy a například využít africké státy jako vhodnou „výkladní skříň“ pro brazilské technologie v zemědělství – brazilský zemědělský a biotechnologický výzkum patří k absolutní světové špičce.

Lula svou „africkou ofenzivu“ zahájil velkou mezinárodní konferencí *Fórum Brazílie – Afrika* ve Fortaleze (stát Ceará) v červnu 2003. Konala se v kontextu čerstvě ukončených jednání Brazílie s JAR a Indií a po cestě ministra zahraničí Amorima po šesti afrických zemích. Bylo zajímavé porovnávat entusiasmus (opravdový i ten profesionální, trochu hraný) brazilských organizátorů s realismem afrických diplomatů. Brazílie nabízí africkým partnerům spolupráci v oblasti vzdělávání, rozvoje zemědělství, partnerství při jednáních na multilaterálních fórech, v oblasti poskytování lékařské pomoci a v mnoha dalších směrech,

realizace je ale trochu váhavá. Naproti tomu afričtí partneři by rádi viděli okamžité výsledky, rádi by Brazílii obsadili do role státu, který by v některých směrech mohl nahradit evropské státy či Spojené státy, ale jejich očekávání se nesetkávají s adekvátní brazilskou reakcí.

Zmíněná cesta ministra Amorima byla první brazilskou akcí svého druhu vůbec. To je také jeden z největších problémů brazilské politiky vůči Africe – nedostačná kontinuita. Původní nezáměr vystřídala v sedmdesátých letech 20. století orientace na ekonomické vztahy, ale vše skončilo miliardovými nedobytnými dluhy. Dnešní brazilská politická reprezentace má přístup vyváženější, ale v důsledku dlouhodobého přehlížení africké relace jsou skutečné politické vztahy s africkými státy chabé a ekonomická výměna v podstatě zanedbatelná. Podle většiny statistik se pohybuje zhruba na úrovni 20 milionů dolarů ročně. Výjimkou je strategické partnerství s JAR, ale tato relace je ve skutečnosti ošetřována trochu mimo kontext vztahů s ostatními africkými státy. Důvodem je váha a výkonnost jihoafrické ekonomiky a její kompatibilita s ekonomikou brazilskou.

Brazilská očekávání vs. africká realita

Prezident Lula vykonal dvě velké cesty do Afriky, jejich výsledky ale nejsou úplně jednoznačné. Zatímco první cesta (2003) měla velkou publicitu a byla považována za průlomovou, druhá, v roce 2005, už tak oslavována nebyla. Třetí cesta byla na summit Afrika–Jižní Amerika v Abuji (listopad 2006) a je považována za neúspěch, i když média se tvářila, že vše bylo v pořádku. Nejenže přijela jen asi třetina pozvaných hlav států a šéfů vlád, ale závěrečná deklarace vůbec nebrala v úvahu brazilské ambice v OSN. Ukázalo se, že Jižní Amerika jako celek a Brazílie jako její významná součást nemají Africe zatím v politické oblasti mnoho co nabídnout a že například Čína si v regionu počíná mnohem obratněji a s mnohem lepšími výsledky.

Peripetie a detaily afrických jednání prezidenta a členů jeho doprovodu by asi byly námětem pro jiný typ periodika. Velmi zřetelně ilustrují rozpor mezi očekáváním brazilské strany a jejím poznáním reality. Úsměvným příkladem budiž historka z Gabonu, kde na prezidenta Lulu v otevřené limuzíně rozjásání občané volali „Ronaldo, Ronaldo!“

Úsilí o vybudování politických vazeb s africkými státy vedlo k otevření mnoha

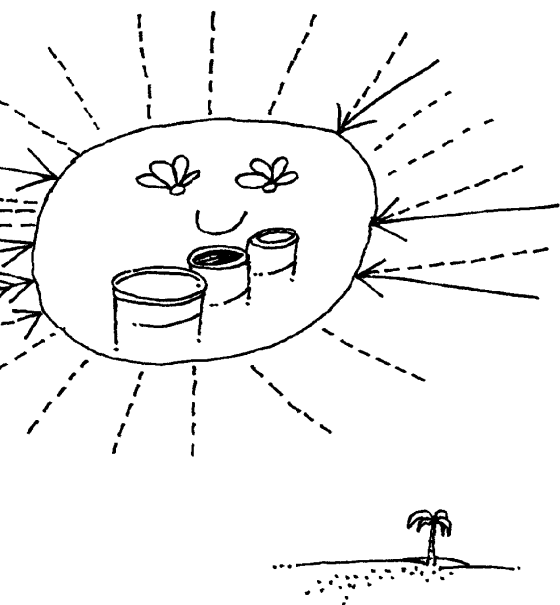
efektivních zastupitelských úřadů Brazílie v Africe, a naopak afrických v Brazílii (za poslední dva roky asi deset). Podstatným důvodem byla snaha o zajištění africké podpory brazilské ambice na získání místa stálého člena reformované Rady bezpečnosti OSN. Přes varování z různých stran, včetně od některých afrických zemí, vsadila Brazílie na svou domnělou výsadní pozici mezi rozvojovými zeměmi. Nepřilíší dobrý odhad toho, co vlastně Afrika od brazilského angažmá očekává a co může Brazílie od Afriky získat, nakonec vedl k nemalému zklamání. Africké státy byly solidární s africkými pretendenty a brazilskou kandidaturu v podobě návrhu tzv. G 4 (Brazílie, Německo, Japonsko, Indie) odmítly.

Úspěšnější byla Brazílie na půdě WTO, kde se jí podařilo sestavit skupinu zvanou G 20 a s její pomocí dosáhnout ujednání, která pro některé africké státy (například Mali, Čad, Benin) znamenají významné posílení role jejich zemědělského sektoru a jeho konkurenceschopnosti.

Skutečně relevantní je brazilská politika vůči africkým zemím zahrnovaným pod hlavičku CPLP – *Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Společenství lusofonních států*. Prioritami jsou Angola a Mosambik, ale stranou nezůstává ani brazilská spolupráce a pomoc hlavně malým a chudým státům, jako jsou Guinea Bissau nebo Sao Tomé a Príncipe. Významný podíl má brazilská pomoc v oblasti rozvoje zemědělství a boje proti některým nemocem, zejména AIDS.

Stojí africké země o Brazílii?

Celkově se dá říci, že plánů bylo za první mandát prezidenta Luly víc než dost. Brazílie do africké relace investovala hodně práce a peněz. Výsledky ale zatím neodpovídají očekáváním. Hlavně proto, že tato očekávání byla nerealistická, vycházela víc z vlastní představy o realitě než z její hluboké znalosti. Africká skutečnost není tak snadno přehledná a africké vlády nejsou vedeny naivními lidmi, kteří podlehnou kouzlu brazilských námluv hned na první pokus. Brazilská politika vůči Africe trpěla a trpí jedním zcela zásadním nedostatkem – neptá se, jaká je (pokud vůbec existuje) brazilská politika afrických zemí. Neptá se, zda africké vlády vidí Brazílii jinak, než jak se dívají na vlády evropské či severoamerické. Brazilská vláda ve svém entusiasmu jako by zapomněla, že Brazílie není Afrika, a že tedy nutně bude Afričany



vnímána jako stát neafrický, se svou vlastní agendou a vlastními zájmy.

Je vcelku zřejmé, že Lulova africká politika zatím nepřinesla ty výsledky, které od ní její autoři očekávali. V současné fázi, kdy prezident zahájil svůj druhý mandát, ale oči všech jsou upřeny na říjen 2009, kdy budou další volby, ve kterých už Lula kandidovat nemůže, není příliš pravděpodobné, že by africké angažmá Brazílie bylo silnější. Realističtější bude asi očekávat určitý útlum, který je ale také možné označit slovem vystřízlivění.

Jednou mi v jistém obchodě při placení vrátili zpět jednoreálovou bankovku. Byla docela ušmudlaná a odřená dlouhým používáním. Centrální banka je postupně stahuje z oběhu, a tak se k nim člověk dostane už jen zřídka. Bankovku jsem si zvědavě prohlížel a uviděl jsem, že je na ní něco napsáno. Nic zvláštního, Brazilci si na bankovky často píšou telefonní čísla nebo nějaké poznámky. Na téhle ovšem stálo (s gramatickými chybami): „Tohle je *macumba*. Kdo ji má, toho čeká sedm let zrahy.“ Nic příjemného! Písmo prozrazovalo, že to psal někdo, kdo měl už asi s *macumbou* (kouzlem) nějaké zkušenosti – těžká, málo vypsána ruka. Byl jsem v pokušení si bankovku schovat na památku, ale pak jsem se rozhodl raději se jí zbavit – poslal jsem ji do neutrálních vod jedné numismatické sbírky. Něco přes rok v Africe a čtyři roky v Brazílii na mě prostě zanechaly stopy. Věřit se tomu nemusí, ale člověk nikdy neví, že ano?

Václav Hubinger (1949) je velvyslancem České republiky v Brazílii.

vhubinger@post.cz

Literatura

Amaral, Sergio: Uma política externa para o século XXI. *Política Externa* 15 (2006), 2 (Set.-Nov.), 7–20.

Fernandes de Oliveira, Marcelo: Alianças e coalizões internacionais do governo Lula: o Ibas e o G 20. *Revista Brasileira da Política Internacional* 48 (2005), 2, 55–69.

Soares de Lima, Maria Regina: A política externa brasileira e os desafios da cooperação Sul – Sul. *Revista Brasileira da Política Internacional* 48 (2005), 1, 24–59.

Denní tisk, rozhovory s diplomaty a dalšími partnery.

¹⁾ „Lula“ je odvozeno ze jména Luis, dalo by se přeložit jako „Ludva“ či „Lůďa“. Prezident je užívá zcela oficiálně, v souladu s brazilskou tradicí. Pelé se také jmenoval jinak a například mezi brazilskými poslanci a senátory najdete jména jako Zeca do PT (Pepa z PT – Dělnická strana), Professor Luizinho (Profesor Ludvíček) Vicentinho (Vincek) nebo Babá (Chůva, v jeho případě ovšem odvozenina od jednoho z jeho jmen – Batista).

Afrika: laboratoř mezinárodního trestního soudnictví

VERONIKA BÍLKOVÁ

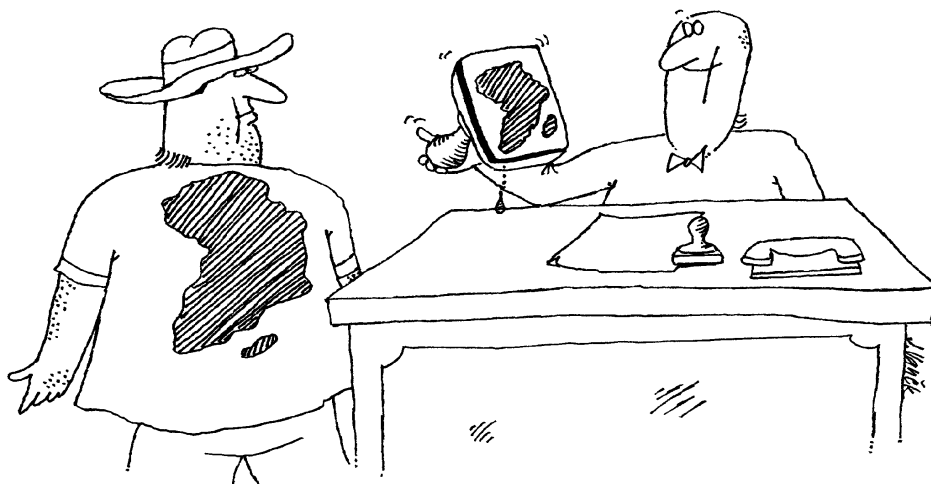
V uplynulých desetiletích se Afrika stala dějištěm řady krvavých převratů, občanských válek a hrubého porušování lidských práv. Zločiny, k nimž tu docházelo, byly ovšem tradičně přenechány ke stíhání národním státům, a jejich pachatelé, často vůdci daných států, tak potrestání téměř vždy unikli. Až změna mezinárodních poměrů po skončení studené války a šok vyvolaný krutostmi některých konfliktů 90. let (Rwanda, Súdán aj.) přiměly mezinárodní společenství v čele s OSN k tomu, aby přehodnotilo svůj přístup k Africe a pokusilo se „kultuře beztrestnosti“, jež zde dosud panovala, udělat konec. Během tohoto procesu byly vyzkoušeny snad všechny známé modely mezinárodních soudů.¹⁾ To činí z Afriky opravdovou laboratoř mezinárodního trestního soudnictví, která poskytuje cenné poznatky o kladech i záporech jednotlivých modelů a o vhodnosti jejich využití (nejen) na černém kontinen-

Mezinárodní trestní tribunál *ad hoc*: Rwanda

Prvním mezinárodním trestním soudem, který v Africe vznikl, je Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR). Jedná se o čistě mezinárodní tribunál, který byl zřízen rezolucí Rady bezpečnosti OSN (rezoluce 955 z roku 1994) na *ad hoc* základě, tj. k řešení jedné kauzy, jíž je genocida ve Rwandě. Tribunál stíhá osoby podezřelé ze závažných zločinů spáchaných v období od 1. ledna do 31. prosince 1994 na území Rwandy a sousedních států. Konkrétně se zabývá zločinem genocidy, zločiny proti

lidskosti a některými válečnými zločiny. ICTR, jehož soudci pocházejí z různých států, sídlí v tanzanské Arushe, kde probíhá vyšetřování a prvoinstanční řízení. Odvolání zajišťuje odvolací senát, který je společný pro ICTR a Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii a zasedá v Haagu.

Tribunál působí již téměř třináct let a za tuto dobu dosáhl úspěchů i neúspěchů. Ty přitom vypovídají nejen o něm samotném, ale též o vhodnosti daného modelu mezinárodního soudu jako takového. Mezi klady ICTR patří schopnost získat si, i díky podpoře Rady bezpečnos-



ti, respekt v cílové zemi a dosáhnout spolupráce států například při vydávání podezřelých. Za jeho další pozitiva lze označit relativně stabilní finanční zajištění, poskytované OSN, a orientaci na jednu zemi, s níž se mohou zaměstnanci soudu během řízení detailně seznámit. Konečně, ICTR potvrdil, že mezinárodní trestní tribunály mají, i vzhledem k přítomnosti mezinárodních odborníků, potenciál přispět k rozvoji mezinárodního trestního práva. Sám ICTR například poprvé odsoudil jednotlivce za zločin genocidy, poprvé se podrobně zabýval individuální trestní odpovědností v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů a napomohl i k objasnění jiných problémů (definice ozbrojeného konfliktu aj.).

Za hlavní nedostatky ICTR (a tribunálů daného typu) se považují obtížná procedura ustanovení, odtrženost od obětí, omezená kapacita, zdoluhavost řízení a finanční nákladnost. Ustanovení závisí na dobré vůli a shodě Rady bezpečnosti, které nemusejí být vždy přítomny, členové Rady navíc mohou mít o tribunálu odlišné představy. Například při zřizování ICTR nebyly státy jednotné v tom, zda má mít tribunál možnost uložit trest smrti (a sama Rwanda, jež tuto možnost podporovala, nakonec kvůli jejímu nezapojení hlasovala proti vzniku ICTR). Za odtrženost od obětí bývají *ad hoc* tribunály, včetně ICTR, kritizovány proto, že jejich chod prvotně určuje mezinárodní společenství, nikoli dotčený stát, a že jejich soudci pocházejí často z velmi vzdálených zemí. I když někteří tvrdí, že právě tyto znaky jsou zárukou odstupu a objektivit tribunálů, jiní se domnívají, že spravedlnosti by bylo lépe učiněno za dost, pokud by si své viníky soudilo samo společenství, jež bylo jejich zločiny zasaženo.

Omezenou kapacitou se má na mysli to, že ICTR se zaměřuje jen na úzký okruh tzv. velkých ryb, zatímco další tisíce podezřelých ponechává ke stíhání rwandským soudům a lidovým soudům gačaca. To vede k zavedení dvojích standardů, jejichž souběžná aplikace má mnohdy paradoxní důsledky (například hlavní viníci stíhaní v Arushe jsou za určitý čin poslání do vězení, zatímco jejich podřízení souzení ve Rwandě dostanou za tentýž čin trest smrti). Zdoluhavost řízení a jeho nákladnost patří mezi chronické problémy ICTR. Tribunál v období 1994–2007 uzavřel jen 25 případů, přičemž jeho roční rozpočet se pohyboval v řádech desítek milionů dolarů. Ačkoli se v poslední době efektivita práce poněkud zlepšila, je zřejmé, že do plánované-

ho termínu ukončení své činnosti, tj. do roku 2008, nestihne ICTR dořešit všechny případy a že celkové náklady na jeho činnost překročí miliardu dolarů.²⁾

Smíšený tribunál: Sierra Leone

Odlišný model soudu než ve Rwandě byl zvolen v další africké zemi, jež v 90. letech prošla občanskou válkou – Sieře Leone. Zdejší *Zvláštní soud pro Sierru Leone* (Special Court for Sierra Leone, SCSL), sídlící ve Freetownu, vznikl na základě smlouvy mezi vládou země a OSN z roku 2002 a řadí se mezi smíšené tribunály, jež v sobě spojují mezinárodní a vnitrostátní prvky. Soud, který na rozdíl od ICTR stojí mimo strukturu OSN, má za úkol stíhat hlavní viníky závažných zločinů spáchaných v Sieře Leone po 30. listopadu 1996. Jeho jurisdikce zahrnuje vzhledem ke smíšené povaze orgánu jak zločiny dle mezinárodního práva (zločiny proti lidskosti a válečné zločiny za vnitrostátního konfliktu), tak některé trestné činy z národního práva (zneužití dívek a ničení majetku). Rovněž soudci, jichž je jedenáct, pocházejí dílem ze Sierry Leone a dílem z jiných zemí. Oproti ICTR má SCSL užší agendu, neboť celkem stíhá jen jedenáct osob, z nichž nejznámější je bývalý prezident Libérie Charles Taylor.

Zvláštní soud pro Sierru Leone, coby příklad smíšeného tribunálu, opět vykazuje svá pozitiva i negativa. Do první kategorie spadá zejména to, že soud působí přímo v zemi, kde se zločiny odehrály, a má tak blízko k obětem. Propojení národních a mezinárodních prvků navíc umožňuje zohlednit místní specifika při zachování mezinárodních standardů a vhodně zkombinovat znalost prostředí (u místních soudců) a širší zkušenost (u mezinárodních soudců). Za zmínku stojí též schopnost smíšených tribunálů přispět k ujasnění obecných otázek majících zvláštní relevanci v kontextu toho kterého konfliktu (například SCSL se zasloužil o zpřesnění pravidla zakazujícího nábor dětských vojáků).

Kritiku SCSL naopak vzbudil omezením okruhu stíhaných na hlavní viníky, jež se poslední dobou stává pro soudy vzniklé s mezinárodní podporou typické. Mnozí se přitom obávají, aby takové omezení nevyústilo v to, že řada často i důležitých pachatelů zcela unikne trestu, a národnímu společenství se tak nepodaří dostatečně se vyrovnat s minulostí. Dalšími problémy SCSL se ukázaly být, stejně jako u ICTR, zdoluhavost řízení a finanční náročnost, jež zde byly prohloubeny nezajištěností pravidelného přísunu pro-

středků. Zvláštní soud pro Sierru Leone, nacházející se mimo systém OSN, nemůže počítat s větší finanční podporou organizace a je odkázán na příspěvky dobrovolných dárců. Formální nezávislost na OSN a ustavení formou smlouvy, nikoli rezoluce Rady bezpečnosti, navíc způsobují to, že SCSL má menší možnost přimět státy ke spolupráci s ním. Konečně, zdá se, že smíšené tribunály typu SCSL nejsou, přes účast vlády dotčeného státu při jejich zřízení, místním společenstvím vždy vnímány jako „jeho tribunály“ a že vůči nim mnohdy na národní úrovni přetrvává nedůvěra.³⁾

Mezinárodní trestní soud: DRK, Súdán a další

Třetí model, který začal být v Africe využíván v posledních letech, je model stálého *Mezinárodního trestního soudu* (International Criminal Court – MTS). Soud vznikl na základě mezinárodní smlouvy, tzv. Římského statutu, který byl podepsán v roce 1998 a v platnost vstoupil v roce 2002. Soud má čistě mezinárodní charakter a na rozdíl od ICTR či SCSL není vázán na jeden konkrétní konflikt. Jeho poslání spočívá ve stíhání pachatelů nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, tj. zločinu genocidy, zločinů proti lidskosti a válečných zločinů. Soud se těmito zločiny může zabývat tehdy, pokud k nim došlo na území některého ze států, jež jsou smluvní stranou Římského statutu (v současnosti je takových států 104), nebo pocházel-li z takového státu pachatel. Podnět k zahájení řízení dává stát, prokurátor nebo Rada bezpečnosti OSN a proces probíhá před mezinárodními soudci, jichž je osmnáct a sídlí v Haagu.

Do dnešní doby zahájil MTS šetření ve čtyřech případech, které se shodou okolností všechny týkají afrických států. Tři z nich, spjaté s konflikty na území Demokratické republiky Kongo (DRK), Středoafrické republiky (SAR) a Ugandy, předaly soudu samy dotčené státy, předáním posledního, jenž se váže k událostem v súdánském Dárfúru, jej pověřila Rada bezpečnosti OSN. Do stadia reálného projednávání zatím dospěla pouze konžská kauza, ve které byl v lednu 2007 otevřen proces s vůdcem jedné z místních ozbrojených skupin, Thomasem Lubangu. Započetí řízení v dalších kauzách se očekává v řádech měsíců.

Mezinárodní trestní soud má oproti předchozím soudům výhodu stálého orgánu, jenž není ve své činnosti výrazněji tísněn časem – vzhledem k pravidelnému

přísunu prostředků od smluvních stran – ani financemi. Požívá navíc u států, zejména právě v Africe, vcelku vysoké autority (o čemž svědčí iniciativa DRK, SAR a Ugandy) a v krajním případě jej může zaštitit Rada bezpečnosti OSN (což by se mohlo stát v případě Dárfúru). Dalším jeho pozitivem je též fakt, že již existuje a má dosti široký mandát. Tím bude totiž možné využít jej ve vztahu k řadě v budoucnu vzniklých konfliktů, čímž odpadne potřeba zřizovat pro každý z nich vždy nový a nový (mezinárodní či smíšený) soud. Konečně lze říci, že MTS se ve své činnosti opírá o velmi propracovaný statut (statut ICTR má 32 články, statut SCSL 25 článků, statut MTS 128 článků), který mu jistě poskytne prostor k dalšímu rozvoji mezinárodního trestního práva.

Nevýhodou Mezinárodního trestního soudu je zejména jeho vzdálenost od obětí a hrozba šablonovitosti přístupu nezohledňujícího specifika jednotlivých konfliktů. Soud bude řešit, mnohdy zřejmě současně, případy z řady oblastí světa a sotva bude mít příležitost, nemají-li se řízení příliš protahovat, seznámit se s detaily každého z nich. Vzhledem k tomu, že soudci navíc většinou pocházejí z vyspělých zemí (ať už se zde narodili, nebo zde byli formováni), mohlo by to vést k jisté necitlivosti při rozhodování kauz z třetího světa, včetně Afriky. Další těžkosti způsobuje vázanost jurisdikce soudu na souhlas státu spáchání zločinu či národnosti pachatele (kterou lze ovšem překonat angažovaností Rady bezpečnosti) a také to, že soud si dosud nezískal podporu některých vlivných států, zejména USA, což může ohrozit jeho autoritu. Konečně je pravděpodobné, a dosavadní vývoj afrických kauz to potvrzuje, že i MTS bude mít problém se zdlouhavostí a nákladností řízení (tím spíše, že sídlí v Haagu).⁴⁾

Závěry „laboratorních pokusů“

Během posledních patnácti let se Afrika stala skutečnou laboratoří mezinárodního trestního soudnictví. Byly zde vyzkoušeny všechny tři hlavní modely, jež se do dnešních dnů zformovaly, tj. model mezinárodního trestního tribunálu zřízeného *ad hoc* Radou bezpečnosti OSN (ICTR), smíšeného soudu (SCSL) a stálého mezinárodního trestního soudu (MTS). Přitom se ukázalo, že žádný z uvedených modelů není zcela dokonalý, neboť všechny mají své klady i zápory. Soudy, jež se zaměřují na jediný konflikt (ICTR a SCSL), mohou lépe reflektovat místní

specifika, je ale třeba je pokaždé zřizovat samostatně, což výrazně zvyšuje náklady a vytváří hrozbu štěpení mezinárodní justice a její rozhodovací praxe. Soud stálý (MTS) naopak vykazuje stabilitu a jednotnost přístupu, je ale daleko od obětí a nemusí pro něj být snadné pochopit okolnosti každého jednotlivého případu. Soudy pevně napojené na OSN (ICTR) mají zabezpečené finanční zdroje a požívají záštity Rady bezpečnosti, tento orgán na ně ale může vykonávat silný vliv a zasahovat do jejich aktivit. Soudy, jež jsou na OSN vázány volněji (SCSL, MTS), disponují větší nezávislostí, je pro ně ale obtížnější nalézt stabilní zdroj financování a získat autoritu. Jinak řečeno, každý ze tří modelů mezinárodních trestních soudů, a každý z jejich konkrétních reprezentantů, je v něčem lepší a v něčem horší, než jsou modely, a reprezentanti, další. Bylo by dobré, aby mezinárodní společenství bralo tento fakt v úvahu, a vyvstane-li v budoucnu opět potřeba stíhat zločiny spáchané v některém z afrických (nebo i jiných) konfliktů, aby se slepě nespolehalo na jeden jediný model (nejspíše MTS), ale spíše se snažilo zvolit variantu, jež bude nejlépe odpovídat specifickému kontextu.

Veronika Bílková (1975) je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bílková@iir.cz

¹⁾ O mezinárodním trestním soudnictví více viz P. Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 2002.

²⁾ Více o ICTR viz např. F. Harhoff, *Le Tribunal international pour le Rwanda: présentation de certains aspects juridiques*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 828, décembre 1997, s. 711–720; D. Wembou, *Le Tribunal pénal international pour le Rwanda: Rôle de la Cour dans la réalité africaine*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 828, décembre 1997, s. 731–740; V. Morris, M. P. Scharf, *The International Criminal Tribunal for Rwanda*, Transnational Publisher, Irvington-on-Hudson, 1998.

³⁾ Více o SCSL viz např. A. McDonald, *Sierra Leone's shoe-string Special Court*, *International Review of the Red Cross*, No. 845, March 2002, s. 121–143; Human Rights Watch, *Justice in Motion, The Trial Phase of the Special Court for Sierra Leone*, Vol. 17, No. 14 (A), November 2005, 46 s.; T. Perriello, M. Wierda, *The Special Court for Sierra Leone Under Scrutiny*, International Center for Transitional Justice, March 2006, 48 s.

⁴⁾ O MTS více viz V. Bílková, *Mezinárodní trestní soud – nový nástroj mezinárodní spravedlnosti*, *Bezpečnostní témata*, č. 2, 2002, s. 1–2; P. Kirsch, *The International Criminal Court: Current Issues And Perspectives*, *Law and Contemporary Problems*, No. 3, 2001, s. 3–11; W. A. Schabas, *An Introduction into International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Bedžové jsou jednou z nejstarších známých etnických skupin v Africe. Hovoří kúšitským jazykem to-bedauie a po staletí byli známi jako nomádští pastevci velbloudů. Hovořit o Bedžích jako o národu je stále z určitého hlediska komplikované, neboť se jedná o společnost, která chápe rozdělení na kmeny (Amar'ar, Beni Amer, Bisharin, Hadendowa aj.), kterým vyjadřuje loajalitu. Teprve na druhém místě je nadkmenová jednotka Bedža. V posledních desetiletích však čelí hrozbám moderního soudánského státu, které je nutí k zapojení do politického života země.

Bedžové, kteří žijí v severovýchodním Súdánu a severní Eritreji, neusilují o samostatnost, snaží se pouze získat větší míru autonomie. Po vítězství Lidové fronty za osvobození Eritreje (EPLF), která usilovala o konec etiopské dominance, zůstaly početné skupiny Beni Amerů v Súdánu.¹⁾ Těsně po skončení eritrejsko-etiopejského konfliktu v roce 1991 vznikla bojovná skupina Eritrejský islámský džihád (EIJ), která začala ihned podnikat útoky na eritrejské území. Eritrejské úřady tomuto dění nevěnovaly přílišnou pozornost až do doby, kdy v roce 1994 eritrejská armáda zadržela několik soudánských ozbrojenců. EPLF (která za války našla útočiště v Súdánu) znamenala během eritrejsko-etiopejského konfliktu přínos pro Bedži, neboť jim za jejich podporu poskytovala služby, které soudánská vláda zanedbávala. Snaha soudánské politiky podporovat islámskou obrodu v nezávislé Eritreji po pádu Mengistova režimu tak ve svém důsledku znamenala poskytnutí eritrejské vojenské schopnosti soudánským opozičním Bedžům, což zcela změnilo jejich angažovanost v rámci celkového odporu proti vládě v Chartúmu a zároveň to usnadnilo pozdější sblížení BC (Bedža Kongres – politická strana Bedžů) s SPLA (Súdánská lidová armáda za osvobození).

V ohnisku napětí mezi Súdánem a Eritreou

Roku 1993 se obyvatelé Eritreje vyslovili pro nezávislost své země na Etiopii. Poklidné rozdělení nemělo ale dlouhého trvání. V roce 1998 se rozhořel konflikt o hornatý trojúhelník zvaný Yirga. Od vyhlášení nezávislosti nebyla na několika místech vůbec vytyčena hranice. Navíc došlo mezi oběma zeměmi i k ekonomickým sporům poté, co Eritrea zavedla no-

Bedžové v severovýchodním Súdánu: zapomenuté ohnisko napětí?

JAN ZÁHOŘÍK

vou měnu – nakfa. V prosinci 1994 eritrejský prezident Afeworki přerušil diplomatické styky se Súdánem po podezření, že soudánská vláda zajišťovala výcvik několika set „teroristů“. Znepokojení přednesl na půdě OSN. Podobná událost se téhož roku odehrála v opačném pořadí, když Súdán obvinil Eritreu z výcviku „rebely“ ve výcvikových táborech v Eritreji. V obou případech měli těmi „rebely“ být Bedžové. Islámské bojovné skupiny pronikaly do Eritreje ze Súdánu a některá území Bedžů byla poskytována pro vý-

cvik teroristů. Určité farmy a plantáže tak mohly být využívány pro financování podobných projektů. Neaktivnější byl v tomto ohledu v současnosti nejhledanější terorista světa Usáma bin Ládín, jemuž Súdán poskytl v letech 1991 až 1996 útočiště. Usáma bin Ládín zřídil v Súdánu několik stavebních firem a dalších projektů, pomohl také Súdánu řešit jeho dluh s Ruskem na nákup zbraní a za odměnu mu chartúmská vláda poskytla půdu okolo Port Sudanu. Tam zajišťoval výcvik hnutí, jako je Hizballáh, Hamás,

EIJ, nebo Oromský islámský džihád (OIJ).²⁾

Zájmy místního obyvatelstva byly naprosto ignorovány a vláda znemožňovala publicitu jakýmkoliv opozičním názorům nebo námitkám. Výcvikové tábory pomáhaly vybudovat i finance z Íránu, organizace Human Rights Watch ve svých zprávách uvádí přítomnost íránských „školitelů“ v těchto zařízeních. Prezident Afeworki v letech 1995 a 1996 hostil v eritrejské Asmaře sérii konferencí, kterých se účastnili zástupci soudánské opozice. Asmarská deklarace mimo jiné navrhla prosadit odloučení státu a náboženství. Výsledkem byl vznik Národní demokratické aliance (NDA), která se vyslovila pro společný program na obnovu Súdánu, což mj. zahrnovalo vytvoření sekulárního státu. Kromě UP (Strana Umma), DUP (Demokratická unionistická strana) a SPLA se do NDA zapojily i menší politické opoziční subjekty, včetně politické strany Bedžů. V polovině 90. let zahájila operace (SAF), multietnické vojenské sdružení, mající za cíl svržení islámského režimu v Chartúmu. Své vojenské kroky tak koordinovaly oddíly Súdánské lidové armády za osvobození, Súdánské spojenecké fronty i politické strany Bedžů.

Úplná samostatnost jihu nebo větší autonomie

V současné době existuje rozsáhlá súdánská exilová opozice, která ale nemá jednotný postoj v otázce budoucnosti Súdánu. Zatímco politické síly jižních provincií by si zejména v minulosti přály samostatnost (nejvýrazněji takto proslulo zřejmě hnutí Anyanya, působící v 50–60. letech, ve kterém byly zastoupeny zejména jižní národy Nuerů a Dinků), Bedžové se spokojují s posílením prvků regionalismu. Opozici sdruženou do Národní demokratické aliance zastupují představitelé všech bloků, které se pod ní sdružují. Za stranu Bedžů je to Amin Šingrai, za Stranu Umma Sadiq al-Mahdí, DUP zastupuje M. O. al-Mirghání, „jižanskou“ SPLA zastupoval John Garang. Dalšími představiteli jsou bývalý ministr zahraničí Mansúr Chálid a vůdce Súdánské spojenecké fronty (SAF) Abdal Azíz Chálid.³⁾ Vojenské aktivity ve východním Súdánu začaly být koordinovanější, ale UP a DUP se jich účastnily jen malou měrou, neaktivnější byly BC a SPLA, nově pak také Nová súdánská brigáda (NSB), zřízená pod vedením SPLA. Vojenské operace se omezovaly na guerillo-



vé údery proti vojenským cílům okolo Kallabatu, Kassaly a podél silnic mezi Búr Súdánem a Kassalou a Chartúmem a Búr Súdánem. Zde byly vděčným terčem ropovody. Podporu NDA systematicky poskytovala Etiopie, Eritrea i Uganda, mající zájem na svržení současného súdánského režimu.

V roce 1996 se súdánský režim snažil legitimizovat uspořádáním voleb, jichž se ale odmítla zúčastnit opozice. Hospodářská a bezpečnostní situace v zemi dosáhla nejkritičtějšího stupně v letech 1997 a 1998. I přes mezinárodní pomoc zůstává tento region nebezpečnou rozbídkou. V roce 1996 uvedl vůdce politické strany Bedžů pro deník al-Chalej ze Spojených arabských emirátů, že jeho organizace se účastní bojů na východní hranici od roku 1993 a že jejím hlavním cílem je odstranění vládnoucího režimu. Odmítl také jakékoli vyjednávání se zástupci Národní islámské fronty (NIF).⁴⁾ V 90. letech utrpěla jednota BC vnitřním konfliktem mezi radikálnějším šejkem Omarem a umírněnějším šejkem Sulimánem Betajem, což potenciálně ohrožovalo legitimitu, a zejména koherenci odporu Bedžů vůči Národní islámské frontě. Za vnitřním konfliktem je třeba hledat rivalitu klanových vyjednávačů a boj o vliv a moc. Průběh následujících let ukázal, že spory uvnitř strany byly zažehnány a vůdcové strany dali přednost dialogu a boji proti společnému nepříteli před osobními ambicemi.

Poslední vývoj ve zmiňovaných zemích nedává žádné optimistické naděje na pronikavé změny pro národ Bedža. Súdán i nadále zůstává v rukou islamistů a Eritrea po válce s Etiopií teprve hledá vlastní identitu, přičemž autoritativní vláda Isaiase Afeworkiho se příliš nezabývá otázkami demokratizace a progresivní politiky vůči etnickým menšinám. Problematickým tématem, které vnímají politici Bedžů, je mediální pozornost, již se jejich lidu dostává. Světová média informují v případě Súdánu pouze o kritických situacích v Dárfúru a v jižních provinciích, ale muslimské oblasti na severu země zůstávají stranou pozornosti, byť zde dochází mnohdy k obdobným nespravedlnostem jako v již zmíněných oblastech. OSN a další světové organizace věnují značnou pozornost vyřešení konfliktu na jihu a západě země, ale východní a severovýchodní oblasti zůstávají opomenuty. Zástupci BC se již mnohokrát snažili upozornit světovou veřejnost

na utrpení tamních obyvatel, které trvá již desítky let. Propuknutí eritrejsko-etiopejské války v letech 1998 až 2000 znamenalo, že se súdánská opozice již nadále nemohla spoléhat na eritrejskou podporu. Na druhé straně to v žádném případě neznamenalo posílení pozic súdánské vlády v intencích ozbrojeného boje ve východním Súdánu.

Kontrola nad ropou a zemním plynem

Region obývaný Bedži je zároveň bohatý na suroviny, zejména na ropu a zemní plyn, ze kterých ale Bedžové nemají výrazný zisk. Stížnosti BC se týkají především národních plánů a projektů, které ničí životní prostředí, přinášejí nemoci a chudobu. Kritizován je zejména nepotismus, který se rozmohl po získání nezávislosti a na jehož základě jsou upřednostňováni arabští obchodníci a zaměstnavatelé z Chartúmu na úkor Bedžů, kteří jsou vylučováni z podílu na rozhodovacích funkcích a z kontroly zdrojů.⁵⁾ Nedostatek nemocnic a kvalitních škol spolu s přílivem uprchlíků z jiných oblastí regionu znamená nedostatek kapacit v těchto institucích. V neposlední řadě nepřispívá k rozvoji Bedžů i určité rozštěpení názorů uvnitř BC, kde existují postoje prosazující úplnou samostatnost a na druhé straně pouze autonomii s podílem na moci v Súdánu. Vzhledem k centrální vládě v Chartúmu je složité prosazovat vlastní práva, když prezident Súdánu na počátku 90. let sám vyzval BC, že pokud chce získat podíl na moci a bohatství, pak jen prostřednictvím války. To samozřejmě posílilo bojovné nálady uvnitř radikálních křidel BC. V květnu roku 2000 BC poničil ropovod do přístavu Bašír, súdánská státní média tento akt marginalizovala a informovala o jeho rychlém opravení a znovuzapojení do provozu. V roce 1998 začala ve východním Súdánu podnikat kanadská ropná společnost Talisman Energy Incorporated, právě její ropovod se stal několikrát terčem útoků. Vládní úřady vypověděly, že za útoky stála komanda Bedžů na velbloudech a údajně měli být všichni podezřelí zatčeni. Bedža Kongres odmítl tuto tezi, a naopak oznámil zabití jedenácti súdánských vojáků. Frustrace Bedžů v 90. letech dosáhla svého vrcholu a vinou bojů s vládními jednotkami byly dokonce ničeny i mešity a školy Bedžů.⁶⁾ V roce 2004 Bedža Kongres podepsal smlouvu s dárfúrkými „rebely“, v níž se obě strany zavázaly k pokračování bojů do té doby, než se vymaní z marginalizace, chudoby, ignorance a zpátečnictví.

zaly k pokračování bojů do té doby, než se vymaní z marginalizace, chudoby, ignorance a zpátečnictví.

Potlačování lidských práv se neděje v Súdánu pouze v souvislosti s nemuslimskými populacemi na jihu země, ale taktéž i v muslimských regionech na severu. Zatímco arabští obchodníci a politici obsadili klíčové funkce v armádě, státní správě a dalších institucích a rozdělují pozice na základě etnického klíče, Bedžové a další etnické skupiny (obyvatelé Dárfúru, Nubové, Šilukové aj.) jsou diskriminovány, když je jim odepřen přístup do podobných aktivit. Studenti, kteří jsou etnickými Bedži, nemají podle vyjádření představitelů Bedža Kongresu, právo zakládat studentské svazy. Stejně tak v posledních letech pouze jeden diplomat byl původem Bedža. Požadavky BC jsou tak formulovány a směřovány především na participaci všech etnických skupin na politickém a ekonomickém dění v Súdánu. K jednomu z posledních vážných incidentů došlo na konci ledna 2005 v Port Súdánu, když vládní jednotky rozehnaly střelbou pokojnou demonstraci požadující rovná práva pro Bedži a přístup ke zdrojům. Podle údajů BC bylo zabito 29 lidí, desítky byly zraněny a asi 169 zatčeno. V červnu 2005 informovala britská televizní stanice BBC o nepokojích ve východním Súdánu. Televizní diváci tak mohli sledovat stěžejní problémy této oblasti zkoncentrované do nedostatku zdravotní péče, krize vzdělávacího systému, vysoké míry podvýživy a enormně vysoké negramotnosti (BBC uvádí hrozivých 95 procent negramotných v severovýchodním Súdánu).

Jedním ze stěžejních požadavků Bedža Kongresu je zastavení exportu ropy z území Bedžů. Politici BC dlouhodobě poukazují na zhoršování životních podmínek svých obyvatel, vysídlování, masové vraždy a znečišťování prostředí. Zároveň byla během vlády Národní islámské fronty prodána úrodná půda v oblastech Algaš a Butana zahraničním investorům, aniž by z toho Bedžové měli jakýkoliv užitek. Bedžové z těchto oblastí byli násilně vysídlováni a přesídleni do aridních zón, nevhodných pro zemědělství, ani pastevectví v důsledku nedostatku srážek a špatné kvality půdy. Vysídlování provázelo Bedži již v průběhu 80. let během hladomoru a sucha. Rozsáhlé plochy území byly zabrány novými přistěhovalci ze západní Afriky, núbijskými přistěhlenci a uprchlíky z Eritreje. V pozadí stály pře-

devším politické faktory. Arabský kmen Rašaida, kterému se vedlo v přeshraničním pašování dobytka během války proti Mengistovu režimu v Etiopii, expandoval na území Bedžů. Další bývalé pastviny byly předány ve prospěch bavlněných plantáží a farem v jižní části regionu. Tyto jevy byly typické i pro další části Súdánu, kde se nacházela nearabská populace, v oblasti Modrého Nilu a jižním Kordofánu.⁷⁾

Konflikt, zdá se, nemá konce ze dvou důvodů. Bedžové na jedné straně bojují se zbraní v ruce proti vládě v Chartúmu, na straně druhé vláda oplácí ještě krutější mírou v podobě likvidace fungování celého administrativního systému v určitých oblastech, k tomu patří i stěhba do demonstrierajících lidí, kteří požadují základní práva na regionální sebeurčení. Prosby Bedžů směrem k většinu mezinárodnímu tlaku na chartúmskou vládu zůstaly většinou bez odezvy. Dopis intelektuálů a lékařů z řad Bedžů žijících v evropském exilu (zejména ve Francii a ve Velké Británii), který byl zaslán v polovině minulého roku generálnímu tajemníkovi OSN Kofimu Annanovi, je pouze jednou z mnoha zoufalých snah o řešení konfliktu a východosúdánské tragédie na mezinárodním poli.

Jan Záhořík (1979) je afrikanista a etnolog – doktorand Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK v Praze a katedry antropologie FF ZČU v Plzni.

nvogol@seznam.cz

¹⁾ Piguet, F. (1998): Des nomades entre la ville et les sables. Paris, s. 68.

²⁾ Johnson, D. H. (2004): The Root Causes of Sudan's Civil Wars. Oxford, s. 137; Pettersson, D. (2003): Inside Sudan. Political Islam, Conflict, and catastrophe. Wisconsin, s. 113–118.

³⁾ Podrobné informace o současném dění v Súdánu lze nalézt na internetových stránkách www.sudanupdate.org, nebo stránky organizace Human Rights Watch, která celosvětově monitoruje dodržování lidských práv, www.hrw.org.

⁴⁾ Beja Congress. www.sudanupdate.org.

⁵⁾ Současnou kritiku súdánské politiky a postavení Bedžů v ní přináší nejaktuálněji na svých webových stránkách představitel BC, Sulimán Salih Dirár (2005): The Plight of the Beja People in Eastern Sudan. www.sudaneseonline.com.

⁶⁾ Kromě zmíněných internetových stránek lze odkázat ještě na internetové stránky CIA, nebo některých světových deníků či médií obecně, které příležitostně přinášejí aktuální zprávy ze Súdánu. Stejně tak relevantně lze využít dokumenty a zprávy humanitárních a jiných organizací, jako jsou Human Rights Watch, Freedom House, Amnesty International, Transparency International a mnoho dalších.

⁷⁾ Johnson, D. H. (2004): The Root causes of Sudan's Civil Wars. Oxford, s. 137.

Evropská unie a Afrika:

PAVEL KAFKA

vztahy na principu partnerství a vzájemného přínosu

Co znamenají zkratky AKT či ERF, bude bez dalšího vyhledávání či hlubšího studia znát zřejmě pouze ten, kdo se zevrubně zabývá problematikou rozvojové spolupráce či Evropské unie. Za spojením AKT se skrývá označení pro země oblastí Afriky, Karibiku a Tichomoří (tedy český ekvivalent anglického ACP – African, Caribbean and Pacific group of states), zatímco ERF (Evropský rozvojový fond z anglického European Development Fund – EDF) patří mezi hlavní finanční nástroje Evropské unie ve vztahu k 79členné skupině zemí AKT.¹⁾

Historie vztahů EU se zeměmi AKT

Vztahy Evropské unie se zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří sahají až k samému zrodu evropské integrace, k Římské smlouvě z roku 1957, která mimo jiné položila základ spolupráce s bývalými koloniemi – zeměmi, které měly historickou vazbu na členy vznikajícího Evropského hospodářského společenství (tzv. zámořskými zeměmi a teritorií). Cílem bylo uchovat mimořádné vzájemné vztahy a podpořit hospodářský a sociální rozvoj této skupiny zemí. Vztahy mezi Evropskou unií a zeměmi AKT se od jejich počátku rozvíjely jako specifická kombinace spolupráce ve třech rovinách – rozvojové pomoci, obchodu a politických otázkách.

Poté, co řada subsaharských zemí získala nezávislost, byla v roce 1963 v Yaoundé v Kamerunu uzavřena první partnerská dohoda mezi tehdejšími šesti členy Evropských společenství (ES) a devatenácti africkými zeměmi, tzv. Yaoundé I. Tato dohoda se týkala především oblasti preferenčních obchodních ujednání, odborné pomoci a rozvojové spolupráce a byla v roce 1969 prodloužena o dalších pět let (Yaoundé II).

Po vstupu Velké Británie do ES byla v roce 1975 uzavřena nová dohoda – Lomé I, kterou podepsalo již 46 zemí subsaharské Afriky, Karibiku a Tichomoří (včetně bývalých britských kolonií) a 9 členských států ES. V pětiletých intervalech byly sjednány následné dohody Lomé II

(1980, 58 zemí AKT), Lomé III (1985, 64 zemí AKT a 10 členů ES), Lomé IV (1990, 68 zemí AKT a 12 členů ES) a Lomé IV-bis (1995, 70 zemí AKT, 15 členů EU).

Dohody z Lomé poskytovaly zemím AKT řadu mimořádných výhod v oblasti nerekipročních obchodních preferencí, hospodářské pomoci, včetně pomoci zemím závislým na kolísání trhů se základními surovinami, či pomoci při budování národních institucí.

Dohoda z Cotonou

Předělovým mezníkem ve vzájemných vztazích EU–AKT bylo v roce 2000 sjednání mezivládní Dohody o partnerství, tzv. Dohody z Cotonou, kterou podepsalo v hlavním městě Beninu 77 zemí²⁾ AKT na straně jedné a tehdejších 15 členských států EU na straně druhé.

Hlavním cílem Dohody z Cotonou, vytvářející komplexní základ pro současně vztahy EU–AKT, je zmírnění a posléze vymýcení chudoby v souladu s cíli udržitelného rozvoje a postupná integrace zemí AKT do světového hospodářství. K dalším cílům Dohody patří posilování politické dimenze vzájemných vztahů, otevírání partnerství vůči občanské společnosti a veřejnosti vůbec, postupné budování a následné rozvíjení systému obchodně-ekonomické spolupráce.

Česká republika se spolu s dalšími devíti novými členy Evropské unie stala

VZTAHY A PROBLÉMY

smluvní stranou Dohody z Cotonou současně se vstupem do EU na základě čl. 6 Aktu o podmínkách přistoupení³⁾ dne 1. května 2004.

Evropský rozvojový fond

Dohoda z Cotonou vytváří (stejně jako dohody předchozí) právní základ pro rozvojovou spolupráci a pomoc prostřednictvím finančních zdrojů Evropského rozvojového fondu.

Evropský rozvojový fond funguje od roku 1959 a jeho prostřednictvím je zajištěno financování rozvojové spolupráce mezi EU a zeměmi AKT. ERF stojí mimo rozpočet Evropské unie, což v praxi znamená, že je financován přímo prostřednictvím příspěvků jednotlivých členských států a že je uváděn do praxe podle vlastních pravidel dohodnutých mezi členskými státy a Evropskou komisí. Realizací ERF je pověřena Evropská komise. Speciálně zřízený Výbor ERF, složený ze zástupců jednotlivých členských států EU, spolupracuje s Evropskou komisí při programování rozvojové spolupráce a sledování jejího naplňování. Evropský rozvojový fond je jedním z hlavních finančních nástrojů Evropské unie vůči rozvojovým zemím – spolu s prostředky poskytovanými přímo z rozpočtu ES a s prostředky bilaterální za-

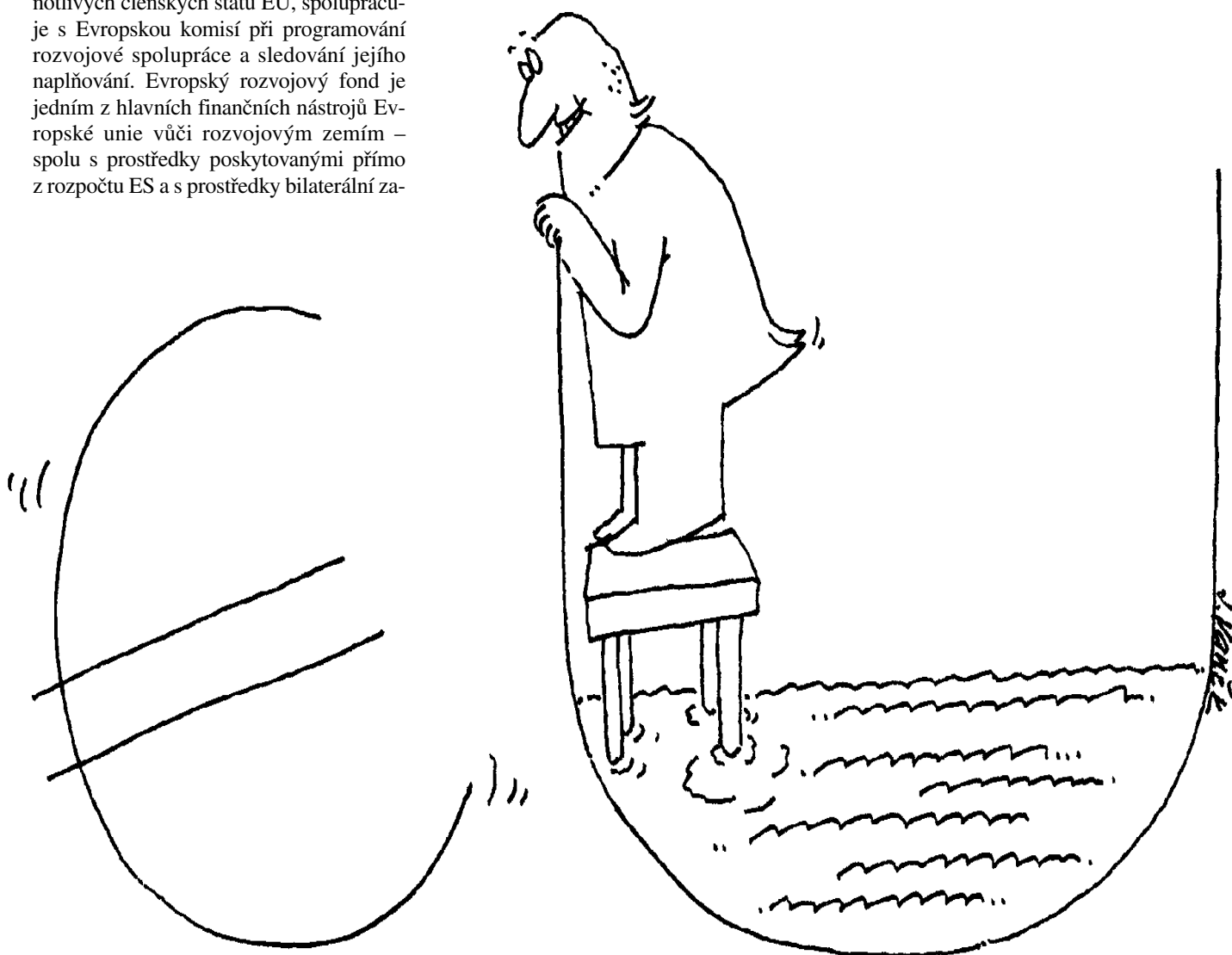
hraniční rozvojové spolupráce poskytovanými jednotlivými členskými státy.

V současnosti probíhá realizace rozvojových projektů v zemích AKT z prostředků již devátého Evropského rozvojového fondu, účinného pro období 2002–2007. Nové členské státy EU začnou přispívat do následujícího, v pořadí již desátého ERF od 1. 1. 2008. V prosinci 2005 Evropská rada schválila výši finančních prostředků, které budou v rámci desátého ERF alokovány pro období 2008–2013. Jedná se o částku v celkové výši přesahující 22,5 mld. EUR. Na základě sjednaného distribučního klíče byl podíl České republiky na financování desátého ERF určen ve výši 0,51 procenta jeho celkového objemu, což představuje částku 115,678 mil. EUR (cca 3,5 mld. Kč). Dohoda o financování desátého Evropského rozvojového fondu v současné do-

bě prochází ratifikačním procesem v členských zemích EU. Projednávání této dohody v Parlamentu České republiky bylo ukončeno v únoru 2007, obě komory vyjádřily souhlas s její ratifikací prezidentem republiky.

Dohody o hospodářském partnerství

Nedílnou součástí vztahu Evropské unie se zeměmi AKT je i spolupráce v hospodářské oblasti. Obchodní vztahy mezi EU a AKT byly a dosud jsou založeny na poskytování nrecipročních preferencí pro zboží vyvážené ze zemí AKT na trh



Evropské unie. Stávající nerekiproční režim, vycházející z výše uvedené Dohody z Cotonou, je však možné uplatňovat jen do konce roku 2007 na základě výjimky poskytnuté Světovou obchodní organizací (WTO) (doložka nejvyšších výhod). Blížící se konec výjimky byl též hlavním impulsem pro sjednání nového smluvního základu vzájemných vztahů. Od roku 2002 Evropská unie jedná se zeměmi AKT o nových Dohodách o hospodářském partnerství („Economic Partnership Agreements“ – EPAs), zahrnujících komplexnější pojetí ekonomické spolupráce v souladu se stávajícími pravidly WTO. Dohody o hospodářském partnerství jsou zaměřeny na postupné odstraňování překážek obchodu, podporu integračních tendencí a zajištění prostředí pro pohyb zboží, služeb a investic. Tyto dohody zároveň představují velmi významnou rozvojovou dimenzi ve vztahu se zeměmi AKT.

Obchod se zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří

V roce 2005 dosáhl obrát vzájemného obchodu mezi 25 členskými státy EU a zeměmi AKT hodnoty 66,8 mld. EUR, z toho dovoz Evropské unie ze zemí AKT činil 36,1 mld. EUR a vývoz z EU do zemí AKT 30,7 mld. EUR.⁴⁾

Evropská unie je pro většinu zemí AKT, zejména afrických, hlavním obchodním partnerem, kam směřuje více než 23 procenta svého vývozu – jedná se zejména o ropu, diamanty a kakao. Dovoz z EU představuje zhruba 26 procent celkového importu zemí AKT – převážně stroje a zařízení, dále například dopravní prostředky a léčiva. Pro Evropskou unii sice představují trhy zemí AKT významný potenciál (necelých 700 milionů obyvatel), který však neodpovídá objemu obchodní výměny, nepřesahujícího tři procenta celkového obchodu EU.

Česká republika a země Afriky, Karibiku a Tichomoří

Jak již bylo řečeno, vztahy se zeměmi AKT jako celkem a účast na rozvojové spolupráci Evropské unie s touto skupinou zemí začaly být pro Českou republiku aktuální se vstupem do Unie. Další posun k větší angažovanosti v problematice AKT nastává od roku 2006, v souvislosti s vyjednáváním výše příspěvku do desátého Evropského rozvojového fondu a přípravou na zapojení se do realizace rozvojových projektů financovaných z prostředků tohoto fondu.

Vztahy České republiky se zeměmi AKT lze definovat v několika dimenzích – politické, rozvojové a obchodní.

Politická dimenze. Česká republika svým přistoupením k Dohodě z Cotonou získala mj. platformu pro vztahy se zeměmi AKT, zejména s menšími zeměmi Karibiku a Tichomoří, se kterými doposud nemáme smluvně upravené vztahy. V minulosti měla ČR ze 79 států AKT standardním způsobem smluvně upraveny vztahy pouze s 37 státy, přičemž svá velvyslanectví má Česká republika pouze v sedmi zemích AKT – Angole, Etiopii, Ghaně, Keni, Konžské demokratické republice, Nigérii a Zimbabwe. Bilaterální styky s většinou zemí AKT jsou tak realizovány prostřednictvím zastupitelských úřadů ČR v okolních zemích, které jsou pro danou zemi akreditované. Prohloubení vztahů mezi Českou republikou a zeměmi AKT v politické oblasti lze též dále využít pro užší spolupráci na mezinárodní scéně, především na půdě OSN.

Rozvojová dimenze vztahů se zeměmi AKT je součástí širšího působení České republiky na poli rozvojové spolupráce a humanitární pomoci – ať již bilaterální (ČR soustřeďuje své aktivity v osmi prioritních zemích bilaterální zahraniční rozvojové spolupráce – z oblasti AKT jsou zastoupeny Angola a Zambie) a při poskytování zkušeností z transformačních procesů, tak multilaterální – skrze rozpočet EU, agendy OSN a mezinárodní finanční instituce a výše zmiňovaný Evropský rozvojový fond. Česká republika tak významným způsobem může přispívat k realizaci rozvojové pomoci zemím AKT, z nichž více než polovina patří k nejméně rozvinutým zemím světa.

Celkový objem rozvojových aktivit České republiky, pokrývajících i země AKT, který je podle metodiky OECD vykazatelný jako oficiální rozvojová pomoc (ODA), činil v roce 2006 podle předběžných údajů 3,5 mld. Kč, což představuje zhruba 0,12 procenta HNP.⁵⁾

Pro Českou republiku, resp. soukromé společnosti, nevládní organizace, experty, vědecká či akademická pracoviště ad. se díky evropským mechanismům zároveň poprvé otevírá možnost podílet se na realizaci rozvojových projektů financovaných z prostředků desátého Evropského rozvojového fondu v celkovém objemu 23 mld. EUR, ve všech zemích AKT.

V obchodní dimenzi nezastávají země AKT z pohledu České republiky prozatím významné místo. Obchodní a ekonomické

vztahy mezi Českou republikou a zeměmi AKT se do našeho vstupu do EU v roce 2004 uskutečňovaly pouze na dvoustranném základě. Dohoda z Cotonou, a zejména připravované Dohody o ekonomickém partnerství, představují pro Českou republiku adekvátní právní základnu pro mnohostranné obchodně-ekonomické vztahy se všemi zeměmi AKT.

Dle předběžných údajů za rok 2006 dosáhl objem vývozu ČR do zemí AKT 186,8 mil. EUR (zdvojnásobení oproti roku 2004) a dovoz ze zemí AKT představoval 84 mil. EUR.⁶⁾ Z pohledu České republiky svědčí nárůst vývozu do zemí AKT po vstupu do EU o tom, že prostor pro postupné zvyšování obchodu, a zejména vývozu zcela určitě existuje, a to jak ve vztahu k určitým regionům, tak ke konkrétním zemím.

Závěrem

Afrika, jakož i rozvojová spolupráce se zeměmi AKT, jsou dlouhodobou prioritou zahraniční politiky Evropské unie. Stále větší důraz je kladen na princip partnerství a vzájemně přínosných vztahů mezi oběma skupinami zemí. Česká republika může ve vztahu k zemím AKT, zejména africkým, navázat na své historické vazby s těmito státy. Do nedávného období převažující bilaterální obchodní a politické vztahy jsou nyní doplňovány multilaterální rovinou těchto kontaktů. Pro země AKT se Česká republika též stává, v souvislosti s přechodem z kategorie příjemce pomoci do kategorie jejího poskytovatele a spolu se svými zkušenostmi z procesů transformace, kterým prošla v posledních desetiletích, stále zajímavějším partnerem. Tento potenciál je potřebné dále rozvíjet, vhodným způsobem využívat pro další rozvoj a posílení vztahů se zeměmi AKT a profilaci České republiky v oblasti rozvojové spolupráce.

Pavel Kafka (1971) je koordinátor ACP/EDF na MZV ČR.

pavel_kafka@mzv.cz

¹⁾ Skupina zemí AKT zahrnuje 48 zemí subsaharské Afriky s výjimkou JAR, 16 zemí Karibiku a 15 z oblasti Tichomoří.

²⁾ Ze zemí AKT nejsou smluvními stranami Dohody z Cotonou Kuba a Východní Timor.

³⁾ Vyhlášen pod č. 44/2004 Sb. m. s.

⁴⁾ Zdroj: Statistika MPaO za rok 2005.

⁵⁾ Zdroj: Statistické údaje o ODA ČR poskytnuté OECD – předběžné údaje za rok 2006.

⁶⁾ Zdroj: Statistika MPaO, předběžné údaje za rok 2006.

Hospodářské a obchodní vztahy České republiky se zeměmi subsaharské Afriky

MARTIN TLAPA

Africký kontinent je možné rozdělit do dvou hlavních, ale svými ekonomickými, ale i mimoekonomickými charakteristikami zcela odlišných regionů. Na jedné straně region více méně politicky stabilních a po ekonomické stránce konsolidovaných států „arabské“ severní Afriky a na druhé straně region „černé“ subsaharské Afriky, který je až na výjimky hospodářsky zaostávající, s četnými rozvrácenými ekonomikami a který byl donedávna ještě dějištěm krvavých občanských válek, genocid a vnitropolitického chaosu v řadě států.

Region subsaharské Afriky se na rozloze celého kontinentu podílí přibližně dvěma třetinami a na africké populaci třemi čtvrtinami. Hrubý domácí produkt na jednoho obyvatele je pod celoafriickým průměrem a proti vyspělému severu Afriky nedosahuje ani jedné čtvrtiny (koncem devadesátých let celoafriický průměr HDP na jednoho obyvatele dosahoval částky 580 USD, subsaharský region pouze 342 USD, zatímco průměr států severní Afriky 1355 USD). Z dostupných srovnatelných údajů je možno vyčíslit, že většina zemí subsaharského regionu patří k nejchudším na světě, tj. podle klasifikace OSN k nejméně rozvinutým zemím (LDC). V některých případech se přitom jedná o země s poměrně význačnými surovinovými nalezišti. Existují však státy, které svým ukazatelem HDP na obyvatele nejen značně převyšují země severní Afriky, ale i většinu rozvojových zemí. Jedná se například o Botswanu, Jihoafrickou republiku, Rovnickovou Guineu či Gabun (s hodnotami vyššími než 4000 USD/obyvatele), resp. Namibii (s hodnotou vyšší než 3000 USD/obyvatele), jejichž bohatství vyplývá z významných nerostných zdrojů (především diamanty, ropa, zlato a platina) a v případě zemí jižní Afriky z historického vývoje v regionu, spjatého s ekonomickým rozvojem v období apartheidu v JAR.

Bez nadsázky lze říci, že subsaharská Afrika je i přes své značné nerostné bohatství nejméně rozvinutou oblastí světa. Zemědělství i přesto, že zaměstnává větši-

nu místního obyvatelstva, častokrát nepokrývá ani domácí spotřebu základních potravin, ať již z důvodu roztržitosti a nízkého rozvoje nebo klimatických vlivů. Průmyslová základna je v řadě zemí nevyhovující a spojená především s těžbou a základním zpracováním nerostů, zpracovatelský průmysl je jen málo rozvinutý, a ne vždy vychází z potřeb vlastní ekonomiky. Infrastruktura je značně nevyhovující a nerozvinutá, energetické zdroje jsou často nedostatečné a ovlivňují tím výkonnost ekonomiky (Nigérie), dopravní infrastruktura je především směřována do přístavů a vyhovuje tak exportu surovin. Chybí kvalitní propojení afrických zemí, což omezuje jejich vzájemný obchod a prohlubuje ekonomickou izolaci některých vnitrozemských států. Negativní vliv na rozvoj ekonomik většiny afrických států mají také již zmíněné vnitropolitické nepokoje a dále i pandemie HIV/AIDS. Špatný stav afrických ekonomik, rostoucí počet obyvatel a jejich bída mohou mít vliv nejen na prohlubování vnitropolitických krizí a jejich rozšiřování i na více států, ale i na zvýšenou ilegální emigraci obyvatel „černé“ Afriky, především do vyspělých evropských zemí.

S ohledem na tyto skutečnosti se vyspělé země, a to nejen Evropské unie, zavazují k poskytování rozvojové pomoci africkým zemím a v tomto směru byly stanoveny Rozvojové cíle milénia (především snížit do roku 2015 chudobu na polovinu). Mezi hlavní rozvojové úkoly v ekonomické oblasti patří výstavba a mo-

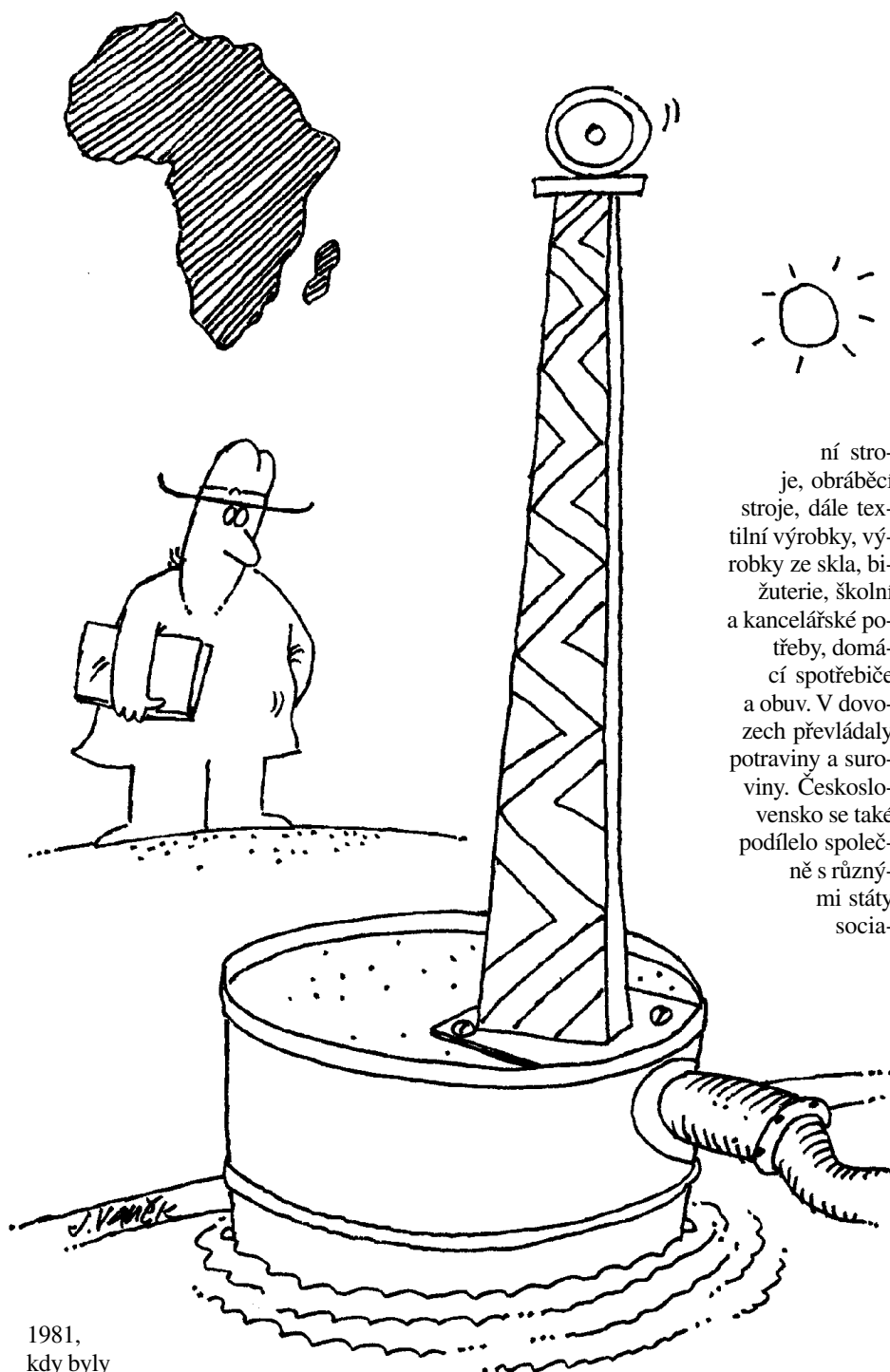
dernizace infrastruktury, rozvoj zemědělství a zpracovatelského průmyslu a také služeb.

Vývoj vzájemných obchodních a ekonomických vztahů

První obchodní kontakty bývalého Československa s regionem subsaharské Afriky se datují již z konce 19. století, kdy byly dodávány české strojírenské a spotřební výrobky do afrických kolonií. Užší kontakty s Afrikou formou zakládání filiálék českých podniků byly navazovány od třicátých let minulého století, kdy firma Baťa Zlín zakládala své první výrobní závody na území dnešního Zimbabwe a Jihoafrické republiky. Ke značnému oživení obchodně-ekonomických vztahů bývalého Československa se subsaharskými státy docházelo společně s navazováním diplomatických styků, a to v souvislosti s vyhlášením jejich nezávislosti na koloniálních mocnostech.

Počátky vzájemných styků bývalého Československa a samostatných zemí subsaharské Afriky můžeme tedy datovat až od šedesátých let 20. století. V sedmdesátých a osmdesátých letech byl význam vzájemných vztahů se státy subsaharské Afriky větší, než by odpovídalo pouze statistickým údajům o vzájemné obchodní výměně. Země subsaharské Afriky byly rozděleny podle jejich vztahu k ideologii socialismu. Například do skupiny zemí „zvláštního politického zájmu“ patřily Angola, Etiopie, Mosambik, do skupiny „zájmu z hlediska rozvoje dlouhodobých politických a hospodářských styků“ náležely Benin, Guinea-Bissau, Demokratická republika Kongo (dříve Zair), Madagaskar, Nigérie, Tanzanie, Zambie a Zimbabwe. Do skupiny „ostatní země čs. zájmu“ se potom řadily Burkina Faso, Ghana, Guinea, Kapverdy, Seychelly a Uganda.

Vzájemné vztahy byly rozvíjeny prostřednictvím vládních smluv o přátelství a spolupráci, které byly uzavírány se státy socialistické orientace. Oblast obchodně-ekonomických vztahů pak upravovaly na vládní úrovni obchodní dohody, dohody o vědecko-technické spolupráci, resp. dohody o hospodářské spolupráci a na mezinárodní úrovni úvěrové dohody. Vzájemný obchod se vyvíjel značně nerovnoměrně jak co do bilance, kdy Československo dosahovalo aktivního salda výměny zboží prakticky po celé sledované období šedesátých až osmdesátých let minulého století, tak co do intenzity spolupráce. Ke značnému nárůstu československých vývozů například docházelo v období let 1975 až



1981, kdy byly realizovány významné dodávky investičních celků, strojírenské techniky i speciálu do zemí tzv. „socialistické orientace“ (především Etiopie, Angola a Mosambik). Další oživení vývozu v letech 1985 a 1986 bylo možné přičíst započatí dodávek technických středisek a dílen do Nigérie a nastartování projektu výstavby keramičky v Morogoro (Tanzanie).

V československých vývozech představovaly 50 procent strojírenské výroby. Mezi časté vývozní položky patřily dopravní prostředky (nákladní automobily Tatra), zemědělské stroje a traktory, staveb-

listické soustavy na řadě projektů výstavby investičních celků, například podniků černé a barevné metalurgie, energetiky, textilních závodů, keramiček a cementáren, pivovarů a dalších potravinářských podniků, a dále výstavby dopravní infrastruktury. Hospodářská spolupráce, která měla pro partnerské země ze subsaharské Afriky značný význam, probíhala na základě poskytování technologií a technické pomoci při výstavbě investičních celků, zaškolování nebo zasílání vlastních vyškolených expertů, spo-

lupráce při průzkumu a využívání přírodních zdrojů, vypracovávání geologických map a výchovy odborníků v oblasti zemědělství, školství a zdravotnictví.

Od vyhlášení apartheidu v JAR (včetně současné Namibie, kterou tento stát prakticky okupoval) v šedesátých letech dodržovalo tehdejší Československo až do počátku devadesátých let striktně embargo uvalené OSN a současně podporovalo jak morálně, tak i materiálně, bojovníky za osvobození a demokracii v těchto zemích.

Vzájemné obchodní a ekonomické vztahy na přelomu tisíciletí

Po vzniku samostatné České republiky počátkem roku 1993 a jejím diplomatickým uznáním naprostá většina subsaharských států souhlasila se sukcesí ČR do smluvních dokumentů bývalého Československa, čímž zůstaly v platnosti všechny obchodní a další dohody upravující vzájemné vztahy České republiky se zeměmi tohoto regionu. V této souvislosti je třeba poznamenat, že platnost obchodních dohod a některých dalších smluvních dokumentů obchodně-politického charakteru (například statuty smíšených komisí, dohody o hospodářské spolupráci), uzavřených s jednotlivými státy subsaharského regionu, bylo nutno ukončit k 1. květnu 2004 s ohledem na vstup České republiky do Evropské unie a jednotný obchodně-politický režim EU. Smluvní základnou, upravující vzájemné obchodní vztahy s převážnou většinou afrických států, se tak stala Dohoda z Cotonou z roku 2000, resp. její revidovaná podoba z roku 2005, kterou uzavřela Evropská unie se státy ACP (Afriky, Karibiku a Pacifiku).

V prvních letech samostatné České republiky rozvojové země, včetně subsaharské Afriky, nebyly víceméně našimi zahraničněpolitickými ani zahraničněobchodními prioritami a byly vpravdě dočasně odsunuty do pozadí zájmu. Česká republika procházela náročným obdobím transformace ze státem řízeného hospodářství na tržní ekonomiku a musela věnovat značné úsilí své přípravě na vstup do evropských a transatlantických struktur. V obchodně-ekonomické oblasti se české firmy soustředily zejména na změnu teritoriální orientace z bývalých zemí střední a východní Evropy na trhy členských zemí Evropské unie. Na vzdálené africké trhy jim „nestačily“ ekonomické, především finanční síly. Tím bohužel došlo k zpretrhání často velmi výhodných přímých vazeb. České zboží se však i nadále do Afriky dodávalo, ale prostřednic-

tvím překupnických firem ze západní Evropy, zvláště v Německu.

V souvislosti se změnou zahraničněpolitické orientace České republiky docházelo od počátku devadesátých let k přehodnocování a přeměrování některých priorit. Konkrétně ve vztahu k zemím subsaharské Afriky došlo k ochabnutí vzájemných styků a vzhledem k nutnosti finančních úspor byla také redukována tamní zahraniční síť ČR. Z původních patnácti zastupitelských úřadů ČR v subsaharské Africe jich dnes nalezneme v tomto regionu pouze sedm – v Angole, Ghaně, Jižní Africe, Keni, Konžské demokratické republice, Nigérii a Zimbabwe. Tento vývoj se samozřejmě nemohl neodrazit na rozvoji vzájemných obchodně-ekonomických vztahů se zeměmi tohoto regionu. Došlo k propadu v informovanosti českých podnikatelských subjektů o těchto trzích a k zprůhraní některých dřívějších vazeb, k omezení personálního obsazení úřadů, a tím ztížení možnosti správného a včasného sledování trhu, obchodních příležitostí a informování potenciálních českých vývozců či dovozců. České firmy, které v řadě subsaharských zemí měly dobré jméno, v důsledku transformace českého hospodářství opustily tamní trhy a vyklidily je tak pro jiné obchodní partnery. V současné době projevují někteří čeští výrobci o tyto trhy opět zájem, avšak často se setkávají s nezdarem, který souvisí s nedostatkem zkušeností a znalostí o těchto vzdálených trzích. Existují určitá rizika, která trh subsaharské Afriky přináší a na která české firmy buď nejsou připraveny, nebo je nechtějí podstupovat. Jde především o platební morálku, financování a garance. To pak odrazuje české firmy od další spolupráce na subsaharském trhu, a to i přes jeho značný rozsah a nenasyčenost.

Vzestupný trend zahraničního obchodu ČR se zeměmi subsaharské Afriky

Afrika jako celek v roce 2000 představovala cíl pouze pro 0,5 procenta českých vývozců. Podíl subsaharské Afriky na celkových vývozech a dovozech České republiky v devadesátých letech minulého století a počátkem nového tisíciletí kolísal v rozmezí 0,2–0,4 procenta. Při podrobnějším pohledu na obchod s africkým kontinentem můžeme sledovat významné změny v teritoriální struktuře našeho dovozu. V roce 1993 pocházelo 82 procenta dovozů z Afriky ze zemí subsaharské Afriky, avšak tento podíl rychle klesal a v současné době představují tyto dovozy cca 55 procent celoafrických dovozů do České republiky. Naopak u našeho vývozu do tohoto regionu žádný jednoznačný

trend vysledovat nelze. V roce 2006 se subsaharská Afrika podílela na českých vývozech do Afriky téměř 52 procenty.

Mezi tradiční obchodní partnery patřily v devadesátých letech Nigérie, Ghana, Keňa, Zimbabwe a Malawi, dále Pobřeží slonoviny a Súdán a novým a značně progresivním partnerem se stala Jihoafrická republika. Se zeměmi, které před rokem 1989 byly pro Československo politicky velice důležité (Angola – zejména ve druhé polovině 90. let, Etiopie a Konžská demokratická republika), byl zaznamenán útlum. Počátkem nového tisíciletí pak došlo k postupnému oživení obchodní výměny České republiky s Angolou, Kamerunem, Etiopií, Mali, Mosambikem, Senegalem a Tanzanií. Žádná ze zemí subsaharské Afriky se nikdy nezařadila mezi deset nejvýznamnějších vývozců a dovozců zboží z rozvojových zemí. Vzhledem k rychlému nárůstu jak vývozu, tak i dovozu, se k nim blíží v posledních letech JAR s exportem v hodnotě téměř 200 mil. USD a obratem více než 370 mil. USD v roce 2006.

S výjimkou let 1993 a 1996 byla naše obchodní bilance se zeměmi subsaharské Afriky pasivní. Od roku 1997 až do roku 2002 se záporné saldo obchodní bilance s tímto regionem postupně snižovalo, avšak v roce 2004 došlo k opětovnému nárůstu deficitu vzájemného obchodu. Díky rychlejšímu růstu vývozu do JAR v letech 2005 a 2006 bylo zaznamenáno aktivní saldo obchodu České republiky se zeměmi subsaharské Afriky.

V roce 2005 tak dosáhl český vývoz hodnoty 266,4 mil. USD a dovoz 233,1 mil. USD. V minulém roce zahraniční obchod České republiky se zeměmi subsaharské Afriky pokračoval ve svém vzestupném trendu. Vzájemný obrat vzrostl proti roku 2005 o 147 milionů USD, přičemž český vývoz dosáhl celkové hodnoty 364 milionů USD (meziroční nárůst o 36 procent). Obchodní bilance skončila aktivním saldem ve výši téměř 82 mil. USD. V komoditní struktuře dominovaly stroje a přepravní zařízení s podílem 65 procent a tržní výrobky s podílem více než 25 procent. V dovozu zaujaly první místo tržní výrobky s podílem 31 procento, stroje a přepravní zařízení s podílem 28 procent a dále suroviny (bez paliv) s podílem 22 procenta. Největšími partnery ve vývozu byly Jihoafrická republika (54 procenta z celkových vývozců do tohoto regionu) následována Nigérií (22 procenta) a dále Mali, Ghana a Angola. Největší dovozy byly realizovány opět z Jihoafrické republiky (61 procento z celkových dovozů) a dále z Mosambiku (13,5 procenta), z Pobřeží

slonoviny, Kamerunu a Libérie. Jak již bylo zmíněno, řada výrobků českého původu je do afrických zemí vyvážena prostřednictvím firem ve třetích zemích, což naše statistiky evidují jako vývoz do země sídla zákazníka, a nikoli jako přímý export do Afriky. V důsledku toho jsou celkové výsledky s tímto regionem poněkud zkresleny. Je proto třeba pokračovat v úsilí obchodní vztahy co nejvíce napřímít.

Česká republika si uvědomuje význam zemí subsaharské Afriky především z hlediska budoucího vývoje našich zahraničněobchodních vztahů. Dokladem toho je historicky první oficiální návštěva prezidenta republiky v subsaharské Africe (Nigérie a Jihoafrická republika) v prosinci 2006, během níž prezidenta Klause doprovázela i početná podnikatelská mise. Ministerstvo průmyslu a obchodu je připravováno i nadále co nejúčinněji podporovat rozvoj obchodně-ekonomických vztahů s těmito zeměmi.

Perspektivy obchodní a ekonomické spolupráce z hlediska teritorií a zboží

Z teritoriálního pohledu se pro spolupráci českých firem se subsaharskou Afrikou jeví nejperspektivnější Jihoafrická republika, ačkoli pro české firmy představuje nový trh, před rokem 1990 prakticky neznámý. Jedná se o velmi rozsáhlý trh, samotná JAR má 44 milionů obyvatel a spolu s dalšími zeměmi Jihoafrické celní unie (SACU) má více než 50 milionů obyvatel. Zde je třeba uvést, že SACU je jednou z nejstarších celních unií na světě a sdružuje v současné době mimo JAR také Botswanu, Namibii, Lesotho a Svazijsko, z nichž pouze Lesotho patří k nejméně rozvinutým zemím. Vzhledem k rozvoji dopravní infrastruktury a vnitrozemské poloze Botswany, Lesotha a Svazijska proudí značná část zboží do celní unie přes přístavy v JAR. Mezi perspektivní komodity pro uplatnění na jihoafrickém trhu patří dopravní zařízení a systémy, zařízení pro výrobu elektrické energie, technologie na ochranu životního prostředí, zvláště úprava a čištění vody a nakládání s odpady, biotechnologie, zařízení pro těžební průmysl, dodávky pro přípravu JAR na pořádání světového šampionátu v kopané v roce 2010, zařízení pro chemický, petrochemický a sklářský průmysl, automobilové součástky, malá letadla, zdravotnická technika a léčiva, sportovní zboží a spolupráce v oblasti informačních a komunikačních technologií.

Současně je JAR vzhledem ke své značně vysoké ekonomické a technické úrovni, vycházející z historického vývoje a tradice v této zemi, určitým hospodářským hege-

monem v subsaharské Africe. Řada jihoafrických firem má nejen obchodní kontakty s partnery v celé subsaharské Africe, ale často je s nimi spjata kapitálově. Jihoafrické bankovní a finanční instituce mají také velmi dobré kontakty na partnery z dalších afrických států s možností zajištění financování. Z tohoto pohledu je možné považovat JAR za vstupní bránu pro české firmy do ostatních zemí regionu subsaharské Afriky. Podnikatelské klima v JAR je velmi dobré s jasnými pravidly provádění obchodních a finančních operací.

Druhým nejvýznamnějším trhem pro české firmy je v současné době nejlidnatější země subsaharského regionu, Nigérie, kde již existují některé tradiční vazby z minulosti. Nigérie je ekonomicky nejvýznamnější zemí západní Afriky se značným přírodním bohatstvím, především ropy a zemního plynu. Tento trh skýtá v současné době značné možnosti pro vzájemnou spolupráci českých firem v oblasti rozvoje energetiky, dopravy, petrochemického průmyslu, těžby surovin včetně ropy, strojírenství, potravinářského průmyslu, vodního hospodářství, biotechnologií, zemědělství, zdravotnické techniky, léčiv atd. V očích části české podnikatelské veřejnosti tomuto trhu bohužel uškodila činnost především nigerijských zločineckých gangů, které lákají peníze na základě různých podvodných schémat. To by však nemělo české firmy v žádném případě odradit od spolupráce s ověřenými nigerijskými partnery. Případné pochybnosti o kredibilitě potenciálního partnera si mohou české firmy ověřit dotazem přímo na českém zastupitelském úřadě v Abui.

Mezi další perspektivní subsaharské trhy pro české podnikatele patří Ghana, Pobřeží slonoviny, Mali, Senegal, Kamerun, Etiopie, Keňa, Tanzanie, Angola, Demokratická republika Kongo (Kinshasa) a Mosambik. Možnosti pro spolupráci českých firem zde existují v oblastech zemědělství, těžebního průmyslu, strojírenství, dopravní infrastruktury, především modernizace a rozvoje železniční a silniční dopravy, výstavby elektráren, ať již tepelných, nebo vodních, včetně rozvodných sítí, chemického a petrochemického průmyslu, ochrany životního prostředí, zejména úpravy a čištění vody a odpadového hospodářství. I nadále si na těchto trzích udržuje svou pozici české spotřební zboží, jako například sklo, bižuterie, porcelán, domácí potřeby, papír, lepenka, textilní zboží a také některé potravinářské výrobky.

Martin Tlapa (1964) je náměstkem ministra průmyslu a obchodu České republiky.

tlapa@mpo.cz

Zimbabwe mezi Mugabem a Tsvangiraiem

Od jara 2000 se do povědomí široké veřejnosti na celém světě v pravidelných intervalech dostává JAROSLAV OLŠA, jr.

Zimbabwe. Země, o které se dlouhých dvacet let od její nezávislosti příliš nemluvalo, a pokud, tak převážně v dobrém. Najednou se nezasvěcený čtenář dozvídal o zabírání farem, politickém a ekonomickém chaosu a porušování lidských práv. Sedm let v centru zimbabwejské krize stojí dvě postavy: prezident a předseda vládní strany Africký národní svaz Zimbabwe-Vlastenecká fronta – (ZANU-PF) Robert Gabriel Mugabe a zakladatel opozičního Hnutí za demokratickou změnu (MDC) Morgan Tsvangirai. Tito dva hlavní aktéři politické krize v zemi se i díky médiím stali symboly boje dobra se zlem – je ale tento jejich mediální obraz opravdu realistický?

Území mezi řekami Limpopo a Zambezi bylo už v předkoloniálním období v polovině 19. století vnímáno za „eldorádo Britů“, jsou to právě britská média, která v posledních desetiletích určují tón v popisu reality v Zimbabwe. Nelze se tomu divit, vždyť ve Velké Británii žijí desítky tisíc osob, které díky svým rodinným či pracovním kontaktům považují Zimbabwe, resp. bývalou koloniální Rhodesii, za srdeční záležitost. Tato lobby výrazně ovlivňuje vnímání tamní reality, přičemž kritičnost britských médií k Mugabemu je historicky podmíněná, stejně tak ovšem i idealizace jeho soupeřů a odpůrců.

Sedmiletá krize vytvořila v evropských médiích řadu zjednodušených mýtů o situaci v zemi – ta je prezentována třeba jako conradovské „*Srdce temnoty*“ (v jednom českém periodiku) nebo třeba „*Země okovů a hladu*“ (jedno z posledních čísel Time). Sedm let jsou v divoké pozemkové reformě zabírány bělošské farmy a díky tomu se Zimbabwe stalo jednou z nejchudších zemí světa, píší média. V realitě však země díky těmto Mugabeho excesům sice ekonomicky rychle upadá, přesto se dosud neblíží nejchudším zemím světa a stále má (dojde-li ke zvratu) ve střednědobém výhledu lepší hospodářské vyhlídky než sousední Zambie a médii oceňovaný miláček donorů Mosambik.

Evropská média se také předhánějí v popisech masového porušování lidských práv a predikují, že země stojí na pokraji občanské války; nezřídka také označují Zimbabwe za jednu z nejnebezpečnějších zemí, hned po Iráku a Afghánistánu. Ulice zimbabwejských měst jsou ale na africké poměry stále bezpečné, pro běžného člověka i turistu bezpečnější než v řadě sousedních zemí, a opoziční představitelé nadále zasedají do poslaneckých lavic, cestují do zahraničí a volně se setkávají s cizinci i svými příznivci.

Dalším oblíbeným tématem evropských médií je svobodný přístup k informacím. Stačí ale několikadenní pobyt v zemi, aby každý jen trochu objektivní návštěvník zjistil, že vláda sice zastavila opoziční deník *Daily News*, ale na ulicích se veřejně prodávají nejen vládní noviny *The Herald*, ale i kritické nezávislé týdeníky typu *Zimbabwe Independent* nebo *Financial Gazette*. Tato více než kritická periodika vycházejí v desetitisícových nákladech a lze je běžně zakoupit i ve státních knihkupectvích Kingston's, tamtéž si týden co týden lze volně koupit dokonce i čerstvé vydání k vládnoucímu režimu extrémně kritického exilového *The Zimbabwean* vydávaného v Londýně...¹⁾

Nejproblematictější ale je mediální vnímání obou hlavních aktérů krize v Zimbabwe. Konflikt mezi Mugabem

ZEMĚMI SVĚTA

a Tsvangiraiem je – jak vidno z jejich postojů v minulosti – totiž více bojem o moc v zemi než snahou o změnu ekonomického a politického směřování země v 21. století.

Robert Mugabe: kandidát na Nobelovu cenu míru, nebo genocidní diktátor?

Když v roce 1980 v prvních nezávislých volbách zvítězila Mugabeho ZANU-PF,²⁾ celý svět se nikoli neoprávněně obával, že tento Čínou vyzbrojený marxistický partyzán svou politickou neobratností a ekonomickým mismanagementem nové Zimbabwe rychle zničí. Nestalo se ale to, co v Zambii nebo Mosambiku, naopak otevřenost vůči bývalým nepřátelům, otevření „socialistického“ Zimbabwe kapitalistické ekonomice a racionální politické kroky Mugabemu přinesly obdiv západního světa. Ovšem bez ohledu na chválu snášející se na zimbabwskou vládu po dlouhá léta po nezávislosti byla tamní politická situace vždy svým způsobem „zvláštní“. Politické scéně od prvopočátku dominovala ZANU-PF, kterou pevnou rukou řídil nejprve premiér a dnes prezident Mugabe. Ostatní politická uskupení neznamenal pro ZANU-PF nic než nezbytnou demokratickou stafáž. Po dvě desetiletí tak s drtivou přesvědčivostí i pravidelností vítězila ve všech parlamentních volbách; jakákoliv opoziční uskupení (většinou založená jen pro dané volby) jen výjimečně získala víc než několik málo poslaneckých křesel.

Jedinou vážnou opozicí ZANU-PF byla na počátku strana Africký vlastenecký svaz Zimbabwe (ZAPU) Joshuy Nkoma, která v prvních letech po nezávislosti tvořila součást vládní koalice. Její chabý pokus o zavedení principů pluralitní demokracie (když se ZAPU pokoušela vynutit si alespoň poradní roli ve vládě) ale ukončil okolnostmi vynucený útek Nkoma do zahraničního exilu, zatčení většiny klíčových funkcionářů ZAPU a následující „tichá“ občanská válka. V ní většinoví Šonové jménem ZANU-PF efektivně likvidovali politickou i ekonomickou základnu ZAPU, kterou tato strana měla u menšinového etnika Ndebelců. Válku (dnes evropskými novináři často označovanou za genocidu) tehdy ukončilo až „dobrovolné“ sjednocení obou stran v roce 1987.³⁾

Bez ohledu na excesy vládních bezpečnostních sil, při nichž zahynuly tisíce Zimbabwanů, byl Mugabe po celou dobu občanské války přijímán jak na západě, tak na východě s nejvyššími poctami. Jeho hlavními spojenci a donory byly překvapivě právě ty západoevropské země



známé svým důrazem kladeným na dodržování lidských práv – Švédsko, Nizozemsko – ale také bývalá koloniální velmoc Velká Británie. Mugabe se totiž trochu překvapivě stal miláčkem západních dárců, mj. i proto, že Zimbabwe neotevřel čínskému vlivu a na možné (a logické) ideové spojení – země sovětského bloku – pohlížel s viditelnou nedůvěrou.

Bez ohledu na reálnou situaci v Zimbabwe 80. let se tak země v očích západních spojenců i tamních médií stala symbolem úspěšné dekolonizace, zemí ekonomického růstu, prostě vzorem pro vesměs stagnující ostatní africké země.

Mugabe sám byl představován jako příkladný bojovník za právo a spravedlnost, vůdce spravedlivého boje proti jihoafrickému apartheidu; nebylo proto překvapivé, že se o Mugabem dokonce hovořilo v souvislosti s Nobelovou cenou míru.

Když pak v 90. letech tento zastánce socialistického řízení ekonomiky (kterou ovšem nikdy nezavedl) přijal podmínky bretonwoodských institucí a započal (byť váhavě) s ekonomickými reformami, které nakonec opravdu nastartovaly ekonomický růst Zimbabwe, Západ i Východ po roce 1989 jej oslavovaly o to víc. Nechybělo také mnoho a Zimbabwe bylo málem

odměněno i místem generálního tajemníka OSN, na které kandidoval dlouholetý pracovník aparátu OSN a bývalý zimbabwský ministr financí Bernard Chidzero; ten ale nakonec neměl šanci proti blízkovýchodnímu kandidátovi z „afrického“ Egypta Butrusovi-Ghálímu.

Morgan Tsvangirai: levicový populist, nebo bojovník za lidská práva?

Program strukturálních změn ekonomiky ESAP byl na začátku 90. let jedinou možností reformy zaostávající zimbabwské ekonomiky a Mugabeho vláda jej (s váháním) přijala nejen pod tlakem bretonwoodských institucí, ale také vědoma si jeho potřeby. Bez souhlasu Mugabeho by se tak jistě nestalo, ale vzdělaný prezident si uvědomoval kritickou situaci zimbabwské ekonomiky po otevření jihoafrického trhu vědom nutnosti reformem.

Proti „prozápádním“ reformám se ostře postavilo sílící odborové hnutí, do jehož čela se díky levicové dikci a populistickým názorům dostal do té doby nepřítel známý Morgan Tsvangirai. Tento bývalý obdivovatel Mugabeho byl od počátku jeho antipodem – jediné, co oba soupeře spojovalo, byla jejich schopnost zaujmout davy. Když se ale počátkem 90. let proti sobě postavili poprvé, byl tento konflikt vnímán zvenčí jako souboj „prozápádního“ liberála Mugabeho s levicově orientovaným populistou Tsvangiraie.

Nakonec to v první polovině 90. let byl právě Tsvangirai, který svým tlakem na vládu napomohl levicovému křídlu uvnitř ZANU-PF strukturální změny okleštovat a reformy zastavit. Ekonomickou krizi o pár let později Zimbabwe pocítilo také proto, že nastartované reformy nebyly pod tlakem odborů dokončeny. Nedobrá ekonomická situace pochopitelně podminovala Mugabeho pozici a posílila jeho kritiku Tsvangiraie. Ten po vzoru odborových předáků v sousedních zemích získával stále větší popularitu – aniž si jeho stoupenci uvědomovali, že svou vinu na krizi nese také díky svému aktivnímu odporu k reformám. S prohlubující se krizí po roce 1998 tak populistický rétor Tsvangirai získával stále více stoupenců a logicky dospěl k názoru, že nastal správný čas zúročit ji i na politickém poli. Proto krátce před blížícími se parlamentními volbami založil v druhé polovině roku 1999 novou politickou stranu MDC, jejímž cílem bylo převzít po dvaceti letech moc od ZANU-PF.

MDC (Movement for Democratic Change – Hnutí za demokratickou změnu) od počátku nebylo ničím jiným než širo-

kým hnutím a nemělo (podobně jako vládní strana) ani jasnou ideologickou základnu, nebo politický program. Název MDC jej překvapivě přesně charakterizoval – tomuto „hnutí“ (nikoli politické straně) nešlo o nic víc než „demokraticky“ dosáhnout „změny“ (tedy převzetí moci). Co by se dělo potom, nebylo jasné ani hlavním lídřům MDC.

Vůle po změně logicky konvenovala s pocity evropských médií, která „změnu“ považovala za cosi a priori pozitivního.

Tsvangirai versus Mugabe (2000–2007)

V předvečer ostře sledovaných voleb v červnu 2000 média použila tradičního zjednodušení. Mugabe se stal překážkou změny a Tsvangirai symbolem nového úsvitu. Mugabe – aniž se sám jakkoli zásadně změnil – se mediálně jako by mávnutím kouzleného proutky z „*pragmatika, liberála a velkého státníka*“, jak o něm v jeho biografii v roce 1981 napsali absolvent Oxfordu a korespondent Reuteru David Smith a reportér *Sunday Times* Colin Simpson, změnil v „*popudlivého a nedůtklivého diktátora opovrhujícího zákony a lidskými právy*“, jak jej o jedenadvacet let později v další biografii charakterizoval jiný absolvent téhož Oxfordu a reportér stejných *Sunday Times* Martin Meredith.⁴⁾

Mugabe byl ale „*popudlivý a nedůtklivý*“ už v 80. letech, což dokazoval například svým chováním ke spojencům politického odpůrce Joshuy Nkoma. Běžně „*opovrhoval zákony*“, když ve funkcích nechával své blízké přátele, přestože byli obviněni z korupce, a v jednom případě dokonce z vraždy. A „*opovrhování lidskými právy*“ – jak jinak by bylo možné charakterizovat Mugabem řízenou likvidaci odbojné ndebelské menšiny v dobách občanské války v letech 1982–87? Přesto byl tehdy stále vnímán a popisován jako „*velký státník*“.

A zatímco se Mugabe v médiích postupně měnil v autokratického diktátora ignorujícího vůli lidu, naopak Tsvangirai byl oním spasitelem, který měl Zimbabwe přinést novou prosperitu. Bohužel i jeho mediální portrét je více než zjednodušený, jako by se média nepoučila z chyb v 80. letech – běžně přehlíží i flagrantly nedodržování šéfa opozice a jeho strany.⁵⁾ Naprosto výjimečně se v souvislosti s MDC píše například o tom, že se této straně a jejímu vůdci ani po sedmi letech nepodařilo zaktivizovat široké masy zimbabwského obyvatelstva. Až na jedinou výjimku také žádná masová protivládní akce MDC neměla opravdu razantní dopad na chod

státu či vládu. Důvodů pro to je hodně, Tsvangiraiovi se totiž kromě vzdělaných městských obyvatel nepodařilo o nutnosti změny přesvědčit venkovské obyvatelstvo, když se mu nepodařilo najít žádnou alternativu Mugabeho „uplácení“ rozdávanou (původně ukradenou) půdou. Tsvangiraiovou hlavní mocenskou oporou se tak stali menšinoví Ndebelci, jejichž podpora byla však nikoli hlasem pro něj a jeho stranu, ale – tak jako po celé čtvrtstoletí – hlasem proti Mugabemu.

Média také přehlížela momenty, kdy se i Tsvangirai uchýlil k politickým krokům, které nebyly zrovna demokraticky transparentní. Zvláštností jeho jednání s kanadským lobbistou izraelského původu, díky nemuž chtěl v roce 2001 ovlivnit ozbrojenou sílu Zimbabwe, byla přehlášena faktem, že zimbabwská vláda těchto jeho aktivit zneužila (a zřejmě je přímo iniciovala s cílem jej diskreditovat) a Tsvangirai se několik let musel bránit obvinění z vlastizrady. Problémem ale zůstal už sám fakt, o čem a proč vlastně s lobbistou chtěl jednat.

Image demokrata a bojovníka za právo a spravedlnost Tsvangiraiovi v očích médií zůstává i po rozštěpení MDC, které založil. Tehdy se nezachoval příliš demokraticky: když se proti němu postavili kritici, bez větších skrupulí začal postupovat v rozporu se stranickými stanovami, což ve svém důsledku znamenalo, že nadále zůstal předsedou MDC. Výsledkem jeho boje o vlastní postavení tak je jen to, že v současnosti působí v Zimbabwe hned dvě strany stejného jména, členy toho „druhého“ MDC jsou dnes Tsvangiraiovi kritici, které ze „svě“ MDC nechal vyloučit. Problémem je však to, že striktně právně je opravdovým předsedou MDC dnes bývalý studentský aktivista a jaderný fyzik Arthur Mutambara, předseda „toho druhého“ MDC. Ke zmatení všech však zahraniční média – bez analýzy faktů – hovoří stále o MDC vedeném Tsvangiraie, zatímco o Mutambarově MDC pouze jako o „odštěpené“ frakci.⁶⁾

Image Tsvangiraie coby bojovníka za lidská práva pak nepřispívají ani občasné „problémy“ mezi „oběma“ MDC. Smutným případem je třeba osud bělošské členky parlamentu za MDC Trudy Stevensonové, kterou po rozštěpení MDC na ulici zbili neznámí mladíci. S překvapením totiž v útočnicích poznala členy „Tsvangiraiova“ MDC...

To, co se posledních sedm let děje v Zimbabwe, není ničím jiným než devastací země, která byla dříve pro Afriku vzorem. Rozpad ekonomiky, rozštěpení spo-

lečnosti a politická krize – to vše jde bez diskuse na vrub vládnoucí ZANU-PF a prezidenta Mugabeho. Otázkou jen zůstává, kde je cesta ven z této krize? Při četbě médií se často zdá, že stačí odchod Mugabeho a ZANU-PF. Vše ale nasvědčuje tomu, že ani přechod moci do rukou opozice není řešením pro budoucnost Zimbabwe. Cesta z krize tak vede zřejmě jen tou nejtrnitější cestou – pouze na základě dohody mezi opozicí a vládou, mezi vládou ZANU-PF a jejími kritiky...

Jaroslav Olša, jr. (1964) vede odbor analýz a plánování MZV. V letech 2000–2006 byl velvyslancem ČR v Zimbabwe.

olsa-jr@post.cz

¹⁾ O úrovni vládních, opozičních a exilových periodik se lze přesvědčit na jejich kvalitně vedených webových stránkách: www.herald.co.zw (vládní deník, Harare) www.fingaz.co.zw (nezávislý týdeník Financial Gazette, Harare) www.theindependent.co.zw (extrémně protivládní týdeník, Harare) www.thezimbabwean.co.uk (exilový týdeník, Londýn).

²⁾ Pro ZANU-PF není – díky voličské základně – internetová propaganda příliš potřebná, jejich stránka proto funguje spíše občas www.zanupf.co.zw (vládní strana ZANU-PF).

³⁾ K „dobrovolnosti“ tohoto rozhodnutí zmíníme snad jen fakt, že už při jednání o spojení obou stran měla ZANU dvě základní podmínky – název spojené strany bude automaticky ZANU a jejím předsedou se stejně demokraticky stane její předseda Mugabe.

⁴⁾ Simpson, C. – Smith, D.: *Mugabe*. London: Sphere Books 1981.

Meredith, M.: *Robert Mugabe. Power, Plunder and Tyranny in Zimbabwe*. Johannesburg: Jonathan Ball 2002.

V zimbabwejských knihupectvích je běžně k dostání široký výběr knih o současnosti a minulosti země, počínaje recentně vydanou oslavou biografii rhodeského apartheidního premiéra Iana Smitha, esejistické reportáže o Zimbabwe ze země vyhoštěného novináře Andrewa Meldruma či vzpomínkové knihy renegátů vládní ZANU-PF. Vedle nich na policích běžně leží ultralevicové a ultranacionalistické traktáty některých současných prominentů Mugabeho režimu.

⁵⁾ Huddleston, S.: *Face of Courage. A Biography of Morgan Tsvangirai*. Cape Town: Double Storey 2005.

Tsvangiraiův životopis jako by z oka vypadl životopisu Mugabeho z roku 1981, Huddlestonová je však ještě podbízivější než Smith a Simpson.

Primitivní PR triky používají vydavatelé biografii obou státníků – na Meredithově Mugabem je prezident s výrazně otevřenou pusou, zlověstně cosi křičící (prakticky stejný typ portrétního používá vládní The Herald, když publikuje fotky Tsvangirai). Naopak jihoafrický nakladatel Tsvangiraiova životopisu na obálku dal fotografii „tatíčka“ Tsvangirai utěšujícího na svých prsou mladého černocha, to vše s pozadím v národních barvách. Fotografie se zatnutými pěsti najdete v Meredithovi, naopak orající státník nikoho nepřekvapí v Huddlestonové.

⁶⁾ Webové stránky „obou“ MDC bojují nejen proti ZANU-PF www.mdcuk.com (opoziční strana MDC, frakce A. Mutambara) www.mdczimbabwe.org (opoziční strana MDC, frakce M. Tsvangirai)

Ghana: Stigmata zaostalosti

„Ghana, vaše milovaná země je navždy svobodná!“¹⁾ byla slova, kterými Dr. Kwame Nkrumah, politický vůdce, vizionář a architekt Africké unie,²⁾ deklaroval 6. března 1957 ghanskou nezávislost, aby byl o devět let později svržen z prezidentského křesla jako diktátor.

„Pevně věřím, že můj ghanský národ dojde svobody a spravedlnosti,“³⁾ napsala britská královna Dr. Nkrumahovi počátkem března 1957. „Svoboda a spravedlnost“ se staly národním mottem suverénního afrického státu, Ghany.

Ghana byla prvním místem v kontinentální subsaharské Africe, kde přistáli Portugalci a založili opěrné body pro obchod se zlatem (odtud původní název Zlatonosné pobřeží) a později s otroky. Ghana byla také prvním státem černé Afriky, který vyhlásil dne 6. března 1957 nezávislost. Přesto, nebo možná právě proto, že je Ghana zemí se značným nerostným bohatstvím, s úspěšným zemědělstvím a s poměrně vzdělaným obyvatelstvem, nevyhnula se jí léta nepokojů a ozbrojených převratů stejně jako většině ostatních subsaharských ekonomik. Od osmdesátých let se však její hospodářská situace pod taktovkou pučistického prezidenta J. J. Rawlingse stabilizovala a v devadesátých letech se Ghana vrátila k pluralitní demokracii. Současný ghanský prezident John Kufuor je předsedou Africké unie; ghanská armáda se účastnila mírových operací v Côte d'Ivoire, Libérii, Sieře Leone i Demokratické republice Kongo; ghanské diplomatické sbory proslavil Kofi Annan, generální tajemník Organizace spojených národů v letech 1997–2006.

Kakao a zlato

Ve světě obchodu je Ghana známá především díky kakaovým bobům. Podíl Ghany na světové produkci kakaa, přesahující v posledních letech 3,5 milionu tun, činí asi 21 procento, což ji řadí na druhé místo na světě.⁴⁾ Bezmála tři čtvrtiny produkce ghanského kakaa směřují do zemí Evropské unie, dalších 6 procent do Japonska. Kakaové boby jsou však jen jedním z celé řady příkladů vývozu nezpracované zemědělské produkce a nerostných surovin do rozvinutých ekono-

mik a dovozu finálních výrobků s vysokou přidanou hodnotou zpět. V Ghaně se prodává holandské instantní kakao, belgické chlazené kakaové mléko, nigerijské čokoládové nanuky a indonéska mléčná čokoláda. Podobná situace panuje i v případě zlata: Ghana je jeho sedmým největším světovým producentem, na jejích exportech se tato komodita podílí 32 procenty, těžba zlata se mezi roky 2004 a 2005 zvýšila o 63 procenta (na 2 miliony uncí zlata ročně).⁵⁾ Podíl Ghany na celosvětových vývozech se však od vyhlášení samostatnosti scvrkl z 0,23 na pouhé 0,03 procenta a nadále klesá.⁶⁾

Neudržitelný rozvoj

Ghanská ekonomika nicméně v posledních letech zaznamenává mimořádný ekonomický vzestup spojený s politickou stabilitou.⁷⁾ Tempa růstu HDP překračují 5 procent, tempa hrubé tvorby kapitálu 7 procent, inflaci se podařilo zkrotit k deseti procentům. Na tomto růstu se nejvýraznější měrou projevuje rozvoj průmyslové výroby, která ukazuje z podílu zemědělství na tvorbě HDP ve svůj prospěch každoročně asi 0,5 procenta. Ghanský průmysl je také oblíbeným cílem zahraničních investorů, kteří přinášejí do země každoročně až 150 milionů USD⁸⁾ v podobě přímých zahraničních investic (PZI). Zpracovatelský průmysl však stále skomírá pod hranicí desetiprocentního podílu na tvorbě domácího produktu, a tak i přílivy PZI spíše podporují žalostnou pozici Ghany coby exportéra produktů s nízkou přidanou hodnotou.

Současný rychlý rozvoj ghanské ekonomiky s největší pravděpodobností bo-

hužel nelze považovat za udržitelný, a to z několika důvodů: Tím prvním je skutečnost, že rychlý hospodářský růst je financován z valné části (přes 75 procent)⁹⁾ ze spotřebních výdajů domácností, což při výrazné absenci zpracovatelského průmyslu vede ke zvyšování poptávky po dovozech. Není žádným tajemstvím, že jednou z prvních věcí, kterou si Ghaňané kupují do svých domácností, jsou levné čínské televizory. Nad nejhudšími čtvrtěmi Akkry, hlavního města Ghany, tak z hliněných a plechových chatrčí k nebi vyrůstá houšť televizních antén a večer se ze všech koutů rozléhá hlasitá reprodukováná hudba a dialogy populárních nigerijských telenovel.

Druhým důvodem zpochybnění udržitelnosti současného rozvoje je stagnace indexu HDI. Jeho hodnota se v roce 2004 vrátila na úroveň poloviny devadesátých let. Při rychle rostoucím HDP a při ročním přírůstku populace stlačeném pod dvě procenta reflektuje pokles HDI klesající životní úroveň v zemi. Téměř polovina obyvatel přežívá pod hranicí absolutní chudoby (1 USD na den), pod hranicí extrémní nouze (2 USD na den) žijí čtyři z pěti Ghaňanů.¹⁰⁾ Zatímco zdravotní péče se pozvolna zlepšuje a podvýživou trpí zhruba deset procent populace,¹¹⁾ zásadním potíží čelí systém vzdělávání. Klesá gramotnost dětí i dospělých, počet žáků, kteří dokončí pět let školní docházky, se propadl z osmdesáti procent na počátku devadesátých let kamsi k šedesáti procentům. Ghana čelí nedostatku kvalitních učitelů na státních školách a finanční nedostupnosti privátního vzdělávání (přestože rok na soukromé střední škole nestojí obvykle víc než 150 EUR).

Třetím důvodem je bující korupce a šedá ekonomika. Ghana nabízí jedno z nejprůvratnějších podnikatelských klimátů v subsaharské Africe.¹²⁾ Malé a střední firmy zajišťují přes polovinu oficiální zaměstnanosti, což je podíl srovnatelný například se Slovenskem nebo Velkou Británií. Podle některých odhadů¹³⁾ však představuje počet osob zaměstnaných v tzv. neformálním sektoru hospodářství („šedá ekonomika“ nebo též „stínová ekonomika“) až 75 procent oficiální zaměstnanosti. Neformální odvětví ekonomiky jsou spojena jednak s prorůstáním korupce do veřejné správy, jednak je jejich existence vyživována neúplným a nedokonalým právním řádem. Ghana klesla od roku 2002 v hodnocení vnímání korupce prováděném organizací Transparency International z 50. na 77. příčku

světového žebříčku.¹⁴⁾ Úplatky, zejména policistům a úředníkům, se staly zcela běžnou součástí každodenního života, která skoro připomíná vybírání mýtného nebo kolků a administrativních poplatků.

Půda

Nedokonalá ghanská legislativa podporuje rozvoj šedé ekonomiky, jež nepodléhá zdanění, a zvyšuje korupční potenciál oficiální i neoficiální veřejné správy. V Ghaně vedle sebe existují dva zásadně odlišné systémy veřejné správy, v jejichž kompetenci jsou i otázky vlastnictví nemovitostí. Tradiční systém poskytuje vlastnická práva automaticky tomu, kdo jako první obsadí dosud neobdělávané a neosídlené území.¹⁵⁾ Důsledkem dlouhodobé aplikace tohoto zvykového práva je prakticky totální likvidace původních

deštných pralesů na území Ghany a časté a opakované vypalování celých hektarů savany, neboť ten, kdo vykácí prales, jednak získá kvalitní a vysoce ceněné dřevo tropických stromů, jednak mu připadne nový pozemek (stejně tak, když se vypálí a rozorá step). Oficiální katastrální systém je postaven na principech platných v rozvinutých tržních ekonomikách, vychází z přesných map a umožňuje transparentní obchod a nakládání s půdou.

V severních a západních regionech Ghanské republiky se ukazuje, jak nezbytné je dokončit pozemkovou reformu. Tyto oblasti jsou dnes důkazem omezeného akčního rádia centrální státní moci z Akkry. Půda je v těchto oblastech většinou ve vlastnictví lokálních náčelníků (v případě Ašantského království krále), kteří jsou



vykonavateli moci a jimž jsou – minimálně v tradičním pojetí společnosti – podřízeni i státní zaměstnanci, včetně policistů. Náčelník na „svých“ územích vybírá daně a poplatky, uděluje povolení k podnikání i ke stavbě, pronajímá půdu. Podnikatelé i rodiny jsou závislí na vůli a náladě náčelníka, což zcela zjevně neposiluje ani pozici metropolitní státní správy, ani sebedůvěru, invenci a podnikavost místních obyvatel. Snad proto muži v severních a západních regionech raději tráví celé dny poléháváním a klábosením u silnice. David S. Landes se sice snaží vysvětlit rozdílnou úroveň produktivity (a tím i úspěšnosti a prosperity různých národů světa) prostými přírodními a klimatickými rozdíly,¹⁶⁾ neříká však, jak je možné, že ženy zvládají celodenní péči o domácnost, nemocné a děti, práci na polích i nošení vody ze vzdálených studní nebo rybníků, zatímco muži jen odpočívají ve stínu rozložitých mangovníků hrající dámu.

Voda

Pravdu má však profesor Landes přinejmenším v tom, že tropické vedro je vysilující a pražící slunce během několikaměsíčních období sucha činí z vody surovinu mimořádného strategického významu. Chlazené nápoje jsou prosperujícím byznysem. Ledová pitná voda („ice water“ nebo „pure water“) se prodává v půllitrových igelitových sáčkích,¹⁷⁾ Coca Cola Comp. tak jako v každé jiné zemi nabízí širokou paletu nealkoholických nápojů. Při populaci přesahující 20 milionů a tropickém, resp. subtropickém klimatu je denní spotřeba pitné vody obrovská. Jejím vedlejším produktem jsou tuny igelitových sáčků (voda v lahvích a nápoje v plechovkách jsou podstatně dražší, které vítr hromadí ve stokách a roznáší po městech i po savaně, aby je jednou za čas někdo posbíral a v neděli před bohoslužbou spálil spolu s ostatními odpadky na temné doutnající hromadě.¹⁸⁾

Po celé Ghaně se nicméně stále budují nové studny a ruční pumpy, počet obyvatel s přístupem k nezávadné vodě se od roku 1990 zvýšil o více než 30 procent.¹⁹⁾ Tekoucí vodu a fungující kanalizační systém však Akkra nemá a nemají je ani hlavní města regionů, ani městečka na březích největší umělé vodní nádrže světa na řece Volta.²⁰⁾ Podobně jako celá Ghana také Voltská přehrada na intenzivní využití svého potenciálu stále čeká. Na jejích březích se překvapivě nezelenají celoročně uměle zavlažovaná políčka a na její hladině nepulzuje čilý obchodní ruch.

Závislost na pomoci

Pumpy na vodu jsou jedním z příkladů, kam v Ghaně putuje oficiální rozvojová pomoc (ODA). Do země směřuje každoročně přes 1,3 mld. USD od oficiálních dárců (cca 15 procent hrubého domácího produktu)²¹⁾ a reálně nezjistitelné sumy sem tečou prostřednictvím nevládních organizací (NGO), jichž v Ghaně pracuje přes tři tisíce, a také pro ně platí, že státní moc je účinná jen na jihu Ghany, kolem Akkry a podél pobřeží Guinejského zálivu. Nevládní organizace operující na severu, v nejhudších a nejzaostalejších regionech země, jsou de facto zcela mimo kontrolu státní správy. Každá škola, každé turistické centrum, každá studna, most přes vyschlé koryto potoka, pouliční lampy, kostely i sirotčince tu však mají své zahraniční sponzory.

Pracovníci nevládních organizací i oficiálních rozvojových agentur si stěžují na liknavost, nespolehlivost a pasivitu svých ghanských partnerů. Otázkou však zůstává, zda právě padesát let rozvojových projektů koncipovaných často v kancelářích oficiálních i nevládních rozvojových agentur ve vyspělých ekonomikách k jisté netečnosti a nečinnosti příjemců pomoci nepřispěly. V Ghaně není nouze o příběhy lidí, kterým některý z cestovatelů nebo pracovníků NGO zaplatil školné či jízdní kolo a kteří se dnes cítí podvedeni, protože další rok jim již jejich dárce neposlal nic. Mezinárodní pomoc generuje nezdravou závislost nejen na makroekonomické úrovni, ale především v případech osobního kontaktu dárce a příjemce pomoci.

Rozvinuté ekonomiky rády zveřejňují milionové sumy, které na rozvojovou pomoc věnovaly, a rády poukazují prostředky nevládním organizacím, o nichž dnes panuje (celkem nepodloženě) mínění, že dokáží pomoci realizovat efektivněji a lépe. Podle ghanského ministerstva pro rozvoj pracovních sil a zaměstnanost ale NGO utratí zhruba 80 procent svých rozpočtů na administrativní náklady.²²⁾ Navzdory tomu, že filosofie nevládních organizací stojí na dobročinnosti a filantropii, mnohé z těch, které působí v Ghaně, používají získané prostředky k osobnímu obohacení svých zřizovatelů. Běžnou otázkou pro Ghaňana, kterému se podařilo vymanit z pasti chudoby a daří se mu lépe než ostatním, je: „Ty sis založil NGO?“²³⁾ Přitom dobrovolníci, kteří přijíždějí do Ghany z celého světa, nezřídka zaplatí víc než 1000 USD za zorganizová-

ní pracovního pobytu, aby po příjezdu do Akkry zjistili, že by jim stačilo koupit si byt toho nejlevnějšího průvodce a získali by víc informací a lepší ubytování.

Ghanská republika – přestože je považována za jednoho z úspěšných hráčů subsaharského týmu – stále trpí varovnými symptomy zaostalosti a jejich léčení nebude snadné. Zatímco současný prezident John Kufuor během oslav 50. výročí ghanské samostatnosti hýřil optimismem, jeho předchůdce Jerry J. Rawlings je zcela ignoroval. Namísto pompézních projevů ke ghanskému lidu vydal prohlášení, v němž upozorňuje, že: „Ghana čelí korupci prorůstající do všech oblastí, propásla příležitosti ke skutečnému rozvoji, šíří se protekcionářství, tribalismus, jsou známe případy mučení a vražd s politickým pozadím. Vzdělávací systém je v rozkladu a z pojmu dobrá vláda zbylo jen prázdné pozlátko.“²⁴⁾ Rawlings je sice dnes v zatrpklé opozici a kritizovat vládu je jeho práce, vyjmenoval však velmi trefně některá z hlavních stigmat ghanské zaostalosti. I přes ně jsou Ghaňané považováni za nejprátelejší a nejpohostinnější z afrických národů, za lidi s bezmezným optimismem a dobrou náladou. Snad jim vydrží i v příštích padesáti letech.

Aleš Kocourek (1979) působí na katedře ekonomie Hospodářské fakulty Technické univerzity v Liberci a na katedře politologie a mezinárodních vztahů Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

ales.kocourek@gmail.com

¹⁾ Převzato z BBC. „Ghana, your beloved country is free forever.“ London, UK: BBC News. [online] [cit. 09/04/2007] www.bbc.co.uk/world-service/focusonafrika/news/story/2007/02/070129_ghana50_independence_speech.shtml

²⁾ Viz např. Nkrumah, K.: *I Speak of Freedom*. Modern History Sourcebook, 1961. [online] [cit. 09/04/2007] www.fordham.edu/halsall/mod/1961nkrumah.html

³⁾ Převzato z BBC. „It is my earnest and confident belief that my people in Ghana will go forward in freedom and justice.“ London, UK: BBC News. [online] [cit. 09/04/2007] news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/march/6/newsid-2515000/2515459.stm

⁴⁾ Největším světovým výrobcem kakaa je Côte d'Ivoire s podílem na světové produkci přesahujícím 35 %. *InfoComm: M@rket Inform@tion in the Commodities Area*. Geneva: UNCTAD. [online] [cit. 09/04/2007] r0.unctad.org/infocomm/angla/cocoa/market.htm

⁵⁾ *Gold mining 'key to poor nations'*. London, UK: BBC News. [online] [cit. 08/04/2007] news.bbc.co.uk/2/hi/business/4581015.stm

⁶⁾ Pro představu podíl České republiky (s poloviční populací a třetinovou rozlohou) na světových vývozech je 0,75 %. *Handbook of Statistics*. Geneva: UNCTAD. [online] [cit. 09/04/2007] stats.unctad.org/handbook/ReportFolders/ReportFolders.aspx.

⁷⁾ Podle indexu Failed State Index je ghanská státní správa třetí nejlepší v subsaharské Africe (po Jihoafrické republice a ostrovu Mauricius) a je hodnocena lépe než chorvatská nebo bulharská. *Failed States Index 2006*. Washington: The Fund for Peace, 2006. [online] [cit. 10/04/2007] www.fundforpeace.org/programs/fsi/fsindex2006.php

⁸⁾ *World Investment Report 2006*. Geneva: UNCTAD, 2006. ISBN 92-1-112703-4. [online] [cit. 28/03/2007] www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir06_fs_gh_en.pdf

⁹⁾ Ve srovnání např. s Botswanou, kde je to jen 28 %. *Handbook of Statistics*. Geneva: UNCTAD. [online] [cit. 09/04/2007] stats.unctad.org/handbook/ReportFolders/ReportFolders.aspx.

¹⁰⁾ *Human Development Report 2006*. 1st Ed. New York: UNDP, 2006. [online] [cit. 20/03/2007] hdr.undp.org/hdr2006/statistics/countries/data_sheets/cty_ds_GHA.html

¹¹⁾ *World Development Indicators 2005*. Washington: IBRD / WB, 2005. ISBN 0-8213-6072-8.

¹²⁾ Viz např. databáze Světové Banky Doing Business www.doingbusiness.org

¹³⁾ Ayyagari, M. – Beck, T. – Demirgüç-Kunt, A.: *Small and Medium Enterprises across the Globe: A New Database*. Washington: IBRD / WB, 2003. [online] [cit. 09/04/2007] www.worldbank.org/research/bios/tbeck/abd.pdf

¹⁴⁾ *Corruption Perceptions Index*. Berlin: Transparency International, 2007. [online] [cit. 05/04/2007] www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

¹⁵⁾ Alhassan, O. – Manuh, T.: *Land Registration in Eastern and Western Regions, Ghana*. Research Report 5. Accra: 2005. Institute of African Studies, University of Ghana. [online] [cit. 05/04/2007] www.iied.org/pubs/pdf/full/12522 IIED.pdf

¹⁶⁾ Landes, D. S.: *Bohatství a bída národů: Proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí*. Praha: BB/art, 2004. ISBN 80-7341-291-8.

¹⁷⁾ V přepočtu za zhruba jednu korunu.

¹⁸⁾ Vzhledem k řídké elektrifikaci země je navíc voda chlazená pomocí naftových agregátů. Spotřeba ropy se v Ghaně v roce 2004 zvýšila o 5 000 barelů denně, vlastní produkci tak země pokrývá pouhou šestinu své spotřeby. *Ghana – CIA Factbook*. Washington: CIA, 2007. [online] [cit. 06/04/2007] www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gh.html

¹⁹⁾ *Globalis*. Global Virtual University, 2006. [online] [cit. 30/03/2007] globalis.gvu.unu.edu/indicator-detail.cfm?Country=GH&IndicatorID=84

²⁰⁾ Volská vodní nádrž má rozlohu asi 850 000 ha, zabírá 7 % území Ghany, byla dokončena v roce 1966, měsíc před svržením prezidenta Nkrumaha. Výkon její turbíny pokrývá sedminu spotřeby elektrické energie Ghany. *West Africa*. 6th Ed. Victoria: Lonely Planet, 2006. ISBN 1-74059-771-0.

²¹⁾ *World Development Indicators 2005*. Washington: IBRD / WB, 2005. ISBN 0-8213-6072-8.

²²⁾ Adam, I.: *Ghana to blacklist NGOs*. London, UK: BBC News. [online] [cit. 08/04/2007] news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3517827.stm

²³⁾ Převzato z Adam, I.: *Ghana to blacklist NGOs*. London, UK: BBC News. [online] [cit. 08/04/2007] news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3517827.stm

²⁴⁾ Převzato ze: Smith, V.: *Rawlings will Not Attend Ghana@50 Programmes*. London, UK: Modern Ghana, 2007. [online] [cit. 08/04/2007] www.modernghana.com/GhanaHome/NewsArchive/news-details.asp?id=VFZSSk1FOVVRVFU9&menu-id=1&gender=Press-Releases

Somaliland na cestě k nezávislosti?

PAVEL MIKEŠ

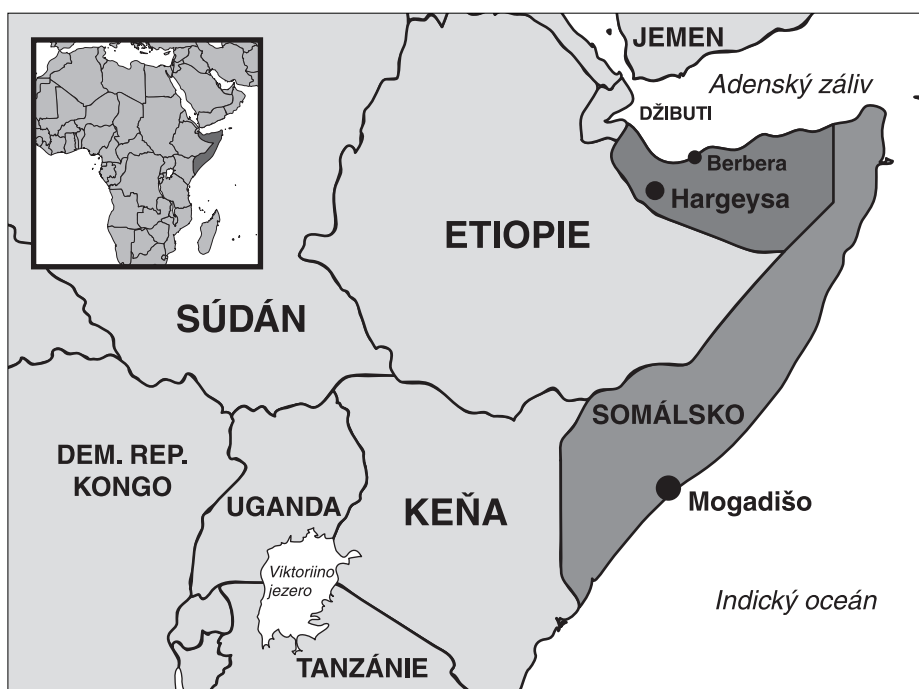
Somálci dnes žijí ve čtyřech státech severovýchodní Afriky, de facto však v šesti: Džibuti, Somalilandu, Puntlandu, Somálsku, Etiopii a v severní Keni. V Somalilandu, Puntlandu a Somálsku představují naprostou většinu obyvatelstva. V Džibuti tvoří polovinu obyvatelstva a zaujímají dominantní postavení. V Etiopii patří k největším etnickým skupinám a mají vlastní samosprávný region. Přestože by bylo v této situaci možné hovořit o roztržetosti somálského národa, je tento stav mnohem jednodušší, než byl v období před koloniálním zábořem, kdy na Somálci obývaném území žádný stát neexistoval a každý z mnoha somálských klanů a kmenů byl nezávislý. Vnitrozemí obývali nomádi a pobřežní města byla řízena somálsko-arabskými obchodníky.

Vytvoření dnešního Somalilandu na konci 19. století nebylo dáno ani tak touhou Britů po ovládnutí dalších území jako snahou zajistit zásobování potravinami pro přístav Aden v jižním Jemenu a zabezpečit námořní cestu do Indie. Britové uzavřeli smlouvy o protektorátu s předáky klanu Isaaq (nikoli však s klanem Darod ve východním Somalilandu). Snahou koloniální mocnosti bylo zajistit bezpečnost obchodní cesty z přístavu Berbera do Hargeisi a do dění v vnitrozemí zasahovat co nejméně. Přesto britská přítomnost vyvolala somálský odpor a vyprovokovala jedno z neúspěšnějších a nejdéle trvajících protikoloniálních po-

vstání – povstání sajjida Mohameda Abdille Hassana. Povstání mělo velmi významný islámský prvek a jeho cíli bylo osvobození Rohu Afriky od nevěřících a vytvoření nadklanové somálské jednoty. Centrem hnutí sajjida Mohameda byl východní Somaliland, oblast obývaná klanem Darod.

Během druhé světové války dobyla Mussoliniho Itálie Etiopii a na několik měsíců rovněž Britské Somálsko. Během tohoto krátkého období byla dočasně spojena téměř všechna somálská území v jeden celek pod italským vedením. Cílem sjednocení somálských území bylo zejména oslabit Etiopii, postavit proti so-





bě Somálce a Etiopany, resp. křesťany a muslimy. Ještě několik let po druhé světové válce nebyla etiopská území se somálským obyvatelstvem předána Etiopii, ale byla spravována Velkou Británií. Jak italská, tak britská správa vedly k posílení pansomalistického hnutí.

Na cestě k dezintegraci Somálska

Britské Somálsko získalo nezávislost 26. června 1960. O pět dní později se stalo nezávislým i Italské Somálsko a obě země se spojily. V politice všech následujících vlád hrál významnou roli pansomalismus, který nakonec dohnal v polovině sedmdesátých let minulého století Somálsko Siyada Barreho k válce s Etiopií o Ogaden. Tato válka znamenala vyvrcholení pansomalistických snah a současně jejich hlubokou porážku. Otevřela cestu k postupné dezintegraci Somálska, občanské válce, resp. několika občanským válkám současně, a k „úniku“ Somalilandu ze Somálska. Po třiceti letech soužití ve společném státě – 17. května 1991 vyhlásil Somaliland svou nezávislost. Dodnes však čeká na mezinárodní uznání, přestože úspěšně funguje jako de facto nezávislý stát.

Pro jeho uznání uvádějí Somalilandci následující argumenty:

Historicko-právní argumenty

Hranice Somalilandu vycházejí z koloniálních hranic, a že tudíž není porušen princip nedotknutelnosti koloniálních hranic, který na začátku šedesátých let vy-

hlásila Organizace africké jednoty a který se 40 let osvědčuje jako účinná ochrana před teritoriálními spory. Dále je vyzdvihována skutečnost, že vstup do svazu s Italským Somálskem byl dobrovolný (a lze z něj tudíž jednostranně vystoupit). Jsou hledány paralely jinde v Africe, zejména je zdůrazňována paralela s nedávným rozdělením Etiopie a Eritrey, ale i Senegalu a Mali v šedesátých letech.

Etnické argumenty

Poměrně jednoduché etnické složení favorizuje vytvoření nezávislého státu. Většinu obyvatelstva tvoří Isaaqové, kteří žijí téměř výhradně v Somalilandu. Jen jejich malá část přesahuje do sousední Etiopie. V zemi však také žijí dvě významné minority – příslušníci klanu Dir, jejichž většina žije v sousedním Džibutsku. Dírové nemají větší politické aspirace. Problematictější jsou klany Darod žijící ve východním Somalilandu. Darodové jsou jednak vůbec nejpočetnější etnickou skupinou Somálska, jednak tvoří většinu v sousedním Puntlandu, dalším ze somálských území, které je de facto nezávislé. Od svého vzniku požadoval Puntland revizi puntlandsko-somalilandské hranice tak, aby respektovala etnické hranice, tj. připojení východního Somalilandu k Puntlandu. Toto řešení by samozřejmě nebylo v souladu s principem respektování koloniálních hranic, a nejenže by zmenšilo Somaliland, ale vzalo by mu jeden z nejdůležitějších a na africké půdě nejpádnějších argumentů, tj. že vznik Somalilandu vychází z koloniálních hranic.

Argumenty zdůrazňující good governance

Především Somaliland jako stát funguje, a to mnohem lépe než jižní Somálsko. Probíhají v něm volby, disponuje vládou, ministry, parlamentem, státní správou, má vlastní měnu. Navracející se somalilandská diaspora s sebou přináší know-how a investice. Ekonomicky je Somaliland životaschopný a disponuje významnými zdroji příjmů, z nichž na prvním místě je přístav Berbera a náhradní přístup k moři Etiopii (náhradní zejména za Aseb ztracený po etiopsko-eritrejském rozdělení). Vysočina v okolí Hargeisy je tradičním zdrojem masa pro země Arabského poloostrova. Významný je turistický potenciál, prakticky nevyužívaná nerostná ložiska.

Boj proti terorismu

Vedení Somalilandu se připojilo k boji proti terorismu a oprávněně argumentuje, že dobrá správa tohoto území zmenšuje manévrovací prostor pro extremistická hnutí, která by chtěla využít faktické absence státních struktur na většině somálských území. Je vyzdvihována, až přeceňována strategická poloha Somalilandu při ústí Rudého moře a skutečnost, že Berbera patří k nejlepším přístavům regionu a v minulosti byla významnou britskou, americkou a sovětskou základnou.

Uznání závislé na zájmech okolních států

Přestože uvedené argumenty jsou z věšiny platné a mají svou váhu, mezinárodní uznání závisí na postoji a reálných politických zájmech ostatních afrických států. Nejbližší a nejvýznamnější soused a regionální mocnost Etiopie neoficiálně přiznává, že nezávislý Somaliland by byl v jejím zájmu. Současně si však uvědomuje, že vzhledem k dlouhé historii etiopsko-somálských konfliktů by jednostranné uznání bylo kontraproduktivní. Stejně tak by nezávislý Somaliland byl v zájmu Džibuti, neboť by se tak na dlouhou dobu zbavilo obav z pansomalistických snah zahrnout všechna somálská území (a tedy celé nebo část Džibuti) do Velkého Somálska. Cesta k nezávislosti Somalilandu pravděpodobně vede přes společnou iniciativu dostatečně velké skupiny afrických států, v ideálním případě států bez přímé angažovanosti v regionu, kterým mohou diskretně napovídat mimoevropské mocnosti či supervelmoci.

Pavel Mikeš (1960) je afrikanista, působil v Konžské demokratické republice jako vedoucí zastupitelského úřadu.

pvlmks@yahoo.com

Mauritánie

po historických prezidentských volbách

Obyvatelé západoafrické Mauritánie si v březnu zvolili novou hlavu státu: poprvé tak učinili zcela demokracicky a transparentně. Mauritánská islámská republika je jednou z nejchudších zemí světa, milion čtverečních kilometrů jejího území téměř beze zbytku vyplňuje Sahara. Hlavním zdrojem příjmů místní ekonomiky je těžba železné rudy, rybolov a od minulého roku rovněž produkce ropy. Na poli mezinárodních vztahů ovšem Mauritánie hraje roli poněkud přesahující její demografické dimenze či hospodářskou sílu. V roce 1999 totiž navázala diplomatické styky s Izraelem, se Spojenými státy spolupracuje v oblasti boje proti terorismu, a v posledních letech navíc vzbuzuje pozornost Evropské unie jako přestupní stanice nelegálních imigrantů. Konečně, úspěšná a trvalá demokratizace by z tohoto státu mohla učinit politický maják arabského světa.

VÁCLAV PRÁŠIL

Břežnové prezidentské volby byly vyvrcholením dvacetiměsíčního procesu demokracické přeměny. Plukovník Alí Uld Mohammed Fál, zosnovatel spíše poklidného a nenásilného puče ze srpna 2005 a vůdce vládnoucího vojenského výboru, mezi kandidáty nefiguroval. Ve volbách zvítězil nezávislý kandidát Sídí Uld Abdalláh, ekonom v minulosti zastávající několik ministerských funkcí. Tento výsledek byl do určité míry zklamáním pro vzdělanější obyvatele měst na západě země, kteří ve druhém kole podpořili Ahmeda Uld Dáddu, bývalého guvernéra Mauritánské národní banky a ekonoma Světové banky. Sídí Uld Abdalláh byl v tomto duelu vnímán spíše jako konzervativnější kandidát navazující v některých ohledech předešlého režimu Maaúja Uld Sídí Ahmada Táji, byť v nové, demokracické konstelaci. Již před volbami jej významná část politického spektra navíc označovala za loutku v rukou vojenského výboru – v tomto smyslu také Koalice sil pro demokracickou změnu (nejsilnější politické uskupení vzešlé z loňských parlamentních voleb) formulovala protestní dopis adresovaný Africké unii, ve kterém varuje před nebezpečím volebních manipulací. Volby byly nicméně mezinárodními pozorovateli prohlášeny za transparentní a platné a jako takové byly přijaty i mauritánským obyvatelstvem.

Diplomatické vztahy s Izraelem

Mauritánie je jednou ze tří arabských zemí uznávajících Izrael. Tato diplomatická vazba je dědictvím režimu Maaúja Uld Sídí Ahmada Táji, který v 90. letech nejprve podporoval Irák při válce v Perském zálivu, v obavách z mezinárodní izolace i domácího odporu se však brzy začal sbližovat se Spojenými státy a Izraelem. Žádný z hlavních kandidátů na prezidentský úřad před letošními volbami nemluvil o zpřetrhání vazeb s Izraelem. Sídí Uld Chalífa, bývalý ministr zahraničních věcí a šéf předvolební kampaně Zajda Uld Zejdána, považuje vztahy Mauritánie s Izraelem za klíčové: „Arabové musejí jít Izraelcům příkladem.“ Postoj Ahmeda Uld Dáddy, poraženého kandidáta z druhého kola, k tomuto specifiku mauritánské zahraniční politiky již tak jednoznačný není. Ačkoli si uvědomuje, že „je diplomaticky schůdnější takový kontakt vůbec nevytvářet než jej později bořit,“ navrhoval, aby byla daná otázka „předložena k celonárodní diskusi, která by teprve rozhodla o dalším počínání Mauritánie ve věci izraelsko-palestinského konfliktu.“ Alespoň v krátkodobém horizontu patrně nebude nová politická reprezentace dané téma otevírat, a to jednak kvůli malému zájmu obyvatel, jednak kvůli politickému kapitálu, který z tohoto vztahu může Mauritánie vytěžit na mezinárodněpolitické scéně.

Rozlehlé pouštní oblasti sahelských států se díky malé hustotě osídlení a absolutní propustnosti hranic staly vítaným útočištěm pro teroristické organizace. Na území Mauritánie a sousedního Mali tak operuje Saláfistická skupina pro kázání a boj, jež údajně disponuje stovkami bojovníků. Bezpečnostní hrozby spojené s tímto regionem ostatně nezůstaly nepovšimnuty v rámci boje proti světovému terorismu. Mauritánie byla od roku 2002 zapojena do tzv. Pansahelské iniciativy, v jejímž rámci Spojené státy pomáhaly budovat místní vojenské jednotky určené k boji s teroristickými skupinami. Tento program byl v roce 2005 nahrazen Transsaharskou protiteroristickou iniciativou, která kromě citelného navýšení dostupných finančních prostředků (roční rozpočet dosahuje 100 milionů USD) zahrnuje větší počet zúčastněných zemí a rozšiřuje spolupráci o nové dimenze (vzdělání, zabezpečení letišť, kontrola podezřelých finančních toků).

Mauritánie byla, narozdíl od svých severnějších sousedů, doposud ušetřena významnějších teroristických úderů. Veřejné mínění zatím nejvíce rozvášnil útok islamistů na vojenskou posádku na severovýchodě země v roce 2005, při kterém bylo zabito 15 vojáků. Vláda kromě toho mluví o několika připravovaných atentátech a únosech, které se místním bezpečnostním složkám podařilo zhatit. Vojenskou pomoc Washingtonu tudíž místní vláda více než vítá. O její existenci svědčí překvapivě dobrá výzbroj mauritánské armády – v přístavu Núazibú i v nedalekém příhraničním pásmu je možné spatřit moderní vojenskou techniku, jejíž koupě na první pohled přesahuje finanční možnosti místní vlády.

Zatímco v sousedním Mali působí američtí vojáci přímo při výcviku tamních vojáků, plukovník Alí Uld Mohammed Fál popřel, že by příslušníci americké armády byli přítomni na půdě Mauritánie. Podobnou taktiku tiché spolupráce bez nadbytečné rétoriky lze očekávat i od nového prezidenta Sídího Uld Abdalláha. Ten bude podporu z USA potřebovat, zároveň ale nečelí islamistické opozici stejných dimenzí jako jeho kolegové z jiných arabských zemí. Sídí Uld Chalífa v této souvislosti s trochou nadsázky připomíná, že se Mauritánská islámská republika „zbavila problému náboženského extremismu již ve svém názvu“. Islámský extremismus má skutečně v islámské republice, aplikující mimo jiné právo šaría (v kombinaci s právním systémem zděděným od



bývalé metropole – Francie), mnohem méně manévrovacího prostoru než v muslimských zemích se sekulárnějším státním zřízením – umírnění islamisté ostatně představovali významnou část kandidátů ve všech nedávných volbách. Dubnové bombové útoky v Alžírsku a Maroku přesto dokazují, že islámský radikalismus nelze v regionu Maghrebu i Sahelu podceňovat.

Přestupní stanice pro nelegální migraci

Sídí Uld Abdalláh se svého úřadu ujímá v době, kdy kulminuje úsilí Evropské unie v boji proti nelegální imigraci. Tato problematika sice nepatřila mezi témata předvolební kampaně, aktivní vystupování na tomto poli ale nepochybně bude condicio sine qua non dobrých vztahů prezidenta s Evropskou unií a jejími členskými státy. Je vhodné připomenout, bez dalších hodnotících komentářů, že náklonnost představitelů vyspělých zemí – dárců rozvojové pomoci disponujících vlivem v mezinárodních organizacích i ozbrojenou silou – je v řadě zemí subsaharské Afriky nezbytným předpokladem politického přežití. Příliv běženců mířících do zemí Evropské unie sice v posledním roce mírně polevil, účinná opatření, která proti ilegální migraci zavedly v posledních dvou letech severoafrické státy zapojené do Euro-středomořského partnerství, ovšem toto břímě přenesla na

bedra chudších západoafrických států – především Mauritánie a Senegalu. Mauritánie již zahájila spolupráci s Bruselem při ochraně vnějších hranic Evropské unie; bilaterální dohoda s Madridem z roku 2006 nadto umožnila přístup španělského četnictva do mauritánských pobřežních vod i místních přístavů. Plné přistoupení k Euromed nicméně představuje metu, již bude Mauritánie chtít dosáhnout v nejbližší době.

Evropská unie navíc pro Mauritánii představuje klíčového ekonomického partnera. Nový prezident bude pravděpodobně pokračovat v postupném otevírání místní ekonomiky, která trpí nedostatkem investic i nepřiměřenou závislostí na vývozu omezeného počtu komodit. Evropská unie se naopak dlouhodobě potýká s důsledky nešetrného rybolovu ve vlastních vodách (výlučných ekonomických zónách členských států), které kompenzuje nákupem koncesí k rybolovu ve vodách rozvojových zemí. Mimořádně bohaté vody Mauritánie jsou velice atraktivním cílem pro některé členské státy Evropské unie, a to i díky své geografické blízkosti (v Las Palmas na Kanárských ostrovech byl nedávno zprovozněn nový závod na zpracování ryb). Příjmy z prodeje povolenek také zaručují nezanedbatelný zdroj příjmů pro vládu v Nuakšottu – například v srpnu 2005 obnovená smlouva s Bruselem jí zaručuje kompenzace až 430 milionů eur za pří-

stup lodí Evropské unie k místním zásobám ryb.¹⁾

Mezi zahraničněpolitické úkoly nového prezidenta bude patřit i přebudování poněkud chabých vazeb se sousedními státy. Vztahy se Senegalem byly v minulosti poškozeny hraničními spory i pogromy na černošské obyvatelé jižní Mauritánie. Nuakšott navíc vystoupil z Hospodářského společenství západoafrických států (ECO WAS). Severní hranici se Západní Saharou po obou stranách lemuje minové pole. Spor o toto území pod marockou správou nadále kalí vyhlídky na efektivní hospodářskou integraci severní Afriky a oživení projektu Svazu arabského Maghrebu. Postupné otevírání zdejší ekonomiky spojené s rozsáhlými investicemi do infrastruktury přinese dostatečný přínos pouze v případě, že se nové vedení zasadí o zlepšení přeshraniční i celoregionální spolupráce.

Demokracie na pomezí arabského světa a subsaharské Afriky

Největší devizou mauritánské zahraniční politiky se ovšem může stát její vnitropolitická situace. Jako demokratická země na pomezí arabského světa a černé Afriky, respektive jako tolerantní islámská republika bdící nad dodržováním lidských práv a udržující přátelské vztahy s Evropskou unií, Spojenými státy, Izraelem a se státy tzv. širšího Středního východu, se může Mauritánie stát vítaným mezinárodněpolitickým partnerem. K využití tohoto potenciálu však zbývá urazit dlouhou cestu. V zemi doposud neexistují nestátní rozhlasové či televizní stanice, všudypřítomné a stále ještě všemocné bezpečnostní složky poněkud narušují zdání fungující demokracie a dusí větší aktivitu občanské společnosti, nedaří se vymýtit ani otroctví a rasovou diskriminaci. Evropská unie může přispět k dynamizaci demokratizačního procesu například tím, že se vzdálí od dosavadních prvoplánových kroků zacílených na omezení nelegální migrace a prosazování vlastních ekonomických zájmů a přijme Mauritánii jako hodnotného partnera v rámci své sousedské politiky.

Václav Prášil (1982) je analytikem Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) a specializuje se na subsaharskou Afriku.

vaclav.prasil@amo.cz

¹⁾ Grynberg, Roman (ed.). Fisheries Issues in WTO and ACP-EU Trade Negotiations. Economic Paper 56. Londýn: The Commonwealth Secretariat, 2003, s. 45.

Současná Angola:

od marxistického satelitu k perspektivní regionální velmoci

Konec občanské války v Angole počátkem roku 2002 odstartoval nejen společenské a hospodářské změny, ale také změnu postavení země na mezinárodní scéně, a to především v souvislosti s rostoucím strategickým rozměrem národních ropných zásob. Z přehlížené, do roku 1991 navíc marxistické země zmítané občanskou válkou, vnitřním chaosem a celkovou degradací, se od roku 2002 postupně stává respektovaný a strategický partner. Proto jsme v posledních pěti letech svědky enormního zájmu o spolupráci ze strany jak tradičních i nových světových a regionálních velmocí, tak i zemí menšího globálního významu. I když ropa je i nadále největším lákadlem, faktory, které ropnou atraktivitu umocňují, jsou postupně se stabilizující vnitřní poměry, atraktivita silně podsaturevaného trhu, dvouciferné meziroční tempo růstu HDP generované kromě nerostného bohatství také poválečnou rekonstrukcí a v neposlední řadě rostoucí politicko-vojenský význam země v kontinentálním africkém kon-

ROBERT KOPECKÝ

Na africké poměry je Angola silný a respektovaný stát

Pokud bychom sestavili pomyslný koš ukazatelů vedoucích k změření síly a organizaci státu v širokém slova smyslu, pak by se Angola v rámci subsaharské Afriky umístila na předních místech. Její tradičně silný a respektovaný bezpečnostně-vojenský rozměr pocházející ještě z dob studené a občanské války je v posledních letech doplňován konsolidujícím se školstvím, zdravotnictvím a dalšími sociálními a veřejnými službami. Vůbec není pochyb o tom, že centrální vláda má celé rozsáhlé (sedmáctkrát větší než Česká republika) území zcela pod kontrolou a základní služby stát poskytuje i v těch nejdállejších oblastech. Důležité také je, že jeho fungování má, a to dokonce i na rozdíl od některých dosud vyspělejších afrických zemí, zlepšující se tendence. To vše vede ke zvyšování vážnosti země a vylepšování jejího postavení na mezinárodní scéně.

Pokud jde o sousedy, nejpřirozenější vztahy panují s Namibií. Na nejrůznějších úrovních dochází k pravidelným setkáváním, zejména s jižní částí Angoly kvete čilý obchod, nedávno dokonce vstoupila v platnost bezvízová dohoda pro všechny druhy pasů. Intenzivní, i když jinak, jsou vztahy s Konžskou demokratickou republikou, jimž dominuje bezpečnostní rozměr, ve kterém hraje vůdčí roli rozlohou menší a na obyvatele daleko méně počet-

ná Angola. Zatímco obchodní spolupráce je omezena prakticky jen na příhraniční směnu, v politické oblasti přispěla k zintenzivnění vzájemných kontaktů skutečností, že konžským prezidentem byl v loňském roce zvolen Joseph Kabila, jenž má s Luandou dlouhodobě velmi dobré vztahy. K současné tendenci relativní stabilizace konžských poměrů bude Angola přispívat mimo jiné formováním policejních a migračních kádřů, od čehož kromě jiného očekává redukci početné nelegální konžské migrace motivované sběrem, pašováním a prodejem angolských diamantů. Prostřednictvím přirozených bezprostředních obav o vývoj v Konžské demokratické republice, zemi, se kterou má Angola nejdelší hranici, došlo k jejímu zapojení do procesu stabilizace v celé oblasti velkých afrických jezer. Vztahy se Zambií na řídce osídleném východě území dosud nepřesahují dimenzi postupné repatriace angolských válečných uprchlíků a vztahy s Konžskou republikou jsou spíše historické než praktické.

Politické vztahy s Jihoafrickou republikou jsou sice dobré, ale jaksi chladně dobré. Důvodem se zdají být vlastní angolské ambice na roli silného afrického hráče, a tím pádem nechutí sekundovat Jihoafrické republice coby regionálnímu gigantu, s čímž na rozdíl od Angoly nemají ostatní země jižní části černého kontinentu problém. Z ekonomického po-

hledu se ale jedná o něco úplně jiného, Angola coby silně dovozová ekonomika je zaplavena jihoafrickým spotřebním zbožím, především potravinami. V roce 2006 Jihoafrická republika po Portugalsku, USA, Brazílii a Číně uzavřela první pětku největších dovozců. Spolupráce se po letech nedůvěry opět rozjždí i v oblasti těžby a zpracování diamantů, i když tam už opět naráží na shodné vůdčí ambice obou zemí. Důkazem těchto aspirací je ustavení Asociace afrických zemí produkujících diamanty (ADPA) na sklonku roku 2006 právě v Angole. Ta byla také zvolena předsednickou zemí sdružení čítajícího 12 členských a 7 pozorovatelských zemí. A místopředsedou se stala Jihoafrická republika. Sekretariát asociace bude sídlit v Luandě.

Zásoby ropy sblíží Angolu s jejími dalšími africkými producenty především v oblasti Guinejského zálivu, společná koloniální historie a z ní vyplývající jazyková a kulturní příbuznost pak s dalšími africkými lusofonními zeměmi, tj. Guineou-Bissau, Kapverdami, Mosambikem a Svatým Tomášem. K nim se v poslední době z důvodu jazykové blízkosti řadí také jediný africký španělsky hovořící stát – Rovníková Guinea.

Vojenská vážnost a síla Angoly implikuje její případnou účast na mírových operacích v afrických ohniscích napětí, jako jsou Somálsko, Dárfúr, Pobřeží slonoviny. Veškeré snahy v tomto směru v podobě vysílání zvláštních vyslanců ze strany svých protějšků či složitých zákulisních jednání však hlava angolského státu José Eduardo dos Santos prozatím kategoricky odmítá. Oficiálně je to s poukazem na nutnost stabilizovat i za pomoci armády poměry ve vlastní zemi, avšak kromě toho má bohaté osobní zkušenosti s přítomností armád cizích států na vlastním území.

Spojené státy, až po nich Evropa

Politika Spojených států vůči Africe se postupně mění z nižších stupňů priorit na oblast zvýšeného zájmu, což pro Angolu platí v ještě větší míře, než je celoafrický průměr. Důvody jsou zřejmé: Během deseti let bude čtvrtina amerických dovozů ropy pocházet z Afriky (zejména z Nigérie, Alžírsko a Angoly), dále je Afrika potenciálním útočištěm i cílem teroristů (útoky v Keni a Tanzanii) a v neposlední řadě hrozí nebezpečí šíření radikálního islámu (již silně přítomným například v Súdánu a v Somálsku). Výrazem tohoto zvýšeného zájmu je mimo jiné záměr americké vlády zřídít pro Afriku zvláštní

velitelství AFRICOM, čímž budou USA moci na kontinentě ještě lépe prosazovat své zájmy. V posledních patnácti letech zasahovaly Spojené státy v Africe více než dvacetkrát; nejvýznamněji v roce 2003 v Libérii, kde rozhodující měrou přispěly k ukončení dlouholeté občanské války. Spojené státy si rovněž uvědomují posilování pozice Číny, která své ekonomické angažmá nespojuje se „zasahováním“ do vnitřních záležitostí daných zemí, a chtějí tuto pozici omezit.

V konkrétním případě Angoly spočívá postoj USA v akceptaci reálné situace v zemi a v ocenění dosavadní úlohy vlády v období od skončení občanské války v roce 2002, odkdy je patrná snaha o obnovení hospodářství, stejně jako o zavedení demokratických institucí. Nutno však dodat, že díky strategickým zásobám ropy Angola profituje z politiky dvojího metru. Kromě politických a obchodních kontaktů existuje také vojenská spolupráce, v roce 2005 například v Angole proběhlo společné vojenské cvičení, kterého se zúčastnilo přes 200 amerických a 700 angolských vojáků. Poněkud překvapivě, proti dobrému rozvoji angolsko-amerických vztahů, zapůsobil vstup Angoly do Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC) na konci roku 2006.

Evropa je především sentiment

Evropa se pro Angolu stále více stává čímisi přežitým, rychle nahrazovaným dynamičtější. Jako celek často vysílá rozporuplné, a tím pádem impotentní signály, jinými slovy praktické výsledky Společné zahraniční a bezpečnostní politiky jsou v Angole tristní, jednotlivé státy pak na konkurenci větších hráčů popisovaných v tomto textu často nestačí. Specifickou oblastí je opět těžba ropy, kdy v zemi působí prakticky všechny významnější západoevropské ropné společnosti, avšak na-
pří-

klad francouzský Total už má své zkušenosti s nepřízní angolské strany v reakci na aféru s prodejem zbraní angolské vládě přes francouzské prostředníky a následné vyšetřování ze strany francouzských úřadů. Zadržení a obvinění britské aktivistky specializující se na transparentnost využívání příjmů z ropy a následná vlna protestů ze strany evropských nevládních organizací počátkem roku 2007 rozhodně neužití angolské vztahy s Velkou Británií a pravděpodobně ani s Evropskou unií jako celkem. V posledních době z angolské strany nově zaznívají stále silnější hlasy po „angolanizaci“ národního ropného průmyslu.

Zejména severské evropské země byly v Angole v minulosti velmi aktivní na poli humanitární a rozvojové spolupráce, avšak v posledních letech své aktivity postupně utlumují.

Samostatnou kapitolou je historicky Portugalsko, které se snaží proměnit své komparativní výhody znalosti prostředí a stejného jazyka. I když se v ekonomické oblasti ještě drží a i v roce 2006 bylo největším dovozcem do Angoly se sedmáctiprocentním podílem na trhu, často je to za příliš vysokou cenu exportních dotací apod. Desetimilionová země ve středu pomyslného žebříčku ukazatelů ekonomické výkonnosti v rámci Evropy 27 může v dlouhodobém horizontu jen stěží držet dech s konkurenty typu USA, Brazílie, Číny či Jihoafrické republiky.

Z pohledu České republiky je Angola zemí, se kterou se v posledních letech rozvíjejí kontakty slibné intenzity. V roce 2002 byl znovu otevřen zastupitelský úřad v Luandě, na období let 2006 až 2010 se Angola stala jednou z osmi prioritních zemí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky v celosvětovém

měřítku. Za situace, kdy ostatní evropské země své aktivity na tomto poli spíše utlumují, se jedná o počin, který nejvyšší angolská místa kvitují s povděkem. Konkrétní realizace rozvojových

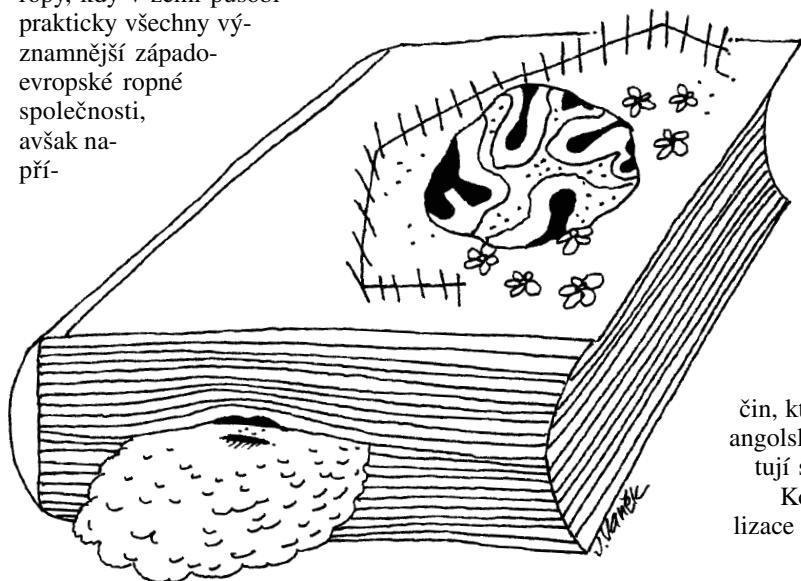
projektů však často naráží na nedostatečnou profesionální připravenost a limitované obzory středních angolských kádrů, což často vede k logistickým problémům. Ty jsou ale v důsledku nepřímým důkazem toho, že je spolupráce správně zacílena, že ji země jednoduše potřebuje.

Efektivní Rusové, Číňané sázejí na trend Jih–Jih

Překvapivě úspěšně a velmi vyváženě si v Angole vede Rusko. Nejenže si v zemi v podobě přítomnosti vojenských poradců a vojenské techniky, pilotů, letadel, lékařů atp. dokázalo udržet svůj vliv z let 1975 až 1991, ale po skončení občanské války tento svůj vliv v předemných oblastech ještě rozšířilo a přidalo k němu participaci na těžbě diamantů, otevření pobočky ruské komerční banky VTB v Luandě či účast na obnově energetického sektoru. Angolsko-ruské vztahy tak lze v současné době označit za moderní a pouze v minimální míře zatížené negativními reminiscencemi společné minulosti.

Čínská lidová republika je v Angole vnímána nejen jako v současné době nejdůležitější a nejperspektivnější hospodářský partner, ale také jako velmoc, která je schopna zaujmout místo některých dosavadních zásadních partnerů, a to bez (z angolského pohledu) neustálého podmiňování, korigování, poučování. V roce 2006 se Angola stala nejdůležitějším obchodním partnerem „říše středu“ v Africe a také zemí, která jí dodává nejvíce ropy, a to kolem 18 procent celkové spotřeby.

Působení Čínské lidové republiky v Angole od konce občanské války v roce 2002 má nevídané a s žádnou jinou zemí srovnatelné rozměry. Za situace, kdy se západní svět na angolskou vládu v průběhu posledních pěti let výměnou za finanční a logistickou pomoc při obnově země snaží aplikovat systémové nástroje, jako jsou například monitorovaný program Mezinárodního měnového fondu či jednotná strategie věřitelů sdružených v Pařížském klubu, přichází Čínská lidová republika s pohádkově levnými, téměř neúročenými, a hlavně politicky a z hlediska transparentnosti nijak nepodmiňovanými úvěry v řádech miliard USD. Tyto půjčky budou v řádu mnoha let placeny angolskou ropou, takže se vlastně nejedná o nic jiného než o předplacení strategické suroviny, kterou Čína tak jako tak ve velkém potřebuje, a v této podobě ji navíc získává za fixované ceny. Není proto divu, že hrdá africká země v čele se svým hrdým vůdcem toto nové strategické partnerství



v rámci politicky velmi vhodné linie Jih-Jih ráda přijímá. Podobně pragmatický přístup lze aplikovat na spolupráci Angoly s Brazílií, Indií či Izraelem.

Na dobré cestě, ale ta bude ještě dlouhá

Je nesporné, že Angola v posledních pěti letech učinila velký pokrok ve vnitřním vývoji, což v kombinaci s nerostným bohatstvím s akcentem na zásoby ropy determinovalo její výrazně se zlepšující postavení na mezinárodní scéně. Vzhledem k míře degradace vinou více než čtyřicet let trvajících, zpočátku národně-osvobozeneckých, a poté občanských konfliktů, které nepoškodily jen infrastrukturu, ale také, a možná dokonce především psychiku a úroveň vzdělanosti národa, bude cesta k úplné stabilizaci a prosperitě pro všechny ještě dlouhá.

Vysoká dětská úmrtnost, a naopak nízká naděje dožití, vysoký podíl obyvatelstva žijícího pod hranicí chudoby a extrémní chudoby, výskyt řady zákeřných infekčních nemocí, negramotnost, dosud nedostatečná úroveň školství a zdravotnictví, vysoká míra nezaměstnanosti, koncentrace obyvatelstva v hlavním městě Luandě, na pobřeží a v několika málo městských centrech ve vnitrozemí, to jsou problémy k řešení ve střednědobém a dlouhodobém horizontu, samozřejmě za předpokladu dostatku finančních prostředků. Při současných světových cenách ropy a národních těžbách zhruba 1,4 milionu barelů denně jich Angola nemá zrovna málo, přesto z nich ukrájí korupce, dosud nízká, i když zlepšující se transparentnost hospodaření některých podniků a institucí či enormní náklady na provoz státu, především jeho vojensko-bezpečnostních složek.

Velkou neznámou jsou parlamentní a prezidentské volby ohlášené na rok 2008, resp. 2009. V zemi s dosud křehkou demokracií, kde se od získání nezávislosti v listopadu 1975 volilo jen jednou, v roce 1992, kdy pochybnosti kolem sčítání hlasů vedly k opětovnému propuknutí občanské války, může příští plebiscit znamenat jak další stabilizaci poměrů, tak krok zcela opačným směrem.

Chtějme věřit optimistickým scénářům. Tato krásná a bohatá africká země a její dlouho těžce zkoušený lid si je zaslouží.

○

Robert Kopecký (1968) je chargé d'affaires velvyslanectví ČR v Angole.

robertkopecky@yahoo.com

Ziskovost hladu: nejen v africkém kontex-

MESFIN GEDLU

Hlad v Africe má svou dlouhou politicko-ekonomickou historii. Podle Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO) od roku 1969 až do současnosti podíl lidí ohrožených hladem trvale dosahuje 35 procent celkové populace.¹⁾ Aktuálně je z jedenácti hladem akutně ohrožených oblastí osm v Africe.²⁾ Odhaduje se, že až třetina populace subsaharské Afriky trpí podvýživou; v případě střední Afriky překračuje tento údaj hranici 50 procent. Od Eritreje a Etiopie na severu až po Mosambik a Jižní Afriku na jihu je ohroženo hladem přes 30 milionů Afričanů. Situace není o nic lepší ani na západě, kde například až třetina populace Nigeru čelí hrozbě hladu a podvýživy, z toho až 800 000 dětí.

Co je to hlad?

Podle ředitele FAO Jacquesa Dioufa deset let po konání konference *World Food Summit* v Římě, která slibovala snížit počet osob celosvětově trpících hladem o polovinu do roku 2015 (tj. do doby, kdy vyprší plnění Rozvojových cílů milénia), počet hladových ve světě neustále roste.³⁾ Tato slova potvrzují údaje *World Food Program* (WFP) ukazující, že po krátkém příznivém vývoji v období 1970–1997, kdy docházelo ke globálnímu snižování počtu lidí trpících hladem, začal znovu stoupat až o 4 miliony lidí ročně.⁴⁾

Statistické údaje mohou sice skrývat významné regionální rozdíly, lze však konstatovat, že až 30 procent populace ve více než sedmdesáti státech světa trpí hladem a podvýživou. V subsaharské Africe to představuje 203,5 milionu lidí, tj. téměř třetina celkové populace kontinentu. Pro srovnání – tímto způsobem je ohroženo přes 220 milionů lidí v Indii a stav celkového počtu hladových a podvyživených lidí v Asii a Pacifiku se sčítá na ohromujících 519 milionů osob.⁵⁾ Celosvětově umírá ročně 10 milionů lidí kvůli hladu nebo s ním spojeným neduhům, z nichž pouze osm procent je obětí přírodních katastrof, jako jsou sucha či zemětřesení nebo válečné konflikty.⁶⁾

Význam podobných údajů nespočívá ani tak v číslech, jako v tom, že vymezují převládající názor na to, co je hlad, tedy i způsob, jak proti němu bojovat. Hlad je na základě toho charakterizován jako nedostatek potravin a stav podvýživy čas-

to spojený s naléhavým vypuknutím humanitárních katastrof. Takto chápou hlad mezinárodní organizace, jako jsou Světový potravinový program (WFP), FAO a Světová zdravotnická organizace (WHO), které vnímají hlad jako mezní situaci, kdy se lidskému organismu nedostává potravin a potřebného množství výživy charakterizované určitou minimální dávkou v kaloriích.

To má praktický dopad, potlačuje to totiž důležitost významné, leč skryté hrozby v podobě trvalého stavu podvýživy, která jako tenká čára dělí stovky milionů lidí od akutního hladu, jako rizika vyžadujícího bezprostřední pozornost států, vlád i mezinárodních institucí. Výskyt hladu je právě vyvrcholením tohoto trvalého stavu nedostatku potravin a podvýživy, jež mu nejen předchází, ale podmiňuje rozsah a intenzitu jeho dopadů.

Kromě toho boj proti hladu, závislý na naléhavé pomoci, s sebou nese další významný problém. V minulých letech americká vláda opakovaně odmítla návrh, podle kterého by mohla být zajištěna koupě potravinové pomoci od afrických pěstitelů v samotné Africe. Bylo jasné, že taková opatření by přispěla nejen k urychlení poskytování pomoci a k podpoře afrických zemědělců, ale i k úspoře vynaložených finančních nákladů, neboť jejich produkty jsou několikanásobně levnější. Američtí zákonodárci to ovšem tváří v tvář „trojstrannému spiknutí“ velkovýrobců, dopravců a charitativních organizací znemožnili (Dugger: 2007).⁷⁾ To mění boj proti hladu coby výhodné příležitosti

pro různé zájmové skupiny k tomu, aby si zajistily vlastní prospěch spočívající v dodání, balení, dopravě a rozdělování zboží, tj. v tomto případě naléhavé potravinové pomoci.

Účinný boj proti hladu musí klást důraz na vytvoření podmínek k rovnoměrnému zajištění potravin. Nemůže upřednostnit ekonomiku ziskovosti před základními lidskými právy, včetně jednoho z nejelementárnějších – práva na jídlo. To ovšem vyžaduje chápat výskyt hladu jako problém politické a sociálně-ekonomické souvislosti, který ovlivňuje schopnost lidí získat potraviny (Sen: 1999).⁸⁾ V tom smyslu se také boj proti hladu nemůže stát morálním majetkem humanitárních institucí (De Waal: 1997).⁹⁾

Tiché násilí hladu a podvýživy

Obrazem permanentního ohrožení milionů Afričanů hladem a podvýživou je i fakt, že od poloviny 90. let se zde počet hladem vyvolaných humanitárních zásahů ztrojnásobil. Zatímco v letech 1990 až 2000 zaznamenaly výdaje při naléhavé pomoci podstatný nárůst, klesla rozvojová pomoc do sektoru zemědělství až o 43 procenta.¹⁰⁾ Naléhavá pomoc je dnes hlavním nástrojem bojů proti africké potravinové krizi, s níž i africké vlády počítají. Naléhavá potravinová pomoc sice může zachránit životy, avšak nemůže nahradit politiku trvalého odstranění hladu; naopak, za určitých podmínek může dokonce zhoršit celkové potravinové zajištění prohlubováním závislosti.

ření hladu odrážely vykořisťovatelskou podstatu kolonialismu maximální ziskovosti a spoléhání na vojenskou sílu. Například v jižní Africe došlo po násilné konfiskaci půdy k záměrnému ničení hospodářství Afričanů, a tím i vyvolávání hladu, což nakonec vyústilo v kapitulaci před agresí kolonistů (De Waal: 1992; Iliffe:1990).¹²⁾

Dnes způsobuje jakákoli politika zaměřená na zajištění vlastní potravinové soběstačnosti nelibost nadnárodních zemědělských a potravinářských korporací, z nichž většina sídlí v USA nebo v západní Evropě. Své zájmy prosazují pomocí řady přímých i nepřímých nátlakových nástrojů, které spolu s naléhavým podtextem, jenž v sobě nese slovo „hlad“, přinutí případné vzpurné státy k přijetí jejich rozhodnutí zaměřených na posilování úlohy trhu a vlastních vlivů.¹³⁾ K tomu však přispívá jednoduchý, leč žalostný, důvod, proč se nechávají desítky milionů lidí, a to nejen v Africe, takřka permanentně hladovět nebo trpět chronickou podvýživou.

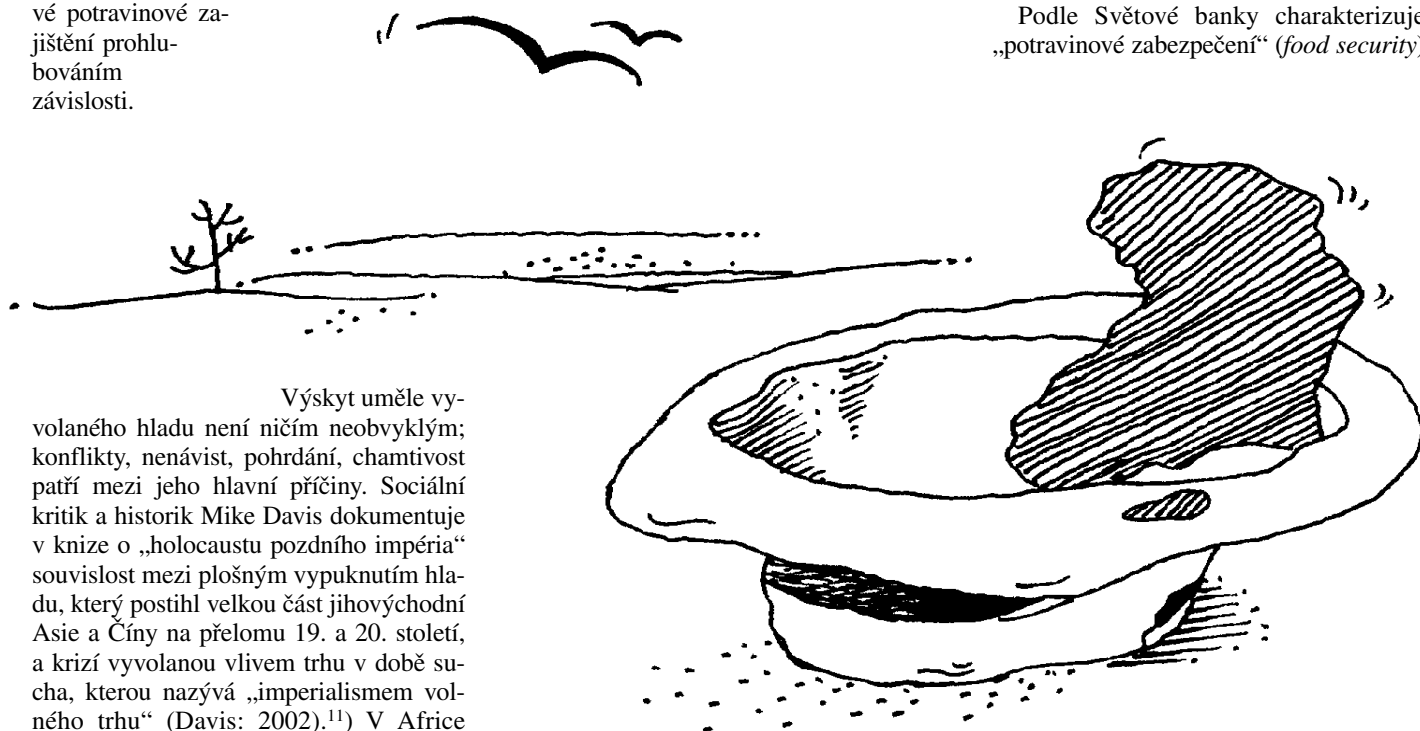
Africké země jsou si vědomy spletitosti své situace. Již přes dvacet roků staré vyhlášení *Lagos Plan of Action* konstatuje, že základem africké ekonomické dekolonizace je strategie odpoutávání od takového uspořádání světového trhu,

který se stal nástrojem k nekonečnému od-sávání lidských a přírodních zdrojů kontinentu, a to – mimo jiné – i cestou posílení potravinové soběstačnosti a vnitroafrických trhů se zemědělskými produkty. Toto rozhodnutí se podle očekávání setkal na půdě mezinárodních rozvojových a finančních institucí, Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, v podstatě s odmítavým postojem, které naopak lpěním na vlastních reformách přinutily africké vlády, aby se vzdaly své ekonomické a politické rozhodovací kapacity tím, že umožní volné působení trhu coby hlavního nástroje rozvoje, tedy i potravinového zabezpečení vlastních obyvatel.

Prakticky to znamenalo další prohloubení potravinové závislosti na dovozech prostřednictvím tržních mechanismů a zprostředkovatelů, jejichž hlavním úkolem bylo a je zabezpečit výhodnější postavení zahraničním dodavatelům na domácí trh a které se přitom mohly spoléhat na nízké ceny dovozu, jež zaručily vysoké dotace a nadhodnocené výměnné kurzy. K tomu dlouhodobě přispívá i skutečnost, že většina afrických zemí se ocitla v síti zadlužení, kvůli němuž musí doslova zastavovat svou budoucnost přenecháváním stále větší zemědělské plochy k pěstování několika komodit přinášejících relativně nízké výnosy na světovém trhu.

Potravinové zabezpečení vs. potravinová soběstačnost

Podle Světové banky charakterizuje „potravinové zabezpečení“ (*food security*)



Výskyt uměle vyvolaného hladu není ničím neobvyklým; konflikty, nenávisť, pohrdání, chamtivost patří mezi jeho hlavní příčiny. Sociální kritik a historik Mike Davis dokumentuje v knize o „holocaustu pozdního impéria“ souvislost mezi plošným vypuknutím hladu, který postihl velkou část jihovýchodní Asie a Číny na přelomu 19. a 20. století, a krizí vyvolanou vlivem trhu v době sucha, kterou nazývá „imperialismem volného trhu“ (Davis: 2002).¹¹⁾ V Africe nebyl postoj impéria odlišný a výskyt a ší-

přítomnost potravin v dané zemi a jejich dostupnost širokým vrstvám populace. Jiný alternativní koncept je potravinová soběstačnost neboli suverenita (*food sovereignty*), která podtrhuje právo každé země či skupiny zemí určovat vlastní zemědělskou a potravinovou politiku v souladu s jejími ekologickými, sociálně-ekonomickými a kulturními potřebami. Rozdíl mezi těmito přístupy je zásadní a týká se toho, jak odpovíme na otázku, kdo kontroluje přístup nejen k potravinám, ale hlavně k základním vstupům, a to nejen půdě, ale například použitému osivu apod. Je to i volba mezi homogenizovanou globální zemědělskou výrobou a obchodní politikou na straně jedné a lokálně přizpůsobenými a demokraticky diverzifikovanými přístupy na straně druhé.

Zkušenosti potvrzují, že posun směrem k volnému trhu znamená přesun kontroly nad zemědělstvím jako způsobem života a nad zemědělskou výrobou jako ekonomickým odvětvím směrem od společnosti a venkova do rukou trhu a sil, jež jim dominují. Prosazování potravinové soběstačnosti znamená přehodnocování dosavadních vyloženě ekonomických přístupů k problémům hladu a podvýživy v Africe, ale i jinde ve světě, z perspektivy respektování lidských práv.

Mesfin Gedlu (1955) je výzkumným pracovníkem ÚMV.

gedlu@iir.cz

¹⁾ State of Food Insecurity. FAO. Country Groups www.fao.org

²⁾ Hunger's global hotspots. 9 March 2007. www.wfp.org (zprístupněn 21. března 2007)

³⁾ World hunger increasing. www.fao.org (zprístupněn 19. března 2007)

⁴⁾ Hunger, humanity's oldest enemy (bd). www.wfp.org (zprístupněn 19. března 2007)

⁵⁾ *Ibid.*

⁶⁾ Faces of the hungry (bd). www.wfp.org (zprístupněn 19. března 2007)

⁷⁾ Dugger, C. W. (2007). Inefficiencies curb U.S. aid to the hungry, report finds. *International Herald Tribune*, March 22, 2007 www.iht.com

⁸⁾ Sen, A. (1999). *Development As Freedom*. Anchor Books: New York, s. 162–175.

⁹⁾ De Waal, A. (1997). *Famine Crimes: Politics & the Disaster Relief Industry in Africa*. James Currey: Oxford, s. 5.

¹⁰⁾ Causing Hunger: An overview of the food crisis in Africa. 24. července 2006. www.oxfam.org (zprístupněn 21. března 2007)

¹¹⁾ Davis, M. (2002). *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World*. Verso: London, New York.

¹²⁾ De Waal, A. (1997). *Famine Crimes*. James Currey: London, s. 26–32. Iliffe, J. (1990) *Famine in Zimbabwe, 1890–1960*. Harare: Mambo Press.

¹³⁾ Více informací www.agribusinessaccountability.org

Metaforický střet o Evropu: Havel vs. Klaus

PETR DRULÁK,
VÍT BENEŠ

Václav Havel a Václav Klaus jsou politickými osobnostmi, jejichž názory a vi- ze zásadním způsobem formují jak českou politickou scénu, tak i postoje společnosti jako celku k těm nejdůležitějším otázkám.¹⁾ Přestože se postoj obou politiků k mnoha zásadním tématům shoduje, některé jejich představy se diametrálně liší: snad nejzřetelnější je střet v otázce evropské integrace. Hlubší analýza tohoto střetu nám umožňuje lépe pochopit nejenom postoje obou politiků k Evropské unii, ale obecně i dvě protichůdné a těžko slučitelné představy o evropské integraci, které nabízí česká politická scéna.

Tento článek si klade za cíl pomocí analýzy metafor v politickém diskurzu uká- zat, v čem tento střet spočívá. Použitá metoda nám umožňuje jednak zhodnotit dosavadní poznatky o postojích obou politiků k evropské integraci a jednak obo- hatit tyto poznatky o nové závěry.

Analýza metafor v politickém diskurzu již není pro čtenáře Mezinárodní politiky neznámou. S teoretickými a metodologickými východisky tohoto přístupu, stejně jako s jeho aplikací na případu analý- zy diskurzu evropských politických elit o Evropské unii se mohli seznámit v MP 2/2005.²⁾ Tato analýza metafor o Evrop- ské unii v evropském diskurzu ukázala, že převážnou část současné vědecké i po- litické diskuse o evropské integraci lze vystihnout třemi metaforami Evropy. Ev- ropa bývá metaforizována jako POHYB, NÁDOBA či ROVNOVÁHA NÁDOB. Každá z těchto metafor zachycuje a zdů- razňuje jinou tvář evropské integrace.

Zde prezentovaný výzkum doplňuje tu- to dřívější analýzu evropského diskurzu o analýzu diskurzu českého, konkrétně o analýzu diskurzu dvou klíčových postav české politické scény. Empirickou základ- nu našeho výzkumu tvořilo 74 veřejných vystoupení Václava Klause a Václava Hav- la zahrnující projevy, články a rozhovory publikované či pronesené doma i v zahra- ničí, jež se týkaly problematiky evropské integrace. Vybrané dokumenty pokrývaly dvě odlišná období (počátek devadesátých let a počátek 21. století) a umožnily nám sledovat proměnu diskurzu Václava Hav- la a Václava Klause v čase. Relativní vý- znam jednotlivých metafor byl hodnocen na základě údajů o četnosti a hodnotovém

zabarvení odpovídajících metaforických výrazů v diskurzu Václava Havla a Vác- lava Klause.

Pro připomenutí se krátce zastavme u základních teoretických a metodologic- kých premis analýzy metafor. Studium metafor politiky se opírá o poznání, že politický diskurz, tedy to, co je v politi- ce řečeno či napsáno, má svá zažitá pra- vidla, která ovlivňují politickou praxi.³⁾ Metafory, které nám umožňují „vidět něco jako něco úplně jiného“, čímž pro- pojují dvě odlišné oblasti naší zkušeo- nosti, fungují jako zvláštní druh těchto diskurzivních pravidel. Z metodologic- kého hlediska je důležité rozlišovat me- taforické pojmy a metaforické výrazy. Abstraktní metaforický pojem, jako na- příklad EVROPA JE NÁDOBA,⁴⁾ je de- finován jako zobrazení spojující dvě od- lišné oblasti naší zkušenosti:⁵⁾ zdrojovou oblast, v našem případě NÁDOBA, a cí- lovou oblast, v našem případě Evropa. Tento metaforický pojem, identifikova- ný na úrovni myšlení či abstraktní struk- tury jazyka, povede k tomu, že znalosti o nádobách nám usnadní naše chápání Evropy. Abstraktní metaforický pojem je v textu zpřítomněn pomocí metaforic- kých výrazů. Například teze „definovat hranice Evropy“ či „pozice Evropy ve světě posiluje“ jsou dva metaforické vý-razy, které se váží k metaforickému po-

jmu EVROPA JE NÁDOBA. Pod metaforu NÁDOBY zahrnujeme i tzv. domácí analogii, kdy je uspořádání Evropy připodobněno k domácí politice a ke státu – typickým příkladem je výraz „evropská ústava“. Metafora NÁDOBY nám umožňuje využít naše znalosti o nádobách k uchopení fenoménu Evropy a představit si ji jako souvislý a uzavřený celek s jasnými hranicemi oddělujícími vnitřek od vnějšku. Takto „ohraničená“ Evropa potom může být, podobně jako stát, objektem jednání jiných nebo může mít jako unitární aktér vlastní zahraniční politiku.

ROVNOVÁHA, na rozdíl od NÁDOBY, zvýrazňuje existenci národních států jako základních prvků Evropy (EU) a proces vyjednávání mezi nimi. Cílová oblast (EU či Evropa) je v tomto případě přirovnána k ROVNOVÁZE mezi NÁDOBAMI – státy. Příkladem využití metafor ROVNOVÁHY je věta „EU je výslednicí různorodých zájmů národních států“.

Metafora POHYBU je poměrně radikální v tom smyslu, že na rozdíl od jasně vymezené NÁDOBY zprostředkovává obraz Evropy (EU) jakožto proměnlivého objektu. Hovoříme potom buď o Evropě pohybující se prostorem („Evropa kráčející po cestě“), nebo nacházející se v procesu kvalitativních změn vedoucích ke vzniku zcela nové politické entity („vzniká naprosto nový a originální typ soustátí“). Každá z těchto tří hlavních metafor se může vyskytovat v několika podobách (například pod NÁDOBU lze zahrnout mj. metaforu OSOBY či MĚSTA), které sdílejí výše uvedené charakteristiky (například ohraničenost dané entity).

Havlovo „slunce“ a Klausovo „centrum“

Z analýzy shrnující výsledky z obou období vyplývá, že v Havlově a Klausově diskurzu se objevují metafor identifikované již v předchozí analýze diskurzu evropského: NÁDOBA, ROVNOVÁHA a POHYB.⁶⁾ Vedle těchto tří hlavních metafor se v diskurzu Havla a Klause objevuje i specifická metafor STŘEDU, kterou lze považovat za základní metaforu české politické kultury.⁷⁾

Pro Havla jsou jasně nejproblematictější metaforické pojmy vztahující se k ROVNOVÁZE. Jedná se především o metaforu TRHU, u níž jednoznačně převládá negativní použití před ambivalentním a pozitivním: zhruba v desetině dokumentů je stinná stránka evropské integrace přirovnávána k dohadování se na trhu,

počítání přínosů a nákladů, které je motivované honbou za prospěchem a za „kultem nepřetržitému růstu“. Podobně negativní hodnotu mají metaforické výrazy, které se váží ke HŘE a chápou Evropu jako místo vzájemné soutěže.

Naopak pro Klause představují ROVNOVÁHA, HRA či TRH nejdůležitější pozitivní referenční objekty v jeho úvahách o Evropské unii. Nevidí žádný problém uvažovat o Evropské unii v intencích nákladů, výnosů a užitku. Metaforické výrazy vážící se k TRHU nebo ROVNOVÁZE dílčích částí systému (států či abstraktních protichůdných sil) je u něj možné nalézt v přibližně třetině dokumentů. V případě metafor TRHU se ukazuje, že to, co Havel považuje za zavržením hodnou vypočítavost, se stává u Klause „spontánním“ a „přirozeným“.

U Havla je jednoznačně pozitivním metaforickým pojmem NÁDOBA, vyskytující se v několika podobenstvích, kterým je společná představa Evropy (EU) jako ohraničeného celku. Konkrétně metafora RODINY, využitá v polovině dokumentů, vyvolává představu Evropy jakožto společenství s jasnými a relativně přísnými kritérii členství. Velmi častá je i metafora MĚSTA (45 procent), která umožňuje Havlovi chápat Evropu jako neživý geografický prostor, obývaný lidmi a jimi přetvářený. Metafor OSOBY, na rozdíl od pasivního MĚSTA, dovolují Havlovi představit si Evropu jako jednající lidskou bytost, která může buď jako MISIONÁŘ konat dobro ve světě, či se jako UČEDNÍK učit ze své vlastní minulosti, „řešit nálehavé úkoly“ a skládat zkoušky. Všechny tyto metafor NÁDOBY jsou použity v pozitivních souvislostech.

Naopak Klausův vztah k metaforám NÁDOBY je celkově nejednoznačný, což je způsobeno rozlišováním mezi Evropskou unií a Evropou. Metaforický pojem KLUBU (komunita s určitými pravidly členství) je využíván téměř výhradně k uchopení EU. V případě Evropy Klaus zdůrazňuje, že „členství v Evropě neexistuje“, odmítá, že by byla něčím „majetkem“, a zavrhuje vůbec myšlenku Evropy jako uzavřeného celku, který se vymezuje vůči vnějšku.

Havlovi je velmi blízká představa Evropy v POHYBU, například „Evropy kráčející po cestě“ či sjednocující se. Vedle takto definované metafor, pozitivně přijímané ve více než polovině dokumentů, má v Havlově diskurzu o Evropě nezastupitelné místo i pohyb jako proces kvalitativní změny. Havel například zdůrazňuje

proměnlivost Evropy a její TRANSFORMACI v unikátní a zcela novou politickou entitu (INOVACE).

Positivní hodnocení TRANSFORMACE sdílí i Klaus, který vidí jasnou analogii mezi transformací české společnosti a transformací Evropy. Na druhou stranu jednoznačně odmítá kvalitativní změnu v podobě KONSTRUKCE – tato metafora je Klausem využita k uchopení negativní stránky evropské integrace v jedné třetině projevů a textů. Metafora KONSTRUKCE je jednoznačným protikladem přirozeného TRHU – chápe Evropskou unii jako sociální konstrukci, umělý a nepřirozený výtvor intelektuálů.

Rozdíl v přístupu obou politiků k Evropské unii nejvíce vyniknou při pohledu na jejich postoj k metafoře STŘED. STŘED pro Klause znamená nepřirozené geografické a institucionální „centrum“, které je vzdáleno občanům a ovládáno samozvanou elitou evropeistů. Není metaforického pojmu, který by vehementněji a jednoznačněji odmítal – vůči takto pojaté Evropské unii se Klaus vymezuje ve více než třetině případů. Havel se naopak o pojem STŘED opírá vždy v pozitivních souvislostech, například když líčí EU jako gravitační centrum stability či jako slunce vyzařující mír a toleranci do okolního světa.

Vývoj pohledů na Evropskou unii: ústup od NÁDOB

Ačkoliv se Václav Havel vyhýbá metafoře ROVNOVÁHY, v pozdním období ji přece jenom používá v pozitivním smyslu častěji než počátkem devadesátých let. Současně zaznamenáváme ústup metafor NÁDOBY z jejich dominantního postavení. Jedinou výjimkou je metaforický pojem MISIONÁŘ, jehož význam poměrně razantně roste, pravděpodobně v souvislosti se vzestupem očekávání ohledně pozitivního působení EU ve světě. Postupem času prudce narůstá pozitivní využití výrazů vyzdvihujících inovativnost celého integračního procesu (INOVACE) až na téměř padesátiprocentní četnost výskytu.

Role metafor ROVNOVÁHY sílí i v diskurzu Václava Klause, týká se to zejména metaforického pojmu TRH, který se stává nejdůležitějším referenčním objektem s pozitivní konotací v pozdějším období, využívaným s téměř padesátiprocentní frekvencí. Nicméně při bližším pohledu na metaforické výrazy ROVNOVÁHY a KONSTRUKCE vystupují na povrch některé zajímavé nuance jinak celkově skeptického postoje Klause k Evropské unii.

V pozdějším období jsme zaznamenali ústup od metaforizace Evropy jako ROVNOSTI mezi protichůdnými principy a ideologiemi a mnohem negativnější postoj k metafoře KONSTRUKCE, která se společně se STŘEDEM stává hlavní jínou. Vůči níž Klaus vymezuje svůj obraz Evropy. Zatímco v raném období se Klaus ještě staví v některých případech pozitivně či ambivalentně k tezi, že evropská integrace je výsledkem působení myslitelů, jejich myšlenek a idejí, později tento fakt vnímá jako jednoznačně škodlivý. To je možné chápat jako důsledek skepse z poznání, že po Maastrichtu nenastal očekávaný posun od přemíry centralizace a regulace směrem k tržnímu a liberálnímu pojetí integrace a že nebyla obnovena rovnováha mezi protichůdnými silami a ideologiemi. To vše vede k tomu, že Klaus v ideové konstrukci Evropy přestává vidět pluralitu.

Počáteční víru v proměnlivost evropské integrace dokumentuje i časté využívání metafory POHYBU v pozitivních souvislostech. Přestože se již v raném období objevují pochyby o směřování tohoto pohybu, v celých čtyřiceti procentech dokumentů se staví pozitivně k přirovnání vývoje v Evropské unii k „nekonečnému procesu hledání nejideálnější formy“. Naopak v pozdějším období je POHYB jednoznačně spojen s negativními obrazy „centralizačního procesu“. Postupem času se také zvyrazňuje již zmíněné rozlišování mezi EU a Evropou, které Klausovi umožňuje zaujmout pozici kritika Evropské unie a zároveň obhájce Evropy. Nejvýraznějším rysem vývoje Klausova projevu je rostoucí míra negativního vymezení Evropy a EU, kdy v rostoucí míře zdůrazňuje to, co odmítá, a v klesající míře to, s čím se ztotožňuje.

Metafory jako potvrzení představy o Evropě

Rozbor metafor politického projevu Václava Havla a Václava Klause do značné míry potvrzuje existující představy o vztahu obou politiků k evropské integraci: Havel se staví příznivě k myšlence evropské federace, zatímco Klaus tuto koncepci tvrdě odmítá. Havel proto často zachycuje Evropu slovy, jež se váží k metafoře NÁDOBY, zatímco Klaus se k této metafoře staví nejednoznačně a k vymezení Evropy rád používá metaforu ROVNOSTI, kterou naopak odmítá Havel. Rovněž se potvrzuje Klausova rostoucí skepse k integračnímu projektu, která se projevuje nárůstem negativního vymezení EU na úkor pozitivního přístupu.

Analýza metafor také dokáže zachytit některé detailnější rysy obou představ o Evropě. Jde například o rozdílné chápání Evropy jako STŘEDU odkazující ke globálním ambicím Evropanů, které Havel přijímá a Klaus odmítá, či TRHU zdůrazňující pragmatické aspekty integrace a samostatnost evropských aktérů, k němuž se naopak Klaus staví pozitivně a Havel negativně.

Tento článek je výstupem výzkumu, jenž vznikl za podpory výzkumného záměru Ústavu mezinárodních vztahů „Česká republika v mezinárodní politice“ (MZV4854605401) a grantového projektu „Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě“ (GA ČR 407/04/1151).

Petr Drulák (1972) je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.

drulak@iir.cz

Vít Beneš (1980) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

benes@iir.cz

¹⁾ Výsledky analýzy metafor v diskurzu Havla a Klause byly prezentovány i na stránkách Li-

dových novin (Drulák Petr a Vít Beneš (2007) „Havlovy a Klausovy metafory o EU“, Lidové noviny, příloha Orientace, 31. 3. 2007).

²⁾ Drulák, Petr (2005), „Co nám metafory mohou říci o politice?“ Mezinárodní politika, 2/2005, 4–5, Drulák, Petr a Jan Karlas (2005), „Evropská integrace a metafory: evropské myšlení bez NÁDOBY“ Mezinárodní politika, 2/2005, 6–7 a Drulák, Petr (2006), „Metaforické plakáty Evropy“, Mezinárodní politika 4/2006, 40–41. Pro další aplikace analýzy metafor viz Hochfeld, Katharina (2005) „Německé metafory ve vztahu k České republice“ Mezinárodní politika 2005, 8–9 a Štrobich, Filip (2005) „Svět podle Spojených států amerických. O pacientech, příbuzných a přátelích“, Mezinárodní politika 2/2005, 10–11.

³⁾ Fairclough, Norman (1992), Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

⁴⁾ Metaforické pojmy (v dřívějších pracích označované jako konceptuální metafory) budou nadále vyznačovány VELKÝMI PÍSMENY.

⁵⁾ Lakoff, George (1993), 'The Contemporary Theory of Metaphor', in Andrew Ortony (ed.) Metaphor and Thought, s. 202–51. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁾ Drulák, Petr (2006), Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. European Journal of International Relations, vol. 12(4), 499–531.

⁷⁾ Význam metafory STŘEDU v české politické kultuře vyzdvihuje i jedna z mála studií rozebírajících metafory českého politického diskurzu (Holy, Ladislav (1994), „Metaphors of the Natural and the Artificial in Czech Political Discourse.“ Man, New Series, vol. 29, no. 4, 809–829.) a Macurova práce k národnímu obrození (Macura, Vladimír (1995), Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ. Praha: H & H).

RECENZE

Zajímavá zamyšlení nad výročím maďarských událostí 1956

Marek Loužek (ed.): Maďarské povstání 1956. Padesát let poté. CEP č. 55/2007, ISBN 978-80-86547-62-6. 140 stran.

Při příležitosti 50. výročí maďarských událostí vydalo Centrum pro ekonomiku a politiku sborník příspěvků, které odezněly na semináři a doplnilo jej o další texty významných českých autorů. Editorovi Marku Loužkovi se podařilo sestavit zajímavou publikaci, kterou by si měli přečíst všichni, kdo se zabývají dějinami 20. století. A to tím spíše, že brožura se neomezuje na pouhý popis z pohledu Maďar-

ska, ale připomíná mezinárodní souvislosti a neopomíjí ani návaznost na vývoj v Československu.

Jako první je zařazen text Pavla Kohouta nazvaný *Maďarská revoluce a reformní komunisté*. Po připomenutí výsledků československých voleb v roce 1946 autor svým literátským stylem vzdává velký hold Chruščovovi: „Zůstane pro mne činem století, že se jeden z napomahačů zločinného režimu rozhodl odhalit jej.“ Stejně neotřele pak P. Kohout připomíná, že po budapešťských lynčích nakonec i kritičtí komunisté v tehdejší ČSR přijali návrat tanků do Budapešti s úlevou. Zároveň

s tím dodává, že po maďarských událostech se jejich cílem stalo hledání cest, „jak učinit pseudosocialismus sovětského typu alespoň obyvatelným.“ A v samotném závěru svého příspěvku se autor napříč nepříteli doby zastává snu o třetí cestě. Je to myšlenka určitě velice zajímavá, i když ji autor vysvětluje velice expresivně, až sugestivně, a to slovy: „Až se miliardám hladových obyvatel Třetího světa zachce rozsvěcet lucerny těly sytých, budou naši vnuci myšlenku Třetí cesty špendlíčkem hrabat.“

Autorem druhého příspěvku nazvaného *Sovětský svaz a maďarská revoluce 1956* je Vladimír Nálevka, profesor FF UK. Velmi detailně a přitom uceleně připomíná vše důležité, co maďarským událostem předcházelo, a to nejen v samotném Maďarsku, ale především v SSSR. Výstižně charakterizuje hlavní sovětské i maďarské aktéry, jejich vzájemné vazby a záměry. Čtivě a chvilami až napínavě popisuje nejvýznamnější události, zejména pak výbuch nespokojenosti, jeho příčiny a determinanty. Podrobně se zastavuje u úlohy Zvláštní skupiny sovětských vojsk v Maďarsku a jejího vlivu na vývoj situace a také u schůzky sovětského vedení s Novotným, Ulbrichem a Živkovem. Neopomíná ani významnou úlohu Mikojana a Suslova.

V další části svého textu profesor Nálevka hodnotí operaci Vichr, jejímiž hlavními iniciátory byli sovětský maršálové Žukov, Rokossovský a Koněv. Ti přemýšleli výlučně geostrategicky: nesmíme otevřít jižní křídlo Varšavské smlouvy. Pod jejich taktovkou pak v Moskvě začala příprava vojenského zásahu a k tomuto řešení se po určitém váhání a zejména pak pod vlivem budapeštských lynčů nakonec přiklonil i N. S. Chruščov. Na počátku listopadu již, mimo jiné i pod silným vlivem událostí v Egyptě a v Polsku, otevřeně říkal: „moji protivníci namítají, že za Stalina bylo vše v pořádku a po příchodu nových je všude rozklad.“ Velmi výstižné je i připomenutí Chruščovovy mezinárodněpolitické argumentace: „Ustoupíme-li, Západ nás bude považovat za zbabělce a idioty... musíme jednat ne jako komunisté, ale jako velmoc.“

V závěru svého textu V. Nálevka připomíná průběh sovětské vojenské invaze: dne 4. 11. 1956 do MLR vtrhly dva armádní sbory ze SSSR, které předpokládaly hladký průběh. Nakonec ale boje trvaly týden. Bylo to typické uplatnění hard power a rezignace na soft power. Balance jejich zásahu byla velice krutá: 4000 zabitých a 230 popravených Maďarů (včetně I. Nagye a dalších, kteří odmítli uznat legitimitu Kádár-

rovy vlády dosazené Rusy), 20 000 uvězněných a 200 000 uprchlíků. Pro Moskvu však v té době geostrategické zájmy stály na prvním místě, jednoznačně převážily nad úvahami o možné mezinárodněpolitické diskreditaci.

Nálevkův text nezastírá ani velmi typické vyhlášení Spojených států, že nepovažují Maďarsko za potenciálního spojence a že nehodlají využít nejnovější vývoj ve východní Evropě. Byla to přímo učebnicová ukázka logiky studené války, kdy se dodrželo rozdělení Evropy vzešlé z druhé světové války. Na území dobytém ve druhé světové válce má Moskva zcela volnou ruku. Text profesora Nálevky je nejen nejobsáhlejší, ale především nejzajímavější ze všech ostatních, vysvětluje jak vnitropolitické, tak zejména mezinárodněpolitické souvislosti a determinanty maďarských událostí.

Třetí text nazvaný *Maďarské povstání v mezinárodním kontextu* napsal Jaroslav Šedivý, bývalý ministr zahraničí ČR. Na rozdíl od jiných autorů připomíná význam červencového pléna ÚV KSSS z roku 1955 a oprávněně je označuje za ještě důležitější než samotný 20. Sjezd KSSS. Výstižně vysvětluje hlavní teze, zejména pak tu první, která říká, že boj s kapitalismem se nedá vyhrát v přímé konfrontaci, a také pádou, která připustila možnost různých cest k socialismu. Na základě toho pak rozebírá hlavní rysy destalinizace v Polsku a v Maďarsku. A v samém závěru své analýzy Jaroslav Šedivý velmi výstižně zhodnotil právě mezinárodní kontext: „Velmoci chtějí mít v Evropě klid. Blokované uspořádání tehdy vyhovovalo oběma stranám.“

A konečně čtvrtý text napsal Oldřich Tůma, ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Velmi podrobně a důkladně v něm dokumentuje průběh událostí. Nejprve vysvětluje spontánnost jako hlavní rys maďarských událostí. Při hodnocení významu stržení Stalinovy sochy uvádí první velice zajímavý postřeh: komunistické režimy v 50. letech sice stále zdůrazňovaly hrozbu spiknutí, ale nakonec vůbec nebyly připraveny na to, aby případné pouliční protesty zvládly. Velmi za-

jímavě vysvětluje také důvody počátečního váhání nejvyšších sovětských činitelů a zároveň s tím i pasivitu útvarů maďarské armády. Oldřich Tůma se nevyhýbá ani stinné stránce budapeštské vzpoury, kterou byly lynče a vraždění vyprovokované propuštěnými kriminálními vězni.

V další části svého textu O. Tůma popisuje začátky tzv. gulášového socialismu, který nastolil János Kádár. Poukazuje přitom na jeden podstatný rozdíl mezi Maďarskem v roce 1956 a ČSSR v roce 1968. V prvním případě Kádár pro špinavou práci ve straně i v represivních orgánech státní moci využil stalinistů, ale pak se jich zbavil. V ČSSR tomu bylo přesně naopak – normalizační režim nejprve cynicky využil služeb politiků někdejšího reformního křídla, ale když své pozice konsolidoval, tak je bez váhání odstranil. Velmi dobré je také hodnocení tehdejších československých reakcí na maďarské události.

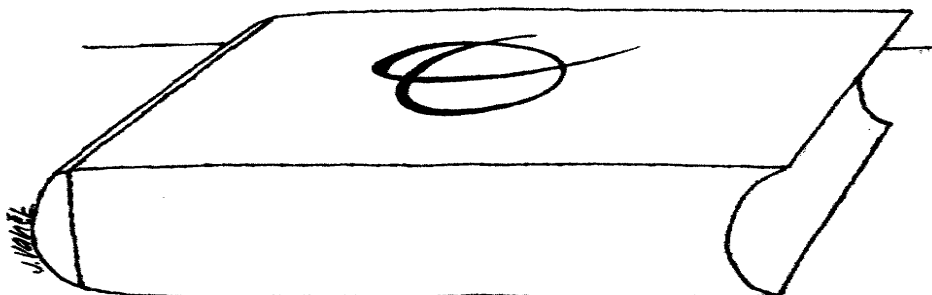
Dílčím nedostatkem tohoto jinak zajímavého textu jsou často používaná velmi dlouhá souvětí podřadná a zejména pak zbytečné gramatické chyby typu: „Vliv rychle nabývali Nagyovy přívrženci“ (s. 52), „Kádárovy se podařilo“ (s. 59).

Za těmito čtyřmi texty ze semináře následují čtyři tzv. doplňkové texty. Nejzajímavějším a nejhodnotnějším z nich je poslední, který nese název *České vnímání roku 1956*. Jeho autor Jiří Pernes z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v něm velmi erudovaně dokládá, že tehdejší ČSR již měla svou ekonomickou a politickou krizi za sebou a v roce 1956 byl tehdejší režim „stabilizovaný a podporovala jej převážná většina obyvatel. Československá veřejnost, tradičně orientovaná levicově, necítila v roce 1956 potřebu proti vládě komunistické strany aktivně vystupovat pokoušet se o její svržení.“ Pernesův příspěvek vychází z důkladného studia velkého množství dobových pramenů, není politicky předpojatý, je ukázkou seriózního historického hodnocení.

Jan Eichler

Jan Eichler (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

eichler@iir.cz



ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIRÍ FÁREK, PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PAVEL MÁŠA, MILOŠ POJAR,
PAVEL PŠEJA, MICHAEL ROMANCOV,
JIRÍ SCHNEIDER, IVO ŠLOSARČÍK,
JIRÍ ŠTĚPÁNOVSKÝ, FILIP TESAR,
JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ,
ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 5/2007 ROČNÍK XXXI

STR.

SVĚTOZOR	2
AFRICA TERRA / -zz-	3
AFRIKA	
AFRIKA – KONTINENT, KTERÝ NÁS ZKLAMAL / Zdeněk Červenka	4
ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE VE SPOJENÍ PRAKTICKÝCH KROKŮ A VZDĚLÁVÁNÍ / Tomáš Tožička	7
AFRIKA ANEB KLAMNÝ OBRAZ POLITICKÉ MAPY KONTINENTU / Michael Romancov	9
ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE MEZI ČESKOU REPUBLIKOU A ZEMĚMI SUBSAHARSKÉ AFRIKY / Petr Jelínek	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
BRAZÍLIE V AFRICE A AFRIKA V BRAZÍLIÍ / Václav Hubinger	14
AFRIKA: LABORATOŘ MEZINÁRODNÍHO TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ / Veronika Bílková	16
BEDŽOVÉ V SEVEROVÝCHODNÍM SÚDÁNU: ZAPOMENUTÉ OHNISKO NAPĚTÍ? / Jan Záhořík	19
EVROPSKÁ UNIE A AFRIKA: VZTAHY NA PRINCIPU PARTNERSTVÍ A VZÁJEMNÉHO PŘÍNOSU / Pavel Kafka	21
EKONOMICKÝ OBZOR	
HOSPODÁŘSKÉ A OBCHODNÍ VZTAHY ČESKÉ REPUBLIKY SE ZEMĚMI SUBSAHARSKÉ AFRIKY / Martin Tlapa	24
ZEMĚMI SVĚTA	
ZIMBABWE MEZI MUGABEM A TSVANGIRAIEM / Jaroslav Olša, jr.	27
GHANA: STIGMATA ZAOSTALOSTI / Aleš Kocourek	30
SOMALILAND NA CESTĚ K NEZÁVISLOSTI? / Pavel Mikeš	33
MAURITÁNIE PO HISTORICKÝCH PREZIDENTSKÝCH VOLBÁCH / Václav Prášil	35
SOUČASNÁ ANGOLA: OD MARXISTICKÉHO SATELITU K PERSPEKTIVNÍ REGIONÁLNÍ VELMOCI / Robert Kopecký	37
VOLNÁ TRIBUNA	
ZISKOVOST HLADU: NEJEN V AFRICKÉM KONTEXTU / Mesfin Gedlu	39
METAFORICKÝ STŘET O EVROPU: HAVEL VS. KLAUS / Petr Drulák, Vít Beneš	41
RECENZE	
ŽAJÍMAVÁ ZAMYŠLENÍ NAD VÝROČÍM MAĎARSKÝCH UDÁLOSTÍ 1956 / Jan Eichler	43

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Francouzské prezidentské volby ► *Perspektivy francouzské ekonomiky* ► *Francie a Evropa* ► *Zámořské departementy a jejich postavení v rámci Francie a Evropské unie* ► *Evropský vnitřní trh pro 21. století* ► *Nová dynamika turecké zahraniční politiky* ► *Volby v Quebecu*